

POROČILO SKUPINE ZA SPREMLJANJE NESTRPNOSTI 96

POLITIČNA (NE)KOREKTNOST

vsebina

politična korektnost

DUŠAN REBOLJ

Uporabnejša opredelitev politične korektnosti **4**

BOŠTJAN NEDOH

Politična korektnost, nekorektnost in vic **16**

akutno

NEŽA KOGOUŠEK

Izbrisani 2007: Tožba pred Evropskim sodiščem, odločba ustavnega sodišča
in predlog ustavnega zakona **38**

BORIS VEZJAK

Vzpodbude netoleranci in paradoks tolerance na primeru romske družine
Strojan **54**

RENATA ŠRIBAR

Spolno nasilna dejanja nad otroki in mladoletnimi pod okriljem RKC -
ničelna strpnost **74**

INES MARKOUČIČ

Epizodno védenje o priseljencih znotraj novinarskega diskurza **96**

POROČILO ŠT. 06:
POLITIČNA (NE)KOREKTNOST PRVA IZDAJA

UREDNIKA SABINA AVTOR, ROMAN KUCHAR

UREDNIŠKI ODBOR RUŽICA BOŠKIČ, DUŠAN
REBOLJ, TOMAŽ TRPLAN

LEKTOR ANDREJ KURILLO

DESIGN ROBERT ŽVOKELJ ZA DAK

TIPOGRAFIJA PALATINO, THESIS, FIXEDSYS,
KLUDSKY

TISK PEKLAJ STANE S.P.

NAKLADA 500 IZVODOV

© 2008 MIROVNI INŠTITUT

**IZDAJATELJ IN NOSILEC AVTORSKIH
PRAVIC** MIROVNI INŠTITUT
METELKOVA 6, SI-1000 LJUBLJANA
E: INFO@MIROVNI-INSTITUT.SI
◀HTTP://WWW.MIROVNI-INSTITUT.SI▶

ZBIRKA MEDIAWATCH
◀HTTP://MEDIAWATCH.LJUDMILA.ORG▶

 IZID KNJIGE JE OMOGOČIL
OPEN SOCIETY INSTITUTE

CENA EUR 10,00

LJUBLJANA JULIJ 2008

ISSN 1588-7371

Uporabnejša opredelitev politične korektnosti

DUŠAN REBOLJ

Dušan Rebolj se ukvarja s filozofijo, popularno kulturo, politiko ter njihovim prepletanjem. Rad piše o filmu, predvsem za Ekran in Slovenske novice, občasno predava na Delavsko-punkerski univerzi, poleg tega pa je član uredniškega odbora pričujoče publikacije.

Da ne umre od lakote, prevaja filme in knjige.

E: DUSAN_REBOLJ@YAHOO.COM

V pričujočem članku bomo
skušali čim nazorneje
razmejiti koncepte politične
korektnosti, tolerance in
sovražnega govora.

POUZETEK

Avtor skuša z analizo najbolj razširjenih pojmovanj politične korektnosti oblikovati takšno opredelitev tega pojma, ki jo bremeni čimmanj protislovij, kakršna so značilna za omenjena pojmovanja. Pri tem se opre predvsem na pojma tolerance in moči ter dožene, da:

- politična korektnost ni ideologija, temveč zgolj orodje ideološko motiviranega subjekta;

SUMMARY

Using an analysis of popular notions of political correctness, the author attempts to formulate a definition of political correctness unencumbered by contradictions inherent in said notions. The author roots his considerations primarily in the concepts of tolerance and power, and ascertains that:

- political correctness is not an ideology, but merely a tool used by ideologically motivated subjects;

- posamezne ideološke usmeritve ne spremenijo osnovne opredelitve politične korektnosti;
- kritiki politične korektnosti ponavadi spodleti, ker ne razume ali ne upošteva zgornjih dveh postavk.

Avtorja te ugotovitve privedejo do sklepa, da je politična korektnost tehnika poseganja v jezik, katere uporabnik skuša s preferiranjem določenih besed, večjih vsebinskih

- particular ideologies have no bearing on the basic definition of political correctness;
- critiques of political correctness usually fall short because they either do not understand or fail to take into account the former two premises.

Having arrived at these conclusions, the author defines political correctness as a technique of intervention into language, whereby certain

konstrukcij ter interpretacij njihovih pomenov doseči ujemanje političnih razmer z aksiomi svojega idejnega sistema.

KLJUČNE BESEDE

politična korektnost, toleranca, strpnost, moč, ideologija, George Orwell, novorek, homofobija, čefurji, pedri

words, larger content constructions, and meaning interpretations are promoted in order to bring political circumstances into accord with a particular set of ideas.

KEY WORDS

Political correctness, p. c., tolerance, power, ideology, George Orwell, homophobia, faggots

PRVA OPREDELITEV – MED POLITIČNO KOREKTNOSTJO IN TOLERANCO

Pojem politične korektnosti bo v teh vrsticah preстал nekaj bistvenih premen. Začeli bomo s tisto njegovo inačico, ki se je najpogosteje poslužuje javni govor, tako v Sloveniji kakor drugje. Njeno funkcijo zelo jasno in preprosto opredeljuje Nada Šabec v članku »Relevantnost politične korektnosti za poučevanje angleškega jezika«:

»[Politična korektnost] želi iz jezika odstraniti vse izraze, ki so potencialno žaljivi in ki vsebujejo kakršnekoli negativne, s predsodki povezane konotacije [...] način govora pa naj bi bil tak, da bi z njim ne prizadeli pripadnikov skupin, ki se čutijo zapostavljene v družbi. Ta občutek lahko izhaja [...] tudi le iz drugačnega načina življenja posameznikov in je bolj posledica preobčutljivosti in nesposobnosti sprejemanja objektivnih danosti kot pa dejanske diskriminacije s strani drugih. [J]ezik [naj bi] z rabo alternativnih nežaljivih izrazov skrbel za večjo strpnost in osveščenost ljudi glede različnosti, ki so sestavni del vsake družbe.«¹

Ta daljši odlomek lahko destiliramo na nekaj tematskih barvil, s katerimi si bomo v nadaljevanju belili glave. Najprej je iz odlomka razbrati, da v resnici ne gre za opredelitev politične korektnosti kot take, temveč zgolj zaželjenih učinkov tistega, kar naj bi politična korektnost bila. Če si dovolimo prisposodbo iz živalskega kraljestva: gre za opis mukanja brez opisa krave; in kakor bomo videli, popularno pojmovanje politične korektnosti največkrat zaide v noč, v kateri so vse krave črne prav zato, ker je njihovo mukanje za občinstvo vse preveč očarljivo.

Drugič, če verjamemo Nadi Šabec oziroma njenim virom, je bistveni predpogoj za vznik potrebe po politični korektnosti prisotnost nekega občutka zapostavljenosti, ne glede na to, ali so tisti, ki ga čutijo, tudi realno zapostavljeni ali ne. Smoter politične korektnosti sta večji »strpnost in osveščenost ljudi glede različnosti«. Tu je treba podrobno razmotriti dvojje: opredelitev, kaj strpnost in osveščenost sploh sta, ter sugestijo, po kateri naj bi ju dosegli »z rabo alternativnih nežaljivih izrazov«. Najprej se vprašajmo po strpnosti in osveščenosti.

Strpnost ali zborneje toleranco je povsem natančno opredelil Žarko Puhovski: »Toleranca pomeni zavestno odločitev, da dejanj, ki jih ne odobravamo, ne bomo prepovedovali, preprečevali in da

1 Nada Šabec, »Relevantnost politične korektnosti za poučevanje angleškega jezika«, *Uporabno jezikoslovje*, 3, 1994, str. 120.

ne bomo vplivali nanje. S predpostavko, da razpolagamo z močjo² in znanjem, ki sta potrebna za takšno prepovedovanje, preprečevanje in vpliv.« Drugače povedano, tolerance je smiseln pojem le, če predpostavimo, da ima tolerantni subjekt moč za poseganje v dejanja drugih, vendar se mu iz kateregakoli razloga odreče. Če na to pozabimo, se pojem tolerance sesede v neuporabnost in bizarnost. Bizarno bi bilo reči, da črnici na ameriškem jugu v času rasne segregacije »iz strpnosti« niso motili belcev pri njihovih gostilniških mizah ali da se žrtve iz Srebrenice »iz strpnosti« niso uprle svojim morilcem. Naša strpnost tudi ne izvira iz vsečnosti tistega, kar trpimo. Začne se tam, kjer nam nekaj *ni* več vseč.

Če torej zatrjujemo, da je stopnja politične korektnosti nekako premosorazmerna s stopnjo strpnosti, potem moramo predpostaviti, da med tistimi, na katere politična korektnost učinkuje (oziroma jih korigira), ter tistimi, ki so od svojih korigiranih sogovornikov deležni alternativnega, nežaljivega naslavljanja, obstaja razmerje moči. Korigiranci so močnejši (in po korekturi strpnejši), tisti drugi pa šibkejši.

Toda ... Če v zahtevek po vsesplošni strpnosti, izzvani s politično korektnostjo, vračunamo element moči, nas – zahtevek, ne element moči – privede do zmešnjave. Po eni strani temelji na predpostavki, da bodo močnejši po drugačni, vrednostno nezaznamovani rabi jezika manj posegali v tista dejanja šibkejših, ki jih ne odobravajo. Naj bo. A isti zahtevek po drugi strani zagreši konceptualno neumnost, saj tudi od šibkejših zahteva »strpnost« do močnejših. Dokler vztrajamo pri navedeni opredelitvi strpnosti, ostajamo zapleteni v protislovje, kajti, kakor smo rekli, predpogoj strpnosti je posedovanje določene stopnje moči, ki omogoča poseg v nevšečno delovanje drugih – moči, ki je šibkejši nimajo.

Kaj pa se zgodi, če v zahtevku iz prejšnjega odstavka zanemarimo element moči in strpnost opredelimo zgolj kot neposeganje v nevšečno prakso, ne glede na to, ali imamo za takšno poseganje dovolj moči ali ne? Če bi skušali politično korektno razumevanje in osvetečnost, ki temeljita na boljši poučenosti o tem, zakaj so določeni izrazi za nekoga moteči ali žaljivi, narekovati brez ozira na morebitno šibkost korigirancev, bi bili rezultati absurdni. Verjetno bi dosegli še večjo potlaččenost že tako nemočnih. V praksi bi to na primer pomenilo, da bi morali homoseksualni manjšini razlagati, zakaj znaten del moškega prebivalstva ne more preboleti organskega gnusa do »pedrov«, in ji dopovedovati, naj zgnušencev vendar

2 V tem članku se bomo strinjali z opredelitvijo moči, kakršno implicira Puhovski. Moč bomo razumeli preprosto kot zmožnost posega v okolje – če je potrebno, tudi navkljub ugovorom drugih.

ne nadleguje s slogani o enakopravnosti ali istospolnih porokah, saj si reveži nikakor ne morejo pomagati, če jim gre ob vsem tem na bruhanje. Po mariniranju v takšni politični korektnosti bi se vsiljivi homoseksualci, ako bi Bog dal, sčasoma naučili tudi strpnosti do nasilnejših pojavnih oblik homofobije.

Zaenkrat zaključujemo z obljubo, da se rešitve tega paradoksa lotimo kasneje, in sicer v razmisleku, ki ga začenjamo v naslednjem razdelku.

INSTRUMENTALNOST JEZIKA – NA OBISKU PRI ORWELLU

Posvetimo se trditvi, ki pravi, da je na dogajanje v svetu moč vplivati z rabo določenega izrazja. Kar se tiče njene verodostojnosti, se v kontekstu tega članka strinjajmo, da »je naše gledanje na svet bistveno pogojeno s semantičnimi klasifikacijami in slovničnimi kategorijami jezika, ki ga govorimo«. ³ Jezik »ni le ogledalo družbenih odnosov, v katerem odsevajo razne krivice in anomalije, ampak [...] lahko s svojim vplivom bodisi pogloblja ali pa odpravlja družbene pojave«. ⁴ Ta sovisnost jezika in družbenih odnosov implicira, da ima jezik instrumentalni značaj in da ga je mogoče vsaj do določene mere načrtno uporabljati za ustvarjanje določene družbene situacije.

Nada Šabec v svojem članku omenja, da so pristaši politične korektnosti pogosto tarče očitkov, češ da so njihova prizadevanja preveč vneta, da so nagnjeni k totalitarizmu ter da politično korektni govor spominja na Orwellov Novorek. Avtorji tovrstnih kritik morda menijo, da so prizadevanja podpornikov praks politične korektnosti zgrešena, ker jezik nima tako dramatičnega vpliva na družbeno in politično dogajanje, kakor si nekateri predstavljajo, in torej z jezikovnimi posegi ni moč doseči večje strpnosti. A dokler hkrati s takšnimi ugovori izrekajo obtožbe o Novoreku, so v protislovju s samimi sabo. ⁵ George Orwell je bil namreč trdno prepričan o moči, uporabnosti in posledični nevarnosti jezika. To svoje prepričanje je najbolje ponazoril z izumom Novoreka v romanu *1984*. Novorek je »edini jezik na svetu, katerega besednjak je vsako leto manjši«. ⁶ Namen krčenja besednjaka je krčenje obsega človeškega mišljenja, dokler ne bo človeško izkustvo zvedeno le

3 B.L. Whorf, »Grammatical Categories«, *Language* 21, 1945, str. 1–11; citirano v: Šabec, »Relevantnost«, str. 121.

4 Prav tam.

5 Ugovor tovrstnim kritikom politične korektnosti se s tem ne konča, vendar ga bomo bo konca izpeljali nekoliko kasneje.

6 George Orwell, 1984, <<http://www.george-orwell.org/1984/4.html>> (12. januar 2008).

na sovraštvo, samoponižanje ter občutek nenehnega zmagozslavlja nad sovražnikom. Posledično bo nastalo okolje, v katerem bosta država in partija edini človekovi identifikacijski oprijemali. Vse to elegantno povzema pošastna napoved, ki jo partijski funkcionar O'Brien v zadnjem stadiju prevzgoje izreče Winstonu: »Če želiš podobo prihodnosti, si predstavljaj škorenj, ki tepta človeški obraz – na veke vekov.«⁷

Dosti bolj jedrnato je Orwell svoj odnos do povezanosti med jezikom in družbeno situacijo povzel v eseju »Politika in angleški jezik«, prvič objavljenem aprila 1946. Jezik, piše Orwell, »postane grd in netočen, ker so neumne naše misli, toda prav zaradi malomarnosti svojega jezika lažje neumno mislimo.«⁸ Zdelo se mu je, da angleščino ogroža poplava prisposodob, ki ne osvetljujejo ničesar, odvečnih fraznih glagolov, izumetničenega frazarjenja (predvsem nepotrebnih tujk) ter besed, ki so preprosto brez pomena.

Orwell je menil, da se pisci njegovega časa brez premisleka zatekajo k ustaljenim sosledjem besed, katerih pomeni so določeni vnaprej, in s tem dejansko dovolijo, da namesto njih mislijo izumitelji fraz. Trdil je, da je največ takšnega brezumja zaslediti v političnem pisanju, ne glede na usmerjenost. Izogibali naj bi se ga edino neortodoksnim govornikom, ki ne upoštevajo okostenelih strankarskih izročil. Govornika, ki recitira naučen govor, pa Orwell opiše takole: »Iz grla mu prihajajo primerni zvoki, toda njegovi možgani niso tako dejavni, kakor bi bili, če bi besede izbiral sam. [...] Če takšno stanje okrnjene zavesti že ni nepogrešljivo za politično konformnost, pa ji je vsaj naklonjeno.«⁹

Položaj politične govorice je tako porazen zato, trdi Orwell, ker je namenjena predvsem »obrambi neobranljivega«. Grozote, kakršne so bile sovjetske čistke, je sicer možno upravičiti, toda le z argumenti, s katerimi se večina ljudi ne more soočiti, ker so preveč brutalni, in ki ne sovpadajo z uradnimi strankarskimi stališči. Zato se politični jezik poslužuje evfemizmov, dezorientacij in nejasnosti.¹⁰ Učinek je totalen in poguben, saj so dandanes vsa vprašanja

7 1984, <<http://www.george-orwell.org/1984/19.html>> (12. januar 2008).

8 George Orwell, »Politics and the English Language«, <http://www.george-orwell.org/Politics_and_the_English_Language/o.html> (12. januar 2008).

9 Prav tam.

10 Orwell tukaj poda izvrsten primer: angleški akademik, ki zagovarja sovjetski totalitarizem, namreč ne trdi:

»Verjamem v pobijanje nasprotnikov, če lahko s tem dosežeš dobre rezultate.«
Namesto tega pravi:

»Četudi se brez zadržkov strinjamo, da sovjetski režim kaže določene lastnosti, ki se človekoljubom morda upirajo, pa moramo vendar priznati, da je določena omejitev pravice do politične opozicije neizogiben spremljevalec tranzicijskih obdobjev ter da so bila težavna opravila, ki so bila naložena rusnemu narodu, spričo konkretnih dosežkov dodobra upravičena.«

politična, sama politika pa je »gmota laži, izmikanja, norosti, sovraštva in shizofrenije«. ¹¹

Orwellovo daljnovidno pojmovanje prepleta politike in jezika ter vzratnega vpliva jezika na politiko smo si ogledali nekoliko podrobneje, ker povsem izrecno podaja okvir, v katerega bomo umestili nadaljnji razmislek o politični korektnosti. Menim, da bomo v tem okviru prišli tudi do razrešitve paradoksa, s katerim se je končal prejšnji razdelek.

A preden nadaljujemo, bomo do konca razvili že začetni ugovor tistim, ki politično korektnost – *še vedno se mudimo pri začetni opredelitvi tega pojma!* – in njene podpornike primerjajo z izumitelji Novoreka. Prej smo komentirali držo tistih, ki ne verjamejo, da ima jezik lahko znaten vpliv na družbeno ali politično stanje. Tisti, ki verjamejo, da jezik *lahko* vpliva na to stanje, in si hkrati prizadevajo za omejevanje politične korektnosti, pa povzročajo nejasnost v zvezi s svojimi motivi. Če v skladu s prvo opredelitvijo nekdo meni, da si politična korektnost prizadeva zgolj za neužaljenost užaljenih, ter hkrati privzema, da imajo njena prizadevanja zaradi velike moči jezika dobre možnosti za uspeh, potem se opazovalcu ponujata najmanj dva možna sklepa. Bodisi si ta oseba zaradi nekkih osebnih interesov – rasizma, homofobije, mizoginije in tako dalje, lahko pa tudi denimo antipatije do japijev ali klerikov – *želi*, da bi bilo pripadnike določenih skupin družbeno sprejemljivo žaliti, poniževati in jih tako pehati v družbeno zapostavljenost, bodisi se ji morda iskreno zdi – tu bredemo že precej globoko po hipotetičnih vodah –, da je z žalitvami izzvana družbena zapostavljenost nekakšen kalilnik, v katerem se oblikuje močan, neuklonljiv značaj, in da je politična korektnost – ker promovira prizanesljivo, koruptivno strpnost – škodljiva za tiste, ki naj bi jih ščitila. Slednje je denimo eden najbolj razširjenih argumentov nasprotnikov afirmativne akcije. Bralka naj se še sama domisli kake možne razlage za tozadevno držo do politične korektnosti. Skratka, na začetku navedeno pojmovanje politične korektnosti – pojmovanje, ki zaradi neupoštevanja vidika moči operira tudi z zmotnim pojmovanjem strpnosti – po eni strani vodi v protislovja, po drugi pa v sklepe, ki so sicer logično konsistentni, vendar bi nanje pristal le redko kateri naslovljenec. Zato bomo v naslednjem razdelku poskušali oblikovati koncepcijo politične korektnosti, ki je ne bo pestilo toliko pomanjkljivosti.

11 George Orwell, »Politics and the English Language«, <http://www.george-orwell.org/Politics_and_the_English_Language/o.html> (12. januar 2008).

DRUGA IN TRETJA OPREDELITEV

Orwella smo izpostavili iz treh razlogov. Najprej zato, ker njegov izum Novoreka in stališča o vzrokih in posledicah degradacije angleščine nagovarjajo problem prilagajanja jezika v točno določene oblastniške namene. Nadalje zato, ker so ti nameni – za razliko od oklicanih ciljev politične korektnosti, izrecni smoter katere je univerzalno dušebrižništvo – izrecno represivni. In nazadnje zato, ker je ta kontrast bistven za našo nadaljnjo razpravo.

Orwella in Novorek navaja tudi Srečko Horvat v knjigi z naslovom *Proti politični korektnosti*. Horvat vzporednic sicer ne potegne dobesedno, zato pa je v okviru besedila povsem očitna sorodnost med sprotim potvarjanjem zgodovine na Ministrstvu za resnico v knjigi 1984 ter primeri simuliranja zgodovine in spomina. Kot zglede slednjega omenja prodajo »pristnih« koščkov berlinskega zidu in kamenčkov iz delfskega preročišča. Še bolj pa se Horvat približa Orwellovi analizi, ko obravnava izločanja in šikaniranja besed v procesu sprejemanja novega hrvaškega pravopisa: »Najglasnejši zagovorniki novega pravopisa zagovarjajo uvedbo inkriminacijskega statusa „nehhrvaških“ besed oziroma jezikovno politiko, v kateri bo vsako nespoštovanje pravil predstavljalo kaznivo dejanje.«¹² Cilj teh zahtev je seveda očistiti hrvaški javni prostor vsega »srbskega«.

Horvat skoraj doseže koncepcijo politične korektnosti, ki jo v tem članku potrebujemo. Posebej primer hrvaškega pravopisa je zanj dokaz, da se »za vsako politično korektnostjo skriva strategija, sorodna nacionalizmu [...] politična korektnost in nacionalizem si delita nekatere bistvene skupne značilnosti, [predvsem] izključevanje, stigmatiziranje in sankcioniranje vseh tistih subjektov, ki se ne ravna po načelih vodilne ideologije določenih zgodovinsko-političnih konstelacij.«¹³

Najpomembnejši del citiranega odlomka je besedica »vsako«. Taki opredelitvi, ki nam ne bo pridelala kupa protislovij, se bomo znatno približali, če bomo skušali razmišljati v množini. Kakor nakazuje odlomek, je teoretično političnih korektnosti lahko toliko, kolikor je ideologij. Že izraz »korektnost« namreč izraža sovpadanje z nekim skupkom pravil ali aksiomov. Poskusimo torej: *politična korektnost je tehnika poseganja v jezik, katere uporabnik skuša s preferiranjem določenih besed, večjih vsebinskih konstrukcij ter interpretacij njihovih pomenov doseči ujemanje političnih razmer z aksiomi svojega idejnega sistema.*

12 Srečko Horvat, *Protiv politične korektnosti*, Biblioteka xx. Vek, Beograd, 2007, str. 15.

13 Prav tam.

Najprej se lahko znebimo stereotipa, da je politična korektnost sama po sebi ideologija. Politična korektnost je mrtvo orodje, ki ga spravi v rabo šele ideološko motivirani subjekt. Preprosteje povedano, če je politična korektnost poseganje v jezik, je jasno, da obstaja nek subjekt, ki v jezik posega. Takšne posege pa mu narekuje določen skupek idej.

Drugič, motivacija za rabo politične korektnosti ni nikoli strpna. Še več, strpnosti je antitetična. Medtem ko je strpnost neposeganje, pasivnost (četudi načrtna, namerna, nabita z antipatijo do tistega, do česar smo strpni), je politična korektnost prav sredstvo za doseganje sprememb. Politični subjekt se politične korektnosti oprime, ko zazna neskladnost med razmerami v okolju in svojim idejnim sistemom ter posledično skuša to zev zakrpati. Svoje nestrinjanje hoče udejaniti, ga vsiliti, saj zaznanega stanja ne more »trpeti«. In seveda je treba poudariti, da je vprašanje, ali je raba politične korektnosti usmerjena v doseganje večje strpnosti v družbi, popolnoma nepomembno za opredelitev same politične korektnosti.¹⁴

Tretjič, uspešne rabe politične korektnosti si ni mogoče zamisliti brez dostopa do moči. Moč je njen predpogoj. Širši poseg v javni govor ni možen brez dostopa do sredstev množičnega občevanja ter drugih oblik prepričevanja in prisile.

Povedanemu pa je treba pridati še tretjo opredelitev politične korektnosti, ki je sorodna drugi. Ta politične korektnosti ne razume kot orodje, temveč kot lastnost. Če je politična korektnost tehnika za doseganje ujemanja političnih razmer z aksiomi idejnega sistema, pomeni obenem tudi skladnost s prizadevanjem za to ujemanje. Tu je treba biti posebej pozoren na to, da je zdaj – z ozirom na drugo in tretjo opredelitev – izjava, da je nekaj »politično (ne)korektno«, nepopolna. Treba ji je dodati informacijo, o katerem idejnem sistemu govorimo. Tako je na primer »Država ni ne dušebrižnica ne dojlja« politično korektna v okvirih libertarne in politično nekorektna v okvirih social(istič)ne ideologije.

Končno smo prišli tudi do razrešitve paradoksa, izpostavljene-ga na koncu prvega razdelka, paradoksa družbeno šibkejših skupin, ki bi jih določena koncepcija politične korektnosti zaradi slepote za problem moči pahnila v zmotno opredeljeno »strpnost« do svojih

14 Seveda je eden možnih smotrov rabe politične korektnosti tudi doseganje strpnosti večinskih skupin do manjšinskih. V takšnih primerih gre – ker je sama motivacija za to doseganje po definiciji nestrpna – za ekvivalent »nasilne pacifikacije«. Naj poudarim, da tega ne mislim ironično. Koncept »nasilne pacifikacije« se mi ne zdi sporen.

zadrževalcev. Paradoks je razrešen že zato, ker vemo, da stremenje po strpnosti ni nujen pogoj za to, da tehniko, ki je pri tem uporabljena, lahko poimenujemo z izrazom politična korektnost. Še enkrat: politična opredeljenost subjekta, ki promovira politično korektnost, je brez posledic za opredelitev tega pojma. Vsak dan smo pričr idejnim sistemom, katerih nosilci zagovarjajo umik homoseksualnosti nazaj v tiho in sramotno zasebnost ali tarnajo nad vse hujšim »počefurjenjem« slovenske mladine. To je hrbtina plat fenomena, o katerem v svoji knjigi *Nasilje* govori Slavoj Žižek. Žižek pravi, da je liberalna politična korektnost zvrst politike strahu, postpolitike, oropane podlage univerzalnih aksiomov – tistega, kar tukaj zasilno imenujem »idejni sistem« –, ki z namenom samoohranitve mobilizira ljudski strah pred nadlegovanjem.¹⁵ Če naj bi se ženske na smrt bale nadlegovanja na delovnem mestu, homoseksualci nadlegovanja s strani nasilnih homofobov, priseljenci pa nadležnih posegov ksenofobov, potem trdim, da se šefi bojijo posledic, ki bi si jih lahko nakopali z nedolžnimi opazkami o videzu svojih uslužbenk, da je mnoge heteroseksualne moške strah grozljive prisotnosti homoseksualcev¹⁶ in da polnokrvni Slovenci trepetajo pred razraščanjem »čefurskih« kulturnih vzorcev. Vsi ti strahovi lahko zavzamejo vlogo idejnih podstat različnih političnih korektnosti, ne glede na to, ali so slednje liberalne ali ne.

Po vsem povedanem se izkristalizira tudi razmerje med politično korektnostjo in sovražnim govorom. Sovražni govor – kot aktivno javno spodbujanje antipatije do določene, ponavadi šibke, družbene skupine – se s politično korektnostjo nikakor ne izključuje, saj je ustaljen sestavni del propagiranja marsikatere ideologije.

SKLEP – NAZAJ NA ZAČETEK

Politična korektnost, funkcioniranje katere opisuje prva opredelitev, je torej ena od množice možnih političnih korektnosti. Če pripoznamo njen obstoj in delovanje, predpostavimo tudi obstoj nekega političnega subjekta, čigar idejni sistem narekuje doseganje čim večje enakosti in ki je hkrati dovolj močan, da skuša rabo jezika v družbi krmiliti v ustrezno smer. V tem primeru bi to bila močna socialno-liberalna država s primerno razraščnim aparatom, ki skuša z jezikovnimi ukrepi predvsem v medijih, šolstvu in kulturi doseči prevlado egalitarističnih in socialnih idej med prebivalstvom.

15 Slavoj Žižek, *Nasilje*, Analecta, Društvo za teoretsko psihoanalizo, Ljubljana, 2007, str. 41.

16 Vsi smo že slišali stališče: »Nič nimam proti pedrom, samo da me pustijo pri miru.« Tu naj dodam, da je stališče ostudno predvsem zaradi svoje nečimrnosti. Govorec očitno domneva, da vsi »pedri« goreče hlepajo po spolnih odnosih z njim.

Če jo kritiziramo v skladu z zgoraj izpeljanima splošnima opredelitvama, imamo na voljo nekaj možnosti:

- lahko zatrdimo, da posegi v jezik ne morejo dovolj vplivati na družbene odnose, da bi bili smiselni ali upravičeni (to kritiko je možno aplicirati tudi na politično korektnost na splošno).
- Lahko zatrdimo, da so posegi v jezik sicer učinkoviti, vendar se jih ne uporablja v skladu z razglašenimi idejnimi cilji. Odgovornost za ta neuspeh lahko pripišemo dobronamernemu, a napačnemu ravnanju tistih, ki posegajo v jezik, ali pa njihovi lažnivosti oziroma prikritim namenom (lahko na primer trdimo, da njihov pravi namen sploh ni družbena enakost, temveč s prikritim »rdečkarstvom« motivirana marginalizacija neskrainih desničarjev ali koga podobnega).
- Nazadnje pa se lahko dvignemo nad politično korektnost in kritiziramo same ideje, prikrite ali neprikrite, v imenu katerih se izvajajo politično korektni posegi.

Vegavost marsikatere kritike politične korektnosti, predvsem »strpnostne«, izvira neposredno iz nejasnosti predstav o samem predmetu kritike. Lep primer je prispevek »Politična korektnost proti svobodi izražanja«, v katerem sociolog in politični analitik Matevž Tomšič ugotavlja, da je glavni problem pri politični korektnosti »ideološka pristranskost v določanju, kaj je primerno in kaj ne«. ¹⁷ Po vsem, kar smo zapisali, lahko to trditev takoj popademo za goltanec – če je to glavni problem politične korektnosti, potem je problematična politična korektnost sama, saj ne gre pri njej za čisto nič drugega kakor za »ideološko pristranskost v določanju, kaj je primerno in kaj ne«! Toda Tomšič ni takega mnenja, ampak trdi: »[Politična korektnost] je bila sprva zamišljena kot zaščita pred verbalnim in drugim omalovaževanjem različnih deprivilegiranih manjšin. Vendar se je izrodila v sredstvo miselne kontrole in izločanja „neprimernih“, to je „nenaprednih“, „reakcionarnih“, „konzervativnih“ itd. idej iz javnega diskurza.« Pojmovanje, po katerem je politična korektnost dobra zamisel, ki se je izrodila v sredstvo »mislne kontrole«, je že v začetku pohabljeno. Kako naj bi si sploh zamislili zaščito pred omalovaževanjem deprivilegiranih manjšin, če nas pri mišljenju ne bi usmerjali neki idejni aksiomi? Vsaka sodba o preprečevanju temelji na sodbi o (ne)zaželjenosti tistega, kar hočemo preprečiti, ta pa na vrednostni, idejni sodbi, da se tisto, kar preprečujemo, ne sklada z našimi idejami dobrega, pravičnega in

17 Matevž Tomšič, »Politična korektnost proti svobodi izražanja«, <<http://213.250.55.115/Ris2007/default.asp?kaj=3&id=2007092005249065>> (12. januar 2008).

tako naprej. Od kod podlaga za tisto prvo, dobro zamisel, če se je problematična ideološka pristranskost vrinila šele kasneje?

Kontrolorji misli po Tomšičevem opažanju ponavadi izhajajo iz katere od »variant levičarstva«. Če se je politična korektnost izrodila prav pod njihovim vplivom in je torej njena problematična ideološkost levičarska, bi morda lahko sklepali, da je prvotno, žlahtno neideološko politično korektnost izumil nekdo drug. Kdo? Tomšič nam odgovora ne zaupa. Znani so mu zgolj njeni iznakaževalci, njen izvor pa postavlja v nekakšen nedoločen, skoraj pravljichen, apolitičen konsenz o neomalovaževanju manjšin. Najjasnejša ugotovitev, ki kriči iz prebranega, je, da se Tomšiču politična korektnost upira, ker jo intuitivno povezuje z levičarji, teh pa ne mara.

Temu primerno zmedena je njegova obravnava odzivov na Sarkozyjeve izjave o udeležencih v neredih v Franciji leta 2005: »[Sarkozy je] eden redkih politikov, ki si upa tiste, ki terorizirajo svoje someščane, jih pretepajo in uničujejo njihovo premoženje, poimenovati s pravim imenom – sodrga. To so mu varuhi politične korektnosti strašno zamerili, pri čemer so močno potvorili kontekst, v katerem je izrekel to oznako. Nikakor se ni namreč nanašala na vse priseljence iz francoskih predmestij, kot so mu skušali podtakniti.«

Varuhi politične korektnosti so Sarkozyju po Tomšičevem mnenju hkrati zamerili in močno potvorili kontekst, v katerem je izrekel besedo »sodrga«. Zamerili naj bi mu torej nekaj, kar so mu vedé podtaknili – namreč rasizem. Če je Tomšičeva trditev o zameri ironična, potem namiguje, da je bilo javno ogorčenje hlinjeno in namenjeno očrnitvi Sarkozyja, ker naj bi bile njegove ideje »nepriemerne«. Če misli resno, potem sodi, da so dotični varuhi preprosto blazni. Če meni, da politični korektni niso bili sposobni razbrati pravega pomena Sarkozyjeve izjave, jih ima za butce. Ne glede na nesporazume v zvezi z ideologijo se mora Tomšič odločiti, ali ima politično korektnost za zaroto »salonskih levičarjev«, za duševno obolenje ali preprosto za trparijo.

Iz Tomšičevega pisanja je razvidno predvsem, da razume politično korektnost zgolj pavšalno, na ravni idejnega spopada med zatiralsko levico in v kot potisnjeno desnico, ter jo zato omenja protislovno in malomarno; ne kot resen koncept, temveč bolj kot zmerljivko.

Bralka naj presodi, ali ji je avtor med zapisanim serviral kaj primerljivo prismojenega in neokusnega.

Politična korektnost, nekorektnost in vic

BOŠTJAN NEDOH

Avtor je absovent politologije na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani. Področja njegovega teoretskega zanimanja so teorije ideologije, teoretska psihoanaliza, historični materializem, sodobna politična filozofija in estetika.

E: BOŠTJANBW@YAHOO.COM

POUZETEK

Zastavek prispevka je razmislek o nekaterih konceptualnih vidikih politične korektnosti na podlagi njene konkretne rabe v polju javnega diskurza. Tako lahko politično korektnost postavimo v razmerje do drugih, z njo tesno povezanih konceptov, v prvi vrsti do koncepta tolerance in politične nekorektnosti, ter analiziramo, če lahko s teoretskega vidika politična korektnost proizvede učinke, ki si jih postavlja za svoj cilj. V zadnjem delu avtor opozorja na specifično formo politične nekorektnosti – politično nekorektni vic –, ki je dandanes skoraj popolnoma izumrl. Avtor poskuša že precej oguljeno kritiko politične korektnosti dopolniti s tezo, da je politična nekorektnost v formi vica precej bolj subverzivna in emancipatorična strategija kakor vztrajanje pri politični korektnosti, ki ni problematična samo v razmerju do resnične emancipatorične politike (razrednega boja), temveč ji spodleti tudi z vidika njenih lastnih kriterijev.

SUMMARY

The author considers some conceptual aspects of political correctness from the perspective of its concrete use within public discourse. This enables him to relate it with other closely linked concepts, first of all with the concept of tolerance and political incorrectness, and to analyze whether political correctness is, theoretically, able to produce effects it pursues. In the final part of the article author focuses on a specific and nowadays practically extinct form of political incorrectness – politically incorrect joke and tries to supplement a rather hackneyed critic of political correctness with a thesis that political incorrectness in the form of a joke is a much more subversive and emancipative strategy than insisting on political correctness, which is not problematic only in relation to true emancipative politics (i.e. class struggle), but fails also from the viewpoint of its own criteria.

KLJUČNE BESEDE

Politična korektnost, toleranca, vic, psihoanaliza, javno, simbolno

KEY WORDS

Political correctness, tolerance, joke, psychoanalysis, public, symbolic

BESEDA, KI »ŠTEJE«

Ena ključnih potez liberalne demokracije, s katero se je legitimirala v razmerju do svojega Drugega, to je »totalitarizma«, je gotovo koncept svobode govora. Ta ni zgolj splošno priznано načelo liberalnih demokracij, ampak ga v okviru številnih (tudi akademskih) raziskav uporabljajo kot merilo stopnje demokratičnosti posamezne družbe. Toda še tako široka afirmacija tega koncepta nas ne sme odvrniti od ugotovitve, da v sebi ni neproblematičen. Vse pogostejši izbruhi »verbalnega nasilja« v kontekstu novodobnih rasnih, etničnih, seksističnih in drugih konfliktov, v katerih si določene identitetne skupine prizadevajo za svojo emancipacijo in za do sedaj še nepriznane pravice, nakazujejo krhkost samega koncepta, celo njegovo nekonsistentnost. V tovrstnih primerih smo navadno priča kritikom vseh političnih barv, ki iz takšnih ali drugačnih razlogov kritizirajo z ničemer omejeno pravico do svobode govora, skratka, pravico do kvalitativno in kvantitativno neomejene

rabe besed v javni debati. Zlahka si lahko v spomin priključimo primere, ko Cerkev javno izražene kritike na svoj račun pogosto poskuša »utišati« z argumentom, da gre za »žaljenje verskih čustev« oziroma, nasprotno, za primere, v katerih nekateri predstavniki politične levece generatorje nacionalističnih izbruhov sovražnega govora pozivajo k izogibanju uporabe slabšalnih izrazov, s katerimi ti označujejo svoje »tarče«. Med tovrstne kritike spadajo tudi teorije politične korektnosti, katerih glavna strategija delovanja je zamenjava določenih izrazov, ki se v tovrstnih debatah uporabljajo na izrazito pejorativen način, z novimi, domnevno nevtralnimi besedami, s katerimi naj bi zagotovili večjo mero strpnosti med govorniki in v družbi na sploh.

Namen pričujočega prispevka je zatorej razmislek o nekaterih konceptualnih vidikih politične korektnosti na podlagi njene konkretne rabe v polju javnega diskurza. Na ta način jo želimo postaviti v razmerje do drugih, z njo tesno povezanih konceptov, v prvi vrsti do koncepta tolerance in politične nekorektnosti, ter analizirati, ali s teoretskega vidika lahko politična korektnost proizvede učinke, ki si jih postavlja za svoj cilj. V zadnjem delu bomo opozorili na specifično formo politične nekorektnosti, politično nekorektni vic, ki je dandanes pravzaprav že skoraj izumrl. Že precej oguljeno kritiko politične korektnosti želimo namreč dopolniti s tezo, da je politična nekorektnost v formi vica precej bolj subverzivna in emancipatorična strategija kakor pa vztrajanje pri politični korektnosti, ki ni problematična samo v razmerju do resnične emancipatorične politike (to je, razrednega boja), temveč ji spodleti tudi z vidika njenih lastnih kriterijev. Odveč je namreč opomniti, da tudi novodobna rasistična retorika »korektno zlorablja politično korektni diskurz«.¹

A začnimo pri tisti distinktivni potezi, s katero aktualna liberalna demokracija utemeljuje razliko med seboj in (preteklimi ter sedanjimi) »totalitarnimi« sistemi. Začnimo torej pri svobodi govora oziroma svobodi besede. Splošno prepričanje namreč vztraja, da je bila svoboda besede v »totalitarnih« sistemih povsem omejena. Pri tem je zanimivo, da večina zagovornikov liberalne demokracije meni, da je šlo za eno ključnih konstitutivnih komponent teh sistemov, čemur na neki splošni ravni lahko pritrdimo. Taka, na videz precej jasna postavitev pa postane mnogo kompleksnejša, če se pri tem povprašamo po vzrokih za to omejevanje.² To vprašanje namreč napotuje na neko drugo razliko med liberalno demokracijo

1 Za podrobno elaboracijo te teze glej Oberstar (2005).

2 V mislih imamo predvsem izražanje opozicijskih in kritičnih mnenj v odnosu do uradne oblasti.

in tako imenovanimi totalitarnimi sistemi, ki bi jo lahko definirali kot razliko v veljavi ali vrednosti izrečenega oziroma, drugače povedano, ali beseda sploh »šteje«. Marsikateri akter disidentskih aktivnosti v času in prostoru nekdanjih »totalitarnih« sistemov, med katere sodi tudi nekdanja SFRJ, bo priznal, da je na njihove popolnoma abstraktne zahteve ali golo subkulturno norčevanje iz takratnega sistema³ oblast reagirala skrajno nasilno in se pri zatiranju teh aktivnosti poslužila nerazumljivo visoke stopnje represije. V tem oziru je najbolj zgleden primer upora kitajskih študentov na trgu Tienanmen leta 1989. Giorgio Agamben o demonstracijah na Kitajskem zapiše:

Kar najbolj izstopa pri kitajskih majskih manifestacijah, je relativna odsotnost določenih vsebinskih zahtev (pojma, kot sta demokracija in svoboda, sta preveč generična in ohlapna, da bi konstituirala realni predmet nekega konflikta; edini konkretni zahtevi, zahtevi po rehabilitaciji Hu Yao-Banga, pa je bilo takoj ugodeno). Toliko bolj nerazložjiva se zdi nasilna reakcija države. (Agamben 2007: 67.)

Tako reakcijo oblasti, ki temelji na presežku nasilja glede na realno »nevarnost«, gre razumeti kot dokaz več za to, da je v tedanjih družbenopolitičnih strukturah beseda imela kar največjo možno veljavo. Golo izrekanje abstraktnih zahtev je oblast vzela »smrtno resno«. ⁴Paradoks bi potemtakem lahko formulirali takole: ne glede na namene akterjev in realni domet protestov se je v tedanjem družbenopolitičnem diskurzu beseda/zahteva vpisovala kot dejanska; to je, beseda/zahteva je bila s strani državne oblasti vzeta »zares«, v samo besedo pa se je vpisovala fantazma oblasti o dejanskih namenih govorcev, ki naj bi uresničili tisto, kar mislijo oziroma o čemer govorijo. Reakcija oblasti je zarisovala neko strukturno neskladje, kjer zahteve »opozicije« strukturno niso mogle imeti mesta znotraj polja oblasti. Zato je bil celoten represivni napor oblasti v funkciji popolnega izbrisa samega akta zahtev protestnikov. Odgovor oblasti ni bil *ne, tega ne boste dobili*, temveč prej prej *narediti se, kot da se ni zgodilo*.

Danes, v dobi vladavine liberalne demokracije, je situacija nasprotna. Zdi se, da danes »beseda ne šteje več«. Poglejmo primer

3 Tak primer so vsem dobro znani Pankrti, ki so bili aktivni v poznih sedemdesetih in v osemdesetih letih prejšnjega stoletja in ki jim danes veliko poznavalcev pripisuje velike zasluge pri odpravi »totalitarizma« ter uvedbi demokracije v Sloveniji.

4 Tu se opiramo na nadaljnjo elaboracijo Agambenovega zgleada, ki jo razvije Jelica Šumić-Riha (2007).

demonstracij proti podpori slovenske vlade vojni v Iraku in proti vstopu v vojaško organizacijo NATO: protesti kljub množični udeležbi niso imeli nobenih konkretnih učinkov. Uradna politika je svoje strategije nemoteno izvajala naprej in na proteste sploh ni odgovorila. Ali pa primer večtisočglavih množic, ki se tedensko zbirajo pred zgradbami uradnih institucij v ZDA in zahtevajo umik ameriških vojaških sil iz Iraka. Običajna reakcija predstavnikov institucij je tu celo nasprotna: ne samo, da se demonstrantov ne lotijo z represijo, s katero bi proteste zadušili, ampak samo možnost protesta interpretirajo kot dokaz demokracije v državi. Na tem ozadju je mogoče tudi razumeti, kaj dejansko je svoboda govora, ki se jo ima pogosto za enega ključnih kriterijev in kazalcev demokratičnosti. Svoboda govora dejansko funkcionira samo v sistemih, kjer beseda nima učinkov in kjer je izrečeno brez vrednosti v smislu reakcije instance Drugega (državne oblasti ali družbe nasploh), ki bi tem izjavam na ta način pripisal neko vrednost; vrednost, ki zahteva odziv.

Če poanta obeh zgledov vsaj približno drži, zakaj potem potreba po politični korektnosti? Če je beseda brez veljave oziroma nima učinkov, zakaj bi bilo potem – v skladu z osnovnimi definicijami politične korektnosti, ki jih navajamo v nadaljevanju – potrebno prepovedovati uporabo določenih izrazov oziroma zagovarjati uporabo drugih? Preden se podrobneje lotimo tega vprašanja, naj izpostavimo dva nasprotna, obenem pa površna sklepa, ki bi iz tega lahko sledila. Prvič, če so politična korektnost in njene partikularne rabe danes res tako pomembne, potem zgornja analiza preprosto ne drži. Veljave besede tako ne moremo najti samo v nekdanjih »totalitarnih« sistemih, temveč obstaja tudi danes. Po drugi strani pa se postavlja načelno vprašanje, če politična korektnost nemara sploh ne sodi v polje politike. Z drugimi besedami, ali se morda zgled kitajskih demonstrantov ne umešča v povsem drug register kot politična korektnost?

ZGODOVINSKI POGOJI AKTUALNEGA KONTEKSTA POLITIČNE KOREKTNOSTI

Na začetku velja izpostaviti, da je politična korektnost relativno nov pojem, kar pa ne pomeni, da enakih oziroma podobnih pojavov, s katerimi se ukvarjajo teorije politične korektnosti, ni moč zaslediti že v preteklosti. Na tem mestu se zdi zanimiv primer, ki ga v sicer povsem drugačnem kontekstu poda Giorgio Agamben: »Vez med konstituiranjem politične oblasti in *sacratio* je izpričana tudi v *potestas sacrosancta*, ki v Rimu pripada tribunom plebsa. Nedotakljivost tribuna temelji namreč zgolj na dejstvu, da so plebejci

v trenutku prve odcepitve prisegli, da bodo maščevali žalitve, storjene njihovemu predstavniku, in krivca dojemali kot *homo sacer*.« (Agamben 2004: 94, podčrtal B. N.) Kljub temu, da gre za primer iz Agambenove politične ontologije, ki vsaj neposredno nima nič opraviti s politično korektnostjo, pa se vendarle zdi pravišnji, da z njim vstopimo v obravnavano problematiko. Če namreč vzamemo najbolj elementarno definicijo politične korektnosti, ki pravi, da je s politično korektnostjo »mišljena politična teorija, ki zagovarja uporabo določenih izrazov (in prepoveduje uporabo drugih), s ciljem, da bi pri govorcih dosegla večjo mero strpnosti« (Oberstar 2005: 53),⁵ lahko opazimo povezavo med žalitvijo in politično korektnostjo. Iz te najelementarnejše formulacije politične korektnosti bi lahko izpeljali sosledje premis, iz katerih sestoji: prvič, določen izraz se uporablja kot žaljivka oziroma nekaj ali nekoga reprezentira nekorektno ali nepravilno.⁶ Drugič, uporabljanje žaljivk zmanjšuje raven strpnosti med govorcami (v primeru, ko se kdo od govorcev identificira z žaljivko) in povečuje nestrpnost med njimi. Zato je potrebno, tretjič, prepovedati uporabo izrazov v formi žaljivke in, četrtič, namesto teh žaljivk spodbujati uporabo novih, nadomestnih izrazov. Navedeni Agambenov primer, ki gotovo ni paradigmatični primer politične korektnosti, s katero se srečujemo danes, vendarle demonstrira osnovno kompleksnost polja, kamor posega politična korektnost. Če je namreč tvorjenju politično nekorektnih izrazov pridružena neka agresivna oziroma nasilna tendenca, ki se manifestira

5 Za ilustracijo dodajmo zgled, ki ga poda isti avtor: pri naslavljanju romske manjšine je politično nekorektna uporaba izraza Cigan, politično korektna pa uporaba izraza Rom (Oberstar 2005: 53).

6 Zaradi možnega ugovora, da gre za nelegitimno povezavo med označevalcema žaljivka, ki žali, in nekorektnost, ki označuje neustrezno reprezentacijo nekoga ali nečesa, je na mestu dodatna pojasnitev. Agambenov primer maščevanja žalitve plebejskega tribuna deluje na nekem logičnem ozadju. Dogodek prve odcepitve plebejcev na aventinskem griču tematizira tudi Jacques Rancière v *Nerazumevanju* (Rancière 2005), kjer, izhajajoč iz Ballanchejevega apologije odcepitve, ob tem postavi naslednjo trditve: »Stališče neuklonljivih patricijev je preprosto: ni kraja, kjer bi lahko razpravljali s plebejci, iz preprostega razloga, ker plebejci sploh ne govorijo. Ne govorijo pa zato, ker so bitja brez imena, brez logosa, se pravi brez simbolnega vpisa v polis. [...] In kaj naredijo plebejci, zbrani na aventinskem griču, ko so soočeni s tem? [...] vzpostavijo drug red, drugačno delitev čutnega, s tem ko ne nastopajo kot vojščaki, enaki drugim vojščakom, ampak kot govoreča bitja, ki imajo enake lastnosti kot oni, ki jim jih odrekajo. [...] Skratka, vedejo se kot bitja, ki imajo imena. [...] Zapišejo, pravi Ballanche, „ime v nebo“: mesto v simbolnem redu skupnosti govorečih bitij.« (Rancière 2005: 39–40.) Zaradi pripoznanja enakosti med patriciji in plebejci lahko slednji žalitev svojega tribuna razumejo samo kot nedopusten poskus redukcije oziroma izključitve njih samih nazaj na raven bitij, ki jim je pripoznano samo posedovanje glasu in ne ireduktibilno posedovanje govora, s čimer se vpisujejo v skupnost enakosti govorečih bitij. Po »vpisu v simbolni red« so plebejci skratka prišli do pravice, onkraj katere je žalitev njihovega tribuna – in zato njih samih – lahko označena kot nekorektna, celo politično nekorektna.

z uporabo žaljivke, je lahko reakcija na žaljivko celo bolj nasilna kot žaljivka sama.⁷ Skratka, pomembnost politične korektnosti je gotovo v tem, da deluje na nekem robu med diskurzom in nasiljem oziroma da je po svojem bistvu nek notranji »čuvaj« meja diskurza, na katerih temu preti transformacija v čisto nasilje.⁸ Toda ključno vprašanje, potrebno obravnave, se glasi: kaj kaže uporaba žaljivke oziroma kakšne so predpostavke govorca, ko žaljivke izreka?⁹

Da bi že na začetku zgradili ustrezno predstavo o tem, kaj je in kako deluje politična korektnost v svoji aktualni obliki, dodajmo primer, ki ga v debatah o politični korektnosti nikoli ne bomo slišali. Predvsem v času vladavine sedanje slovenske vlade pod vodstvom Janeza Janše je moč na tako rekoč dnevni bazi zaslediti pogosto neposredno ali posredno¹⁰ uporabo pojma »komunizem« kot antagonističnega protipola sedanji demokratični ureditvi. Izraz se uporablja na izrazito peyorativen način, predvsem pa kot *instrument diskvalifikacije* bodisi političnih nasprotnikov bodisi političnih predlogov, ki branijo pozitivne pridobitve nekdanjega socialističnega sistema, kot je sistem javnega zdravstva in šolstva. A navkljub rabi z diskvalifikacijskim namenom tega izraza ne moremo uvrstiti oziroma se ga danes ne uvršča v kategorijo izrazov, relevantnih za politično korektnost. Zakaj ne? Kako to, da pri naslavljanju pripadnika romske manjšine s »Ciganom« govorimo o politični nekorektnosti, pri diskvalifikacijah z uporabo izraza »komunizem« (in podobnih) pa ne? Odgovor na to dilemo se zdi zahtevnejši od pričakovanega, zato ga je potrebno oblikovati v več korakih.

-
- 7 Agambenov koncept *homo sacer* (oziroma v prevodu sveti človek) je definiran z dvema temeljnima potezama: »Sveti človek pa je tisti, ki ga je ljudstvo obsodilo zaradi zločina; in ni ga dovoljeno žrtvovati, a tisti, ki ga ubije, ne bo obsojen zaradi umora.« (Festus v Agamben 2004: 81, op. 1.) Agamben kasneje osvetli ta kompleksni značaj koncepta, ko pravi: »Kar opredeljuje stanje *homo sacer*, torej ni toliko domnevna izvorna ambivalentnost svetosti, ki je vsebovana v njem, kolikor bolj posebni značaj dvojne izključitve, v katero je ujet, in nasilja, kateremu je izpostavljen.« (Agamben 2004: 93.)
- 8 S tem nikakor ne zanemarjamo samega verbalnega nasilja, se pravi nasilja, ki se izvaja preko besed. Toda bili bi naivni, če bi med verbalnim in fizičnim nasiljem postavili enačaj.
- 9 Seveda tudi pojem žaljivka ni enoznačen. Načeloma bi lahko rekli: določen izraz morda deluje kot žaljivka, kadar vsebuje zavestno intenco govorca, da ga uporablja na način žaljivke. Ko homofob pravi homoseksualcu »peder«, uporaba žaljivke temelji na zavestni intenci govorca, da bi žalil. Obratno se lahko dogodi v situacijah, ko na primer levičarski kritik politične korektnosti v isti debati uporabi isti izraz »peder« nepeyorativno – torej ne kot politično nekorekten izraz –, s čimer želi homoseksualca naslavljanju na nepokroviteljski način. Tudi v tem primeru lahko naslovnik v njegovem izvajanju (napačno) prepozna prisotnost žaljivke.
- 10 Posredno v smislu uporabe metafor, sopomenk ali podpomenk, kot so na primer »nekdanji režim« oziroma »sistem«, »boljševizem« in tako dalje.

Če v angleško Wikipedio <<http://www.wikipedia.org>> vtipkamo geslo »political correctness«, nam stran ponudi presenetljive rezultate. Prva zanimivost, ki jo velja omeniti, je, da so izraz na različne načine uporabljale vse klasične politične smeri – od radikalne levice do radikalne desnice. Dosledna uporaba izraza se prvič pojavi v »marksistično-leninističnem besednjaku« iz dvajsetih let 20. stoletja, ponovno pa oživi v času kitajske kulturne revolucije v šestdesetih letih, ko označuje »pravilno«, »korektno« partijsko linijo, odmiki od katere so »politično nekorektni«. ¹¹ Ta način uporabe izraza implicira strukturno razmerje med tistimi, ki ga izrekajo, in tistimi, na katere leti omenjena kritika. Nekomu se očitek politične nekorektnosti lahko izreče samo s »centralnega« mesta, z mesta partije, sam izrek pa nadalje implicira, da je tisti, ki mu je očitek namenjen, na nek način s tega mesta (samo)izključen. S slavno komunistično formulacijo bi lahko rekli, da zaseda paradoksalno mesto »notranjega sovražnika«, torej tistega, ki je hkrati zunaj in znotraj. Toda pri tem gre še vedno za okvir razrednih interesov in pozicij. Sledeč Wikipedii je potrebno omeniti, da so drugi ključni kraj uporabe izraza politična korektnost tista gibanja, ki se navadno pojmujejo pod skupnim imenom »nova levica« in ki vzniknejo v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja. Tudi ta gibanja pojem politične korektnosti uporabljajo na zelo različne načine, pri čemer je ključno, da se politična korektnost prične nanašati na nepravilne uporabe različnih identitetnih označevalcev za skupine, ki so konstituirale novo levico. Ključen je torej premik v kontekstu politične korektnosti – od razrednega k identitetnemu. Skratka, na nek način je tudi ta politična korektnost pogojena s konkretno družbenopolitično agendo. ¹²

Zdi se, da gre razloge za to iskati v določenih zgodovinskih okoliščinah, ki so povezane z vznikom nove levice in ki so bistveno vplivale na strukturni obrat politične korektnosti v položaj, ki ga ima danes in za katerega težko trdimo, da se nanaša na isto politično situacijo, v kateri Rancière in Agamben analizirata razmerje med patriciji in plebejci, oziroma za situacijo znotraj sovjetske ali kitajske partije, kjer se prvič pojavi kot vsaj približno definiran in dosledno uporabljan izraz. Predvsem se bomo osredotočili na študentske

¹¹ Glej <http://en.wikipedia.org/wiki/Political_correctness>, 10. 3.2008.

¹² Če bi namreč ta okvir odmislili in politično korektnost obravnavali neodvisno od njega, bi prišli do sklepa, da lahko za nekorektno označimo vsako stvar, ki ni ustrezno (pravilno) reprezentirana, torej bi iz izraza izpadel pridevnik »politična«. Da bi stvari lahko bile politične, jih je potrebno šele politizirati – torej terjajo nek politični angažma, ki ga je na začetku 20. stoletja predstavljalo na primer udejstvovanje v vrstah komunistične partije, v sedemdesetih letih pa boj za pluralnost in priznanje novih identitet.

nemire maja '68 (in kasneje), ki jim večina avtorjev priznava neposreden vpliv na konsekventne družbene in politične spremembe.

Maj '68. Pri analizah dogodkov maja '68 se pogosto v ospredje postavlja dve ravni »revolucionarnih« zahtev oziroma idej. Najprej gre za družbenoekonomsko razsežnost, kjer so v ospredje stopile zahteve po večji *svobodi* posameznika od togih, okostenelih državnobirokratskih sistemov, ki so se manifestirali v standardiziranih, fordističnih načinih produkcije, ter po večji fleksibilizaciji dela in delovnega časa, poudarjanju primata kreativnosti in spontanosti v nasprotju z rutino ter delovno disciplino in tako naprej. K temu je potrebno dodati še drugo, kulturno razsežnost zahtev oziroma političnih praks tega obdobja: kar so dogodki maja '68 proizvedli, ni nič drugega kot to, kar se danes imenuje »politika identitet«. Ta je po letu '68 postala glavno vodilo večine političnih ideologij. To je tudi predpostavka Slavuja Žižka v polemiki s Chantal Mouffe,¹³ ko pravi:

Problem s to formulacijo je v tem, da je v postmodernem „anti-esencialističnem“ diskurzu o množstvu bojev „socialistični“ anti-kapitalistični boj postavljen kot eden v seriji bojev (razredna, spolna, etnična identiteta ...), danes pa se ne dogaja zgolj to, da se krepí antikapitalistični boj, temveč ta znova zavzema osrednjo strukturirajočo vlogo. Stara pripoved postmoderne politike je bila: od razrednega esencializma k množstvu bojev za identiteto; danes se je trend končno obrnil.«¹⁴ (Žižek, 2004: 171–172.)

K temu velja dodati še nekaj pojasnil. Politika identitet (oziroma žižkovsko množstvo bojev za identiteto) ni, kot bi se morda na prvi pogled zdelo, izključno vznik novih, do tedaj neobstoječih identitet. Prej gre za nekakšno mešanico različnih identitet, pri čemer naj bi bila identiteta vsakega posameznika pravzaprav edinstvena mešanica večih identitet.¹⁵ Tako na primer znotraj »tretje poti«, ki jo

13 Žižek citira izjavo iz intervjuja s Chantal Mouffe, v katerem ta trdi: »Mislim, da je ob tem vprašanju socializma zanimivo opaziti, da je današnja situacija na nek način obratna od tiste, v kateri sva napisala *Hegemonijo in socialistično strategijo*. Ko je izšla knjiga [...], sva trdila, da je problem leveca v tem, da so jo zanimali izključno razredni boji in socialistični vidik preobrazbe produkcijskih razmerij. Sugerirala sva, da leвица ni bila dovolj občutljiva za druga vprašanja, ki so se imenovala „nova družbena gibanja“, ali druge oblike zatiranja. [...] Mislim, da je prav, da se borimo proti rasizmu in seksizmu in vsem tem stvarim, vendar z vidika ne bi smeli izgubiti razrednega aspekta.« (Mouffe, cit. v Žižek, 2004: 171)

14 K temu velja dodati ne nepomembno opazko: trend se je morda res obrnil, toda ne na ravni evropskih socialnih demokracij. Že primeri, ki jih izbira Žižek, nakazujejo, da je do obrata prišlo v *favelah* južnoameriških metropol oziroma v *slumih* nigerijskega Lagosa.

15 Tako naj na primer vsakdo prakticira svojo osebno mešanico budizma in krščan-

poosebljajo voditelji evropskih socialdemokratskih strank, ni možno zastopati zgolj razredne politike, temveč se je potrebno identificirati s serijo drugih usmeritev – na primer z identitetami manjšin in drugih subkultur, celo z nacionalno pripadnostjo, pri čemer je neposredni učinek natanko ta, da se znotraj identitetne politike povsem utaji tako razredno problematiko kot razredni boj.

Iz tega ne gre potegniti napačnega sklepa, da je potrebno obe zgornji ravni maja '68 obravnavati ločeno. Prej velja obratno. Tako kulturna kot družbenoekonomska plat maja '68 sta dve strani iste medalje. Učinki tega prepleta so nenazadnje vidni tudi v polju politike v ožjem smislu. Če smo do leta '68 lahko govorili o velikih strankah (na primer delavskih), se s tem obdobjem začne trend, ki je danes na svojem višku, ko vsaka politična stranka pravzaprav predstavlja svojevrstno mešanico različnih elementov socializma, nacionalizma, liberalizma, duhovnosti in tako naprej. Z Althusserjem rečeno, če je pred letom 1968 razredni boj naddoločal vse identitete, pa je po njem politika identitet tista, ki naddoloča vsa ostala področja družbenega in političnega življenja. To je sklep, do katerega do neke mere pride Robert Pfaller, ko pravi:

Vzemimo primer: včasih si lahko svojo politično opredelitev preprosto izpeljal iz svojega razrednega položaja. Po letu 1968 si moramo oblikovati lastno, osebno politično prepričanje. To je stvar morale. Če nisi imel pravega političnega prepričanja, si bil rit. To je pomenilo, da si preskočil svoj razredni položaj in razvil politično opredelitev neodvisno od njega. Kasneje se je zgodil podoben preobrat v zvezi s spolom. Razloženo nam je bilo, da je spol družbeni konstrukt in da ga je mogoče (tako kot mnoge druge, celo naravne stvari) spremeniti; naloženo nam je bilo tudi, da poskušamo eksperimentirati s svojim spolom. Vsakdo, ki ne eksperimentira s svojim spolom vsaj malo, je danes rit, tako kot je to pred tem veljalo za ljudi, ki niso eksperimentirali s svojim političnim prepričanjem. Enako se godi z opisovanjem dela. Danes se ne da več preprosto izbrati poklica in opravljati svojega dela. Nasprotno, vsakdo mora izumiti osebno definicijo svojega dela in ga ne samo opravljati z veliko strastjo, ampak se mora s svojim delom tudi popolnoma identificirati. [...] Enako se, seveda, dogaja z ideološkimi prepričanji. Nedopustno se je preprosto priključiti obstoječi ideologiji ali religiji. Nasprotno, potrebno je

---

stva. Ista poteza je na delu v glasbi, kjer velja izpostaviti dva zelo indikativna primera: koncertiranje heavy metal skupine Metallica s simfoničnim orkestrom iz San Francisca leta 1999 in finsko metalsko skupino Nightwish, v glasbi katere je mogoče slišati operni vokal bivše pevke Tarje Turunen, iz katerega je nenazadnje doktorirala.

razviti osebno mešanico budizma in krščanstva ali kaj podobnega.« (Pfaller 2006: 36.)

Kulturalizacija politike. Neposredni rezultat vseh teh družbenih sprememb, ki so se začele z majem '68, bi lahko označili z izrazom »kulturalizacija politike«. Pri tem ni nepomembno, da je ta ideološka operacija spet proizvod liberalne multikulturalistične platforme. Žižek na primer problematičnost »kulturalizacije politike« v razmerju do razrednega boja predstavi takole:

Zakaj se dandanašnji toliko problemov zvaaja na problem ne-tolerance, ne pa na problem neenakosti, eksploatacije ali nepravilnosti? Zakaj je predlagano zdravilo strpnost in ne emancipacija, politični ali celo oboroženi boj? Prvi odgovor je iskati v osnovni operaciji liberalnih multikulturalistov: v »kulturalizaciji politike« – politične razlike, ki so pogojene s politično neenakostjo, ekonomsko eksploatacijo itd., so naturirane/neutralizirane v »kulturne« razlike, različne »načine življenja«, ki so nekaj danega, nekaj, česar ni mogoče premostiti, ampak zgolj »tolerirati«. (Žižek 2007: 125.)

Proti Žižkovi tezi (in naši navezavi le-te na politično korektnost) bi najverjetneje našli kopico ugovorov, ki bi jih lahko formulirali v dveh glavnih linijah: prva bi vztrajala, da sta razredni boj in toleranca dve različni stvari oziroma da gre za dva različna in nepovezana nivoja politike (torej za ekonomski in kulturni nivo). Druga linija bi najverjetneje oporekala enačenju tolerance in politične korektnosti, o kateri tu govorimo.

Na ta dva hipotetična, a nadvse možna ugovora lahko odgovorimo na več med seboj povezanih ravneh. Začnimo pri razmerju tolerance in politične korektnosti. Formo tolerance lahko na zelo elementaren način opredelimo s parafrazo Mannonijeve sintagme »sem proti, pa vendar ...«,¹⁶ umešča pa se v določen presek med obema logičnima formama »sem za« in »sem proti«. Toleranca se v razmerje teh dveh formul vpisuje na zelo specifičen način, ki proizvede marsikatero dvoumnost pri njenem razumevanju in praktični uporabi. Namreč, forma »sem za« pomeni nekaj aktivno podpirati, medtem ko »sem proti« pomeni nečemu aktivno nasprotovati. Z drugimi besedami, na neki določeni ravni »sem za« pomeni aktivno (ne nujno dobesedno) vključitev v nekaj, implicira nek neposredni angažma, na primer aktivno podpiranje porok istospolnih par-

16 Octave Mannoni fetišistično utajo formulira s »Saj vem, pa vendar ...« (Mannoni 1993: 359–384).

tnerjev, podpiranje pravice do umetne oploditve samskih žensk in tako naprej, medtem ko je v poziciji »sem proti« nasprotno angažiranost usmerjena v nasprotovanje nečemu, najpogosteje celo istim primerom. Skratka, pri obeh gre za enotnost med stališči in dejanji politično delujočega posameznika. Kot nekakšen presek med obema pa pozicija tolerance temelji na razcepljenosti med stališči in angažmajem: ne podpiram porok istospolnih partnerjev in tako naprej, pa vendar jim ne bom nasprotoval. Zanimivost je seveda v tem, da je toleranca ponovno pridobila na veljavi hkrati z vznikom novih identitetnih skupin in netolerance do njih. Na nek način je pogoj tolerance potemtakem to, da si na primer konservativec. Toda – in v tem je glavni paradoks tolerance – v trenutku prehoda od netolerance k toleranci, torej od konservativne pozicije »sem proti« k dodatku »pa vendar ...«, se zgodi ravno suspenz politike. Z drugimi besedami, da bi konservativec zavzel tolerantno držo, mora utajiti ravno tisti brezpogojni »sem proti« glede določenega vprašanja, na podlagi katerega se šele konstituira kot konservativec.¹⁷ Kar seveda ne odpravi dejstva, da je toleranca pravzaprav apolitični koncept znotraj polja politike.

Kako pa je v tem kontekstu s politično korektnostjo? V kakšnem razmerju je do tolerance? Zakaj je toleranci kot sredstvu neke politike (čeprav je sama apolitičen koncept) potrebno dodajati mehanizme politične korektnosti, kjer gre za prepovedovanje uporabe določenih izrazov in spodbujanje uporabe drugih, nadomestnih izrazov (kot pri dvojici Cigan/Rom) z namenom doseganja večje strpnosti pri govorih? Lahko bi trdili, da je politična korektnost pravzaprav simptom same tolerance. Je indikator njenega neuspeha. Če namreč toleranca gradi na afirmaciji predmeta političnega spora, na primer na sporu glede homoseksualnih porok, pravic Romov ali česa podobnega, pa politična korektnost proizvede obrat na način, s katerim sam predmet spora transformira v novo kategorijo. Vzemimo klasičen primer: da bi »pravi Slovenec« v Ambrusu lahko toleriral pripadnike romske skupnosti, morajo ti zanj nastopati kot »Cigani«. To pomeni, da morajo zanj reprezentirati določene v osnovi »neznosne« distinktivne poteze (na primer to, da kradejo). Morajo, skratka, zanj nastopati kot Drugi oziroma neznosna Reč, ki ji nasprotuje in proti kateri nastopa. Politična korektnost, na primer zamenjava izraza Cigan z izrazom Rom, temelji na potlačitvi označevalca, na tem, da je določen označevalec, ki ima neko vrednost,

17 Iz česar bi lahko potegnili za zagovornike tolerance žalosten sklep o nemožnosti tolerance. Kot rečeno, da bi se subjekt vpisal kot subjekt tolerance, da bi, skratka, deloval tolerantno, se mora izbrisati kot konservativec. S tem pa izgubi pogoj same tolerance.

potrebno potlačiti na račun vznika novega označevalca, ki ne bo problematičen oziroma bo brez vrednosti. Zagovorniki politične korektnosti bi v zgornjem primeru pravzaprav trdili: »Na Romih, ki jih sovražite, ni nič „ciganskega“. Romi ne kradejo, zato niso Cigani. Ko jim pravite Cigani, ste do njih politično nekorektni, ker jih dojemate kot nekaj, kar niso. Zato jih nehaite žaliti s Cigani.«¹⁸ Po drugi strani pa lahko rečemo, da je politična korektnost – za razliko od tolerance, ki je primarno aplicirana na neka politična razmerja (na primer razmerja tolerance ali netolerance konservativcev do priznanja pravic homoseksualcem), torej razmerja subjekta do označevalca – usmerjena v redefinicijo samega pomena, ki ga s seboj nosi določen označevalec identitetne skupine. Iz tega lahko sklepamo, da je narava politične korektnosti enaka naravi univerze v psihoanalitičnem pomenu besede. V analizi dogodkov maja '68 Jelica Šumić-Riha (2007: 85–88) izpostavlja univerzo kot tisto instanco oziroma institucijo, ki skrbi prav zato, da beseda ne šteje oziroma da ne bi štela:

Majski dogodki so razkrili, lahko bi rekli celo razkrinkali funkcijo univerze v pogojih kapitalizma. Če je kriterij za dobro univerzitetno poučevanje, kako naučiti študente, da nič od tega, kar se naučijo na univerzi, nima posledic oziroma ne pelje k nobenim sklepom, kot pravi Lacan, potem bi lahko rekli, da je naloga univerze narediti dejanje nemočno. Dobro delujoča univerza je *pogoj nemočnosti dejanja*. To tudi pojasni, zakaj je dandanes v deželah, kjer vlada svoboda govora, politično, revolucionarno dejanje postalo ne le nemočno, marveč skorajda nepojmljivo. (Šumić-Riha 2007: 88.)

Zdi se, da enako velja za politično korektnost. Ker je glavna operacija politične korektnosti potlačitev enega označevalca na račun vznika njegovega »nadomestka«, se s tem pravzaprav ukinja nek obstoječ predmet, ki konstituira politično napetost. Z drugimi besedami, če se ponovno vrnemo k primeru Cigan/Rom, politična korektnost oropa določeno identitetno skupino vseh partikularnih lastnosti, ki jo kot tako šele postavljajo, hkrati pa cenzurira dejstvo, da Cigani tudi dejansko, objektivno so Cigani – navkljub uporabi

18 Kar je že rasistična gesta: ta argumentacija, ki se jo poslužujejo zagovorniki politične korektnosti, namreč že implicira predpostavko, da označevalec Cigan že fiksira pomen, ki se ga ne da spremeniti, zato je potrebno uvesti nov označevalec. Za več glej Oberstar (2005). Ključno vprašanje, na katerega je potrebno odgovoriti, pa je vprašanje razmerja med diskurzom politične korektnosti in diskurzom tolerance. Oziroma drugače, ali je uporaba politično korektnega, nežaljivega izraza dejanje tolerance.

novega politično korektnega izraza Rom se do te etnične skupine družba in država obnašata kot do Ciganov.¹⁹ Zdi se, da je ta »pre-poved objektivacije«, torej prepoznanja nekega dejanskega, objektivnega družbenega razmerja, v katerem je diskriminirana določena etnična, rasna, spolna, skratka kulturna manjšina, glavni problem politične korektnosti. Vrh tega problema pa pomeni dejstvo, da je danes politična korektnost postala hegemonski diskurz tako vladajočega političnega razreda kot tudi državne administracije.

***

Problem objektivacije je v svojem delu *Nerazumevanje* odlično razvil Jacques Rancière (2005). V prav posebni vrsti argumentacijske strukture, ki ji Rancière pravi nerazumevanje in sestoji iz dveh korakov, se pokaže »objektivirajoča funkcija komentarja« (Rancière 2005: 70). Rancière jo odkrije pri analizi delavskih manifestov iz leta 1830, za katere pravi, da so ponovitev »obče formule vseh ljudstev«, ki se je prvič pojavila ob prvi odcepitvi plebejcev na adventinskem griču. Pri tej odcepitvi je Rancière zaznal ne samo vznik politične subjektivacije, temveč hkrati s tem tudi določeno diskurzivno potezo, ki je do tega privedla. Rancière pravi: »Stališče neuklonljivih patricijev je preprosto: ni kraja, kjer bi lahko razpravljali s plebejci, iz preprostega razloga, ker plebejci sploh ne govorijo. Ne govorijo pa zato, ker so bitja brez imena, brez logosa, se pravi brez simbolnega vpisa v polis.« (Rancière, 2005: 39.) Rancière meri na situacijo, v kateri patriciji plebejcem niso priznavali pravice do govora oziroma jih niso obravnavali kot govoreča bitja. Prizor z adventinskega griča je prelomen zato, ker na tem mestu plebejci patricijem *demonstrirajo* nič drugega kot dejanje govora, skratka, neko skupno potezo, ki jim je patriciji ne priznavajo. Plebejci torej *demonstrirajo* dejanskost in to natanko *kot plebejci*. Ponovitev te diskurzivne strukture Rancière najde v delavskih stavkah in manifestih iz tridesetih let 19. stoletja. »[P]rizadevajo si pokazati, da delavci stavkajo prav kot umna govoreča bitja, da dejanje, ki jih sili, da skupaj prenehajo z delom, ni *hrup*, nasilna reakcija na neko neznosno situacijo, ampak izraža *logos*, ki pa ni samo stanje razmerja moči, pač pa *demonstracija* njihove pravice, *manifestacija* pravičnega, ki jo lahko razume druga stran.« (Rancière 2005: 69.)

19 Za podrobno elaboracijo te problematike glej ponovno Oberstar (2005). Do enakega sklepa je pri analizi iste problematike prišel tudi Aljoša Kravanja na svojem filozofskem blogu *Nočna beležnica*. Glej Kravanja (2006).

Na tem ozadju se argumentacija razdeli na dva sosedna koraka, ki imata funkcijo komentarja. Sporočilo delavskih manifestov tistega časa Rancière formulira takole:

1. »„Tu so naši argumenti. Vi jih lahko priznate oziroma, rajši, ‘oni’ jih lahko priznajo. Kdor koli jih lahko prizna.“ Ta demonstracija se nanaša na „njih“ javnega mnenja in hkrati na „njih“, ki mu je tako pripisan. Do tega priznanja seveda ne pride, kajti tisto, kar to priznanje predpostavlja, ni priznано, namreč to, da naj bi obstajal skupni svet v obliki javnega prostora, kjer bi dve skupini govorečih bitij, delodajalci in delavci, izmenjevali svoje argumente. [...] Se pravi, da obstaja samo upor, hrup razkačenih teles.« (Rancière 2005: 70.)
2. Ta diskurzivna strukturacija šele v drugem koraku dobi polno funkcijo komentarja: »„Prav imamo, ko argumentiramo za naše pravice in tako postavljamo obstoj skupnega sveta argumentacije. In prav imamo, ko to počnemo, prav zato, ker tisti, ki bi ga morali priznati, tega ne storijo, ker delujejo kot ljudje, ki ne vedo ničesar o obstoju tega skupnega sveta.“ Prav v tem drugem koraku argumentacijske strukture dobi objektivirajoča funkcija komentarja bistveno vlogo.« (Rancière 2005: 70.)

Z zgornjo formulacijo Rancière meri natanko na komentar, ki objektivira, z drugimi besedami, na komentar, ki dekodira, razloži sporočilo vladajočih, »razkrije« dejansko stanje, v katerem vladajoči deklarirajo enakost z vladanimi, dejansko pa jim ne priznavajo statusa umnih bitij, s katerimi je možno (argumentirano) razpravljati. A te dejanskosti vladajoči seveda ne smejo izreči, saj bi se s tem podrla celotna ideološka matrica, na kateri temelji njihovo gospostvo.

* * *

Vrnimo se k prvemu ugovoru. Vznik novih identitet in njihove podporne politike po maju '68 predstavlja ilustrativen primer, kako »slepa« je liberalna politika za posledice svojih dejanj. Če se je na ekonomski ravni zahtevalo večjo fleksibilizacijo, vzporedno s tem pa na kulturni ravni spodbujalo nastanek novih identitet, zakaj potem hkraten vznik tolerance kot reakcije na neko zavračanje slednjega? Tu ne smemo pozabiti na vir vseh teh novih politik, torej na liberalno politično platformo od šestdesetih let dalje. Toda na kakšen način je do tega prišlo? Tezo o rekuperaciji kritike obstoječih togih birokratskih struktur s strani predstavnikov »novega menedžmenta« sta v pionirskem delu *Novi duh kapitalizma* razvila Luc Boltanski in Eve

Chiapello,²⁰ v slovenskem prostoru pa jo je povzel Zdravko Kobe.²¹ »Nova menedžerska elita«, ki se je oblikovala po letu 1968, se je v veliki meri naslonila prav na to kritiko, katere rezultat je obenem bila. Kritika dotedanega birokratskega principa, na katerem sta temeljili družba in kapitalistična produkcija, je ustvarila mesto, ki so ga zasedli »novi menedžerji«. Poleg tega je potrebno izpostaviti še drugo ključno točko, namreč krizo kapitalizma samega in to na obeh njegovih robovih: na ravni produkcije, na kar so odgovarjale zahteve po liberalizaciji in fleksibilizaciji delovnih procesov, ter na ravni konsumpcije, ki se je kazala v zasičenosti tradicionalnih trgov. Vznik novih identitet je tako lepo sovpadel s pretenzijami po kreaciji novih tržnih niš, ki bi ponovno pognale okosteneli kapitalizem.

FREUDOV VIC: STRUKTURA IN SUBJEKTIVNI POGOJI VICA²²

Na osnovi dosedaj povedanega lahko opredelimo polje politično nekorektnih vicev. To polje sovпада s poljem, v katerem poskuša intervenirati politična korektnost. Zato je tudi pri tovrstnih vicih potrebno upoštevati časovno komponento. Lahko bi rekli, da imajo za svoj predmet *aktualno* vsebino politične (ne)korektnosti, kot smo jo opisali zgoraj. Kot bomo videli v nadaljevanju, je pri vicu še toliko bolj pomembno, da se poslužuje za naslovnika aktualnih vsebin, katerih kontekst mu ni tuj, kar je tudi na splošni ravni predpogoj uspešnosti vica. S tem pojasnilom poskušajmo v skladu s psihoanalitično teorijo izpostaviti glavne splošne značilnosti vica.

Struktura vica. Osnovi motiv tvorjenja vica je po Freudu ugodje, ki ga produkcija vica prinese posamezniku. To ugodje ima dva vira: tehniko in tendenco vica (127). Tehnike vica, ki jih Freud sistematično razvrsti v različne skupine (47), imajo neko splošno skupno značilnost, čeprav so med seboj zelo različne. Vsaka tehnika vica se poslužuje nekega »obrata smisla«, s pomočjo katerega določeno govorno dejanje postane vic. Z drugimi besedami, določen vsakdanji smisel razumevanja vsebin, ki nastopajo v vicu, se z različnimi tehnikami (zgoščanje, premestitve, besedne igre in tako naprej) znotraj vica obrne, tako da na prvi pogled vznikne nek glede na vsakdanji smisel nesmiseln obrat, ki pa se v vicu pokaže prav kot del smisla oziroma »korak-smisla« (Lacan 2002: 17). Vsi poznamo kulinarično specialiteto, ki se ji reče »ciganski golaž«, saj jo lahko

20 Glej Boltanski in Chiapello (2006).

21 Glej Kobe (v priložbi).

22 Tu se opiramo na *Vic in njegov odnos do nezavednega* Sigmunda Freuda (2003). Pri citatih in povzetkih, kjer so navedene samo strani v oklepajih, se sklicujemo na to delo.

naročimo v številnih slovenskih restavracijah in menzah. Prav gotovo ni nihče pomislil, da bi se ta specialiteta kdaj pripravljala drugače kot druge jedi iz mesa in krompirja. Tako kot vse drugo meso in krompir tudi sestavine za pripravo ciganskega golaža kupimo bodisi v trgovini bodisi na tržnici. Obrat, ki nastopi v tem kontekstu in naredi vic za vic, je viden že iz samega primera, ki se glasi: »Vprašanje: Kakšen je pristni recept za ciganski golaž? Odgovor: Predvsem je pomembno to, da se ga pripravlja iz nakradenega krompirja in povožene divjadi.« V tem obratu, ki je vir ugodja, se na specifičen način smejimo predsodkom, ki v vicu nastopajo in dejansko strukturirajo »večinsko mnenje« o pripadnikih romske skupnosti – da torej krađejo in pripravljajo meso iz divjadi, ki so jo povozili med svojo nebrzdano, uživaško vožnjo.

Nadalje, pri tendenci vica Freud loči dve glavni značilnosti: »Lahko je uganiti značaj vica, s katerim je povezana različnost reakcij pri poslušalcu. Vic je enkrat samemu sebi namen in ne služi nobenemu posebnemu cilju, drugič pa se postavi v službo takega cilja – postane *tendenciozen*. Samo tisti vic, ki vsebujejo tendenco, se izpostavlja nevarnosti, da naleti na osebe, ki ga ne želijo slišati.« (97.) Netendenciozne vice Freud označi za »nedolžne vice«, tendenciozne pa nadalje med seboj loči še po dveh značilnostih: govori o sovražnih, ki služijo napadu, satiri ali obrambi, in obscenih vicih, ki služijo razgaljenju (104). Politično nekorektni vici bi potemtakem sodili med obscene vice. Sovražni vici jemljejo za objekt svojega smeha avtoriteto, torej nekoga, ki zaseda višje družbeno mesto od pripovedovalca vica. Preko takega vica se v pripovedovalcu skozi smeh kanalizira sovražna tendenca do objektne osebe (do česar pridemo v nadaljevanju). Nasprotno pa obsceni vic služi razgaljanju nečesa, kar poskušajo drugi mehanizmi (na primer politična korektnost) na objektni osebi (na primer Ciganu) zakriti. Kakšna je torej splošna povezava med tehniko in tendenco vica v kontekstu obscenih vicev?

Lahko bi rekli, da tehnika vica (besedne igre, obrati, zgostitve in tako naprej) nastopajo v službi določene tendence. Tehnike vica namreč vselej proizvedejo določeno količino predhodnega ugodja, ki znižuje inhibicije posameznega subjekta. Ta mehanizem omogoča, da posameznik s smehom sprejme določeno tendenco (agresivnost, seksualnost), ki nastopi na ravni vsebine vica in ki bi jo zunaj konteksta vica radikalno zavrnil. Na ta način tehnika vica in mehanizem ugodja, ki se ob tem sproži, zvišata naš prag tolerance, da lahko sprejmemo določene vsebine, ki so zunaj konteksta vica

sporne.²³ Na ta način posebno politično nekorektni vici učinkujejo kot »uničevalci« simbolnih pregrad v družbi. Z drugimi besedami, uspešen vic tako pri pripovedovalcu kot pri naslovniku že temelji na neki minimalni, začasni dezidentifikaciji z lastnimi partikularizmi, kar pa je že nastavek za možnost skupnega diskurza.

Če vzamemo primer filma *Borat*, ki je izrazito politično nekorekten in hkrati komičen, pri čemer je vsebinski del filma težko enoznačno umestiti v žanr bodisi govorne komedije, ki je pravzaprav enaka vicu, bodisi fizične komedije, kjer je vir komičnega neka vizualna podoba in ne govoreni del, pozornost zaslužita dva elementa: po eni strani se Boratovi sogovorniki v filmu večinoma ne smeji njegovim rasističnim in šovinističnim opazkam na račun Judov ali žensk, to pa preprosto zato, ker se nanje ne naslavlja v formi komičnega oziroma vica. Sogovorniki v Boratu vidijo neka-kšnega nesocializiranega in neokusnega potepuha. Po drugi strani pa se šele v formi besedne komedije, ki nekako ustreza vicu, Borat naslavlja na občinstvo gledalcev, ne da bi to počel direktno.²⁴ In če predpostavimo politično opredeljene ali angažirane gledalce, je zanimivost v tem, da se tako tisti, ki se identificirajo z levičarsko pozicijo (z zagovorom pravic žensk, bojem proti antisemitizmu, spoštovanjem manjšin in tako naprej), kot tisti, ki se identificirajo z desničarsko pozicijo (z rasizmom, antisemitizmom, šovinizmom, seksizmom in tako naprej), filmu smeji. Reakcija teh gledalcev bi bila izven konteksta komičnega in načina pripovedovanja, ki je značilen za vice, pri enih in drugih povsem drugačna.

Drug pomemben konstitutivni element vica so njegovi »subjektivni pogoji«. Sledeč Freudu jih lahko razdelimo v dva sklopa, in sicer na individualne ter (iz njih izhajajoče) družbene pogoje. Prvi se nanašajo na psihično strukturo posameznika, ki producira vice, na kratko pa smo jih orisali zgoraj. Na tem mestu poskušajmo razložiti drugi sklop, ki v celoti pojasni »vic kot družbeni proces«. Freud takole opredeli to razsežnost vica v razmerju do komičnega:

Drugo dejstvo, ki poziva k raziskovanju subjektivne pogojenosti vica, je splošno znana izkušnja, da se nihče ne more zadovoljiti s tem, da je napravil vic zgolj za samega sebe. Pritisk, da vic nekemu povemo, je neločljivo povezan z delom vica; ta pritisk je tako močan, da se pogosto uveljavlja navkljub resnim pomislekom. Tudi v primeru komičnega pripovedovanja vica drugi osebi nudi

23 Za podrobnejšo izpeljavo razmerja med tehniko in tendenco vica znotraj Freudove teorije glej Zupančič (2004: 179–180).

24 Borat je v nekaterih segmentih filma pravzaprav pripovedovani vic brez direktnega pripovedovalca. Vic se tvori in nam je posredovan direktno skozi film.

uživanje, toda ta zahteva ni brezpogojna. Če nekje naletimo na kaj komičnega, lahko v tem uživamo sami. Nasprotno pa smo vic *prisiljeni* povedati nekemu drugemu. [...] V primeru komičnega prideta na splošno v poštev dve osebi: poleg mojega jaza še oseba, na kateri najdem nekaj komičnega; če se mi zdijo komični predmeti, je to zaradi določene personifikacije, ki v našem predstavnem življenju ni redka. Komični proces se zadovolji s tema dvema osebama: z jazom in objektno osebo; pridruži se lahko še tretja oseba, a ta ni nujno potrebna. Vic kot igra z lastnimi besedami in mislimi shaja sprva brez objektne osebe, toda že na predstopnji *šale* zahteva – kolikor mu je igro in nesmisel uspelo zaščititi proti ugovorom uma – neko drugo osebo, ki ji lahko sporoči svoje rezultate. Toda ta druga oseba pri vicu ne ustreza objektni osebi, temveč tretji osebi, torej »drugemu« v primeru komike.« (152–153.)

Tu se postavlja ključno vprašanje: za kakšnega »drugega« gre? Pri odgovoru na to dilemo si lahko pomagamo z Lacanovo izpeljavo tega problema, s katero je razmerje tistega, ki »dela« vice, in njegovega naslovnika topološko takole formulirano: »Drugi, ki je drugi [*deuxème*], se umešča na dva različna kraja. Je tako drugi [*second*] v zgodbici, ne da bi vedeli in celo ne da bi morali vedeti, če je to učelec ali izpraševalec. Ste pa ta Drugi tudi vi, ko vam pripovedujem zgodbico. [...] Tako lahko rečemo, da nikakor ni potrebno, da bi bil subjekt nasproti nas realno živo bitje, temveč je ta Drugi v osnovi neko simbolno mesto.« (Lacan 2002: 19, 25.)

Ta elaboracija Freudovih ugotovitev nam razgrne vso družbeno naravo vica. Vic tako ni nekaj, kar lahko »živi« v neki privatni sferi. Iz izkušenj bi seveda marsikdo lahko ugovarjal, da velja prav nasprotno, da vice običajno pripovedujemo samo »poznanim« osebam. Odgovor na ta ugovor je lahko samo pritrdilen. A posebej politično nekorektni vici, v katerih posameznik nekorektno zasmehuje (žali) določeno družbeno skupino, so vselej tako rekoč onkraj »prijateljskih poznanstev«. V našem prostoru so najlepši primer tega poleg že omenjenih vicev o Ciganih vici o drugih etničnih skupinah s področja nekdanje Jugoslavije, ki so se vsak na svoj način lotevali določenih družbenih potez te skupnosti (od lenih Črnogorcev, neumnih Bosancev, lopovskih Makedoncev, skopih Slovencev in tako naprej). Posebno pri teh tipih vicev sta lepo razvidni obe plati »družbenosti« vica. Ne gre samo za to, da mora vic »biti povedan« drugemu in se na ta način udejanja njegova družbenost, temveč tudi za to, da na nek specifičen način vic predstavlja enega ključnih konstitutivnih elementov družbe same. Gre za določeno vzajemno

razmerje. Vic lahko »živi« zgolj v družbeni sferi javnega, ki je onkraj privatnosti ali intimnosti posameznikov, hkrati pa to sfero sam tudi konstituira.

Na tej točki lahko v skladu s psihoanalitično teorijo komičnega in vica povzamemo ključne subjektivne pogoje vsakega vica:

1. Produkcija vica zahteva tri osebe: jaz pripovedovalca, objektno osebo, ki je predmet vica, ter tretjo osebo, poslušalca, ki mu vic sporočimo. Šele s posredovanjem vica tretji osebi je delo vica zaključeno.
2. Vic povemo tretji osebi izključno z namenom, da bi pri njej sproducirali smeh. Kot poudari Freud, se vicu ne moremo smejati sami. Smeh se pri pripovedovalcu sproži vzvratno, preko smeha tretje osebe. Iz teh premis bi lahko razvili nov koncept, ki pa terja dodatno teoretsko utemeljitev, zato ga tu postavljamo kot tezo. Gre namreč za to, da tretja oseba zavzema natanko mesto *subjekta-ki-se-zanj-predpostavlja-da-se-smeji* – kot še eno v seriji variacij Lacanovega *subjekta-ki-se-zanj-predpostavlja-da-ve*. Vic pripovedujemo osebi, za katero predpostavljamo, da se bo po slišanjem vica smejala.
3. Nujni pogoj razumevanja smisla vica, kar je predpogoj smeha, je to, da je pripovedovalcu in tretji osebi skupen minimalni simbolni horizont pomena. Lacanovsko rečeno, oba morata imeti skupnega Drugega. To na primer pomeni, da številni primeri, ki jih navaja Freud v svoji knjigi o vicu, za nas nikakor niso smešni, saj se odvijajo na terenu kontekstov, ki so nam povsem tuji (od dunajskega miljeja 19. stoletja do Heinejevih idiosinkrazij). Vsakdo, ki je kdaj pripovedoval vic in mu je ob tem spodletelo, zagotovo pozna tesnobni občutek, ki se je pojavil, ko se poslušalci povedanemu zaradi nerazumevanja niso smejali. Tu nastopi še druga »nevarnost«, in sicer, da bo vic dojet povsem narobe, torej kot žaljivka. Spomnimo se primera iz filma *Philadelphia*, ko mladi homoseksualec in vrhunski odvetnik Andrew Beckett (ki ga igra Tom Hanks) preživi dan v savni s svojimi starejšimi homofobnimi nadrejenimi, ki ga kasneje, ko izvejo da ima AIDS, odpustijo iz svoje pisarne. Eden starejših odvetnikov in vodja pisarne pripoveduje vic o »pederskem« orgazmu. Ta naj bi izgledal kot politje vročega mleka po hrbtu partnerja. Ob obscenem smehu sodelavcev je Andrew edini, ki se ne smeji; nasprotno, tovrstna šala ga zelo prizadene. Njegovo edino olajšanje v tistem trenutku predstavlja dejstvo, da ni do tedaj nikomur od nadrejenih razkril svoje spolne usmerjenosti.

4. Nobenega objektivnega kriterija ni, ki bi vic ločil od žaljivke. Prav od skladnosti simbolnega horizonta pomena, ki si ga (ali pa ne) delita pripovedovalec in tretja oseba, ter od uspešnosti tehnike vica, ki služi zniževanju inhibicij in s svojimi partikularizmi pri pripovedovalcu in naslovniku kot predstopnja ključnega obrata smisla v vicu cilja na dezidentifikacijo, je odvisno, ali bo pri tretji osebi na koncu izbruhnil smeh ali pa ne ter bo morda celo užaljeno stopila stran. Vic se na ta način v celoti dovrši (ali ne dovrši) šele preko produkcije smeha.
5. Vic predstavlja specifično formo nenasilne sprostitve subjektive tendence k agresiji. Nenasilnost omogočata prav zgoraj nekajkrat poudarjena struktura in mehanizem vica, saj preko njiju neko nasilno tendenco, ki bi izven konteksta vica delovala kot žaljivka ali neokusnost, sprejmemo s smehom.²⁵

LITERATURA

- Agamben, Giorgio (2007): *La comunità che viene*. Torino: Bollanti Boringhieri. 1. ponatis.
- Agamben, Giorgio (2004): *Homo sacer: suverena oblast in golo življenje*. Ljubljana: Študentska založba.
- Boltanski, Luc in Chiapello, Eve (2006): *The New Spirit of Capitalism*. London, New York: Verso.
- Freud, Sigmund (2003): *Vic in njegov odnos do nezavednega*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
- Kobe, Zdravko (v pripravi): »Liberalna sužnost in postfordizem«. V: *Zbornik predavanj Delavsko punkerske univerze: 8. letnik – Postfordizem*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Kravanja, Aljoša (2006): »Bedarije današnjega diskurza: rasizem protirasisotov«. Dostopno na <<http://belezka.blogspot.com/search?q=cigani+objektivno>>, 20. 12. 2007.
- Lacan, Jacques (2002): *Tvorbe nezavednega (izbor predavanj)*. V: *Problemi 1-2/2002 – Razpol* 12. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo. Str.: 5–50.
- Mannoni, Octave (1993): »Saj vem, pa vendar ...«. V: *Filozofija skozi psihoanalizo VII*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo. Str.: 359–384.

POLITIČNA KOREKTNOST IN POLITIČNO NEKOREKтни VICI

Kako je vsa ta teorija vica povezana s politično korektnostjo oziroma zakaj danes v javnosti politično nekorektnih vicev skorajda ni več? Če ponovno vzamemo za izhodišče Pfallerjeve ugotovitve o prevladujočem uničevanju javnega prostora in javnosti s pomočjo »kulture intimnosti«, potem lahko to tezo razvijemo v smeri, da je natanko ta mehanizem tisti, ki ustvarja ostre ločnice med intimnimi sferami posameznikov. Politična korektnost v tem kontekstu deluje kot ideološka operacija cenzure. Ker ta temelji na potlačevanju določenih označevalcev, ki razmerja družbe do določene identitetne skupine kakorkoli objektivirajo oziroma napravijo vidna, predstavlja enega glavnih podpornih elementov uničevanja javnega.

V nasprotju s politično korektnostjo ima raba politično nekorektnih vicev neprimerno močnejši subverzivni potencial. Za razliko od politične korektnosti, ki temelji na potlačitvi, vic po svoji strukturi temelji na zmanjšanju inhibicij, s svojo komično fazo »priprave terena« (pripovedni del vica oziroma zgodba vica) teži k povečanju stopnje tolerance, kar je predpogoj, da subjekt sprejme določeno agresivno tendenco (ki bi izven konteksta vica delovala kot žaljitev). (Re)produkcija politično nekorektnih vicev na ta način vztraja na nekem skupnem simbolnem horizontu med njihovimi govorci in naslovniki, in sicer z razveljavitvijo simbolnih

25 Lacan komentira: »Freud nam ob tem pravi, da se v zavetju šale nekaj zadovolji, namreč subjektova tendenca k agresiji. Sicer se ne bi pokazala. Ne bi bilo dovoljeno tako grobo govoriti o svojem literarnem kolegu. To je možno zgolj v zavetju šale.« (Lacan 2002: 24.)

pregrad identifikacije, ki jih določajo. Ključno je poudariti, da vic ne temelji in strukturno tudi ne more temeljiti na potlačitvi. Če zadevo poskušamo nekoliko zgostiti, potem lahko rečemo, da vic ne utaji določene »distinktivne poteze« družbene skupine ali posameznika, temveč jo izniči kot ultimativno točko identifikacije. S tega vidika bi lahko sklepali, da bi bili najbolj subverzivni vici tisti, v katerih bi bil na primer pripovedovalec homofob, naslovnik oziroma po Freudu »tretja oseba« pa homoseksualec (ali pa obratno), oba pa bi bila hkrati tudi objektni osebi, torej eden drugemu izmenjajoče hkrati vir posmeha in vir smeha. Povedano bolj splošno: to, da si v določeni družbi različne identitetne skupine delijo vice o sebi, je že poteza skupnega diskurza, poteza razveljavitve simbolnih pregrad.

Toda za to, da bi se ta čudežni trenutek razveljavitve simbolnih pregrad spremenil v nek trajnejši dosežek, potrebujemo še nekaj drugega – na primer to, da so nam skupne obscene šale. V bivši Jugoslaviji so o vsaki etnični skupini krožile šale, ki so ožigosale neko njeno določeno potezo – Črnogorci naj bi bili izjemno leni, Bosanci neumni, Makedonci lopovski, Slovenci skopi ... Pomenljivo je, da je bilo z naraščanjem etničnih napetosti ob koncu osemdesetih let teh šal vse manj: v devetdesetih, ko so izbruhnile sovražnosti, jih dejansko ni bilo več slišati. Daleč od tega, da bi bile te šale enostavno rasistične, bile so, še posebej tiste, v katerih se srečujejo pripadniki različnih nacionalnosti – »Slovenec, Albanec in Srb so šli po nakupih, in ...« –, ena izmed ključnih oblik dejanskega obstoja uradnega »bratstva in enotnosti« Titove Jugoslavije. (Žižek 2002: 283–284.)

Po drugi strani »prisila povedati vic« zagotavlja »življenje« vicev v neki javni sferi, ki je tudi edino mesto, kjer vic lahko »preživi«. Ta razsežnost vica je danes ključna, saj predstavlja eno redkih sredstev ohranjanja javnega pred dominacijo privatne sfere, hkrati pa je vir užitka, ki si ga (podobno kot pitje, kajenje, preklinjanje, seks in tako naprej) neoliberalna ideologija in z njo povezana ideologija asketizma v današnjem času prizadevata popolnoma uničiti.

Oberstar, Ciril (2005): »Korektne zlorabe politično korektnega diskurza o Romih?« V: Sabina Autor in Roman Kuhar (ur.): *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 2005*. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Pfaller, Robert (2006): »Približajmo se sovražniku! Uničenje javnega prostora v kulturi intimnosti«. V: *Agregat 8*. Ljubljana: Društvo Agregat. Str.: 34–37.

Rancière, Jacques (2005): *Nerazumevanje*. Ljubljana: Založba ZRC.

Šumič-Riha, Jelica (2007): »Jetniki Drugega, ki ne obstaja«. V: *Filozofski vestnik 1/2007*. Ljubljana: Založba ZRC. Str.: 81–100.

Zupančič, Alenka (2004): *Poetika: druga knjiga*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.

Žižek, Slavoj (2002): »Edini dobri bližnjik je mrtvi bližnjik«. V: *Problemi 1-2/2002 – Razpol 12*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo. Str.: 171–301.

Žižek, Slavoj (2004): *Paralaksa: za politični suspens etičnega*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.

Žižek, Slavoj (2007): *Nasilje*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.

Izbrisani 2007: Tožba pred Evropskim sodiščem, odločba ustavnega sodišča in predlog ustavnega zakona

NEŽA KOGOVŠEK

Mag. Neža Kogovšek je raziskovalka in vodja projektov na Mirovnem inštitutu s področja človekovih pravic, nediskriminacije, azila, migracij in državljanstva.

E: NEZA.KOGOVSEK@MIROVNI-INSTITUT.SI

POUZETEK

V letu 2007 je minilo šestnajsto leto, odkar so slovenske oblasti dne 26. februarja 1992 izvršile nezakonit prenos osebnih podatkov 18.305 oseb iz registra stalnih prebivalcev Republike Slovenije v register oseb brez statusa v Sloveniji, kar krajše imenujemo izbris. V povezavi s tožbo enajstih izbrisanih prebivalcev in prebivalc, ki je bila 4. julija 2006 vložena na Evropsko sodišče za človekove pravice, je Evropsko sodišče dne 31. maja 2007 izdalo vmesno odločbo, s katero je delno zavrglo navedbe v tožbi. Glede ostalih navedb pa je zapisalo, da o njih ne more odločati, zato je nasprotni stranki v postopku, Republiki Sloveniji, posredovalo dodatna vprašanja ter samo tožbo, do katere naj bi se opredelila do 29. oktobra 2007. Dan zatem, 30. oktobra 2007, je Vlada Republike Slovenije potrdila besedilo spornega Predloga ustavnega zakona o spremembah in dopolnitvah ustavnega zakona za izvedbo temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije in ga poslala v obravnavo v Državni zbor. Prispevek obravnava navedene in druge vidike situacije izbrisanih v letu 2007 in poskuša opozoriti na nekatera vprašanja, ki še vedno ostajajo odprta ali celo nenaslovljena.

KLJUČNE BESEDE

Izbrisani, državljanstvo, Ustavno sodišče, Evropsko sodišče za človekove pravice, diskriminacija, *amicus curiae*

SUMMARY

In 2007 sixteen years have passed since the authorities on 26 February 1992 carried out an unlawful transfer of personal data of 18,305 persons from the register of permanent residents to the register of people with no legal status, the so-called erasure. In connection with the lawsuit of eleven erased residents, which has been lodged to the European Court of Human Rights on 4 July 2006, the European Court on 31 May 2007 issued a partial admissibility decision, with which a part of the lawsuit was rejected. The Court could not take a decision on other parts of the lawsuit and for that purpose the lawsuit has been sent to the respondent in the procedure, the Government of the Republic of Slovenia, with additional questions to be answered until 29 October 2007. The day after, on 30 October 2007 the Government of the Republic of Slovenia confirmed the text of the controversial Draft Constitutional Law amending the Basic Constitutional Charter on Independence of the Republic of Slovenia, and sent it to the national Assembly for adoption. The article examines these and other aspects of the situation of erased in 2007 and seeks to draw attention to questions that remain unanswered.

KEY WORDS

Erased, citizenship, Constitutional Court, European Court of Human Rights, discrimination, *amicus curiae*

I. UVOD

V letu 2007 je minilo šestnajsto leto, odkar so oblasti dne 26.02.1992 izvršile nezakonit prenos osebnih podatkov 18.305 oseb iz registra stalnih prebivalcev Republike Slovenije v register oseb brez statusa v Sloveniji, kar krajše imenujemo izbris. Doslej je bilo v povezavi z izbrisom izdanih vsaj deset odločb Ustavnega sodišča, od tega dve pomembnejši v letih 1999 in 2003.¹ Kljub temu, da je v skladu z Zakonom o ustavnem sodišču slednje najvišji organ varstva ustavnosti in zakonitosti v državi ter da je spoštovanje ustavnih odločb obvezno, odločbe ustavnega sodišča, ki se nanašajo na izbrisane, ostajajo delno ali v celoti neizvršene.

Kljub temu so se v letu 2007 zvrstili številni dogodki, ki kažejo na to, da izbris ni pozabljen, da ga obravnava vedno več mednarodnih teles in da je civilno gibanje izbrisanih in njihovih podpornikov še vedno aktivno. V tednu, ki se je začel 26. februarja 2007, je civilno gibanje izbrisanih in njihovih podpornikov organiziralo »Teden izbrisanih«, v sklopu katerega so se zvrstile okrogle mize, gledališke predstave o izbrisu, v katerih so igrali tudi izbrisani, predvajanja dokumentarnih filmov in drugo.² Dne 6. marca 2007 je izšlo letno poročilo zunanjega ministrstva Združenih držav Amerike o človekovih pravicah,³ ki je v poglavju o Sloveniji znova opozorilo na nerešen položaj izbrisanih. Dne 26. junija 2007 je bil primer izbrisa predstavljen na »Javni razpravi o apatridnosti«, ki jo je gostil Odbor za državljanske svoboščine, pravičnost in notranje zadeve Evropskega parlamenta (tako imenovani LIBE odbor).⁴ Na osnovi predstavitve se je LIBE odbor zavezal, da bo tematika izbrisa ena od ključnih tem na njegovem dnevnem redu.

V povezavi s tožbo enajstih izbrisanih prebivalcev in prebivalk,⁵ ki je bila 4. julija 2006 vložena na Evropsko sodišče za človekove pravice (v nadaljevanju Evropsko sodišče), je to dne 31. maja 2007 izdalo vmesno odločbo, s katero je delno zavrglo navedbe v tožbi, glede ostalih navedb pa je zapisalo, da o njih ne more odločati, zato

1 Odločba Ustavnega sodišča št. U-I-284/94 z dne 04.02.1999, Ur.l. RS št. 14/1999; Odločba Ustavnega sodišča št. U-I-246/02 z dne 03.04.2003, Ur.l. RS, št. 36/2003.

2 Za več informacij o tednu izbrisanih glej <<http://www.dostje.org/Izbrisani/teденizbrisanih.htm>>.

3 U.S. Department of State: Country Reports on Human Rights Practices 2006 – Slovenia, The Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, 6. marec 2007, <<http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2006/78839.htm>>

4 Glej Neža Kogovšek in Roberto Pignoni: »Erased people of Slovenia: Peace Institute Report on Discriminatory Practices in Slovenia concerning Legal Statuses of Citizens of other Republics of Yugoslavia, 26. junij 2007«, <http://www.europarl.europa.eu/hearings/20070626/libe/pignoni_en.pdf>.

5 Tožba št. 26828/06 na Evropsko sodišče za človekove pravice Makuc in drugi proti Sloveniji, 4. julij 2006.

je nasprotni stranki v postopku, Republiki Sloveniji, posredovalo dodatna vprašanja ter samo tožbo, do katere bi se morala opredeliti do 29. oktobra 2007. Dan zatem, 30. oktobra 2007, je Vlada Republike Slovenije potrdila besedilo spornega Predloga ustavnega zakona o spremembah in dopolnitvah ustavnega zakona za izvedbo temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije (v nadaljevanju Predlog ustavnega zakona) in ga poslala v obravnavo Državnemu zboru. V postopek pred sodiščem so se v obliki *amicus curie* vključile nevladne organizacije Equal Rights Trust, Open Society Justice Initiative, Mirovni inštitut in Pravno-informacijski center nevladnih organizacij – PIC.

V času pisanja tega besedila ni mogoče napovedati izida postopka pred Evropskim sodiščem, vendar pa se dejstvo, da imajo izbrisani močne argumente, ki govorijo njim v prid, kaže tudi v nekaterih drugih dogodkih, katerih opis sledi v nadaljevanju.

II. PRIMER MAKUC IN DRUGI PROTI SLOVENIJI

1. Tožba

Izbrisani so od izbrisa dalje večkrat sami ali s pomočjo odvetnikov iskali pravico na sodiščih. Poleg uporabe domačih pravnih sredstev za vrnitev statusa in pridobitev drugih pravic so vložili tudi tožbo na Evropsko sodišče za človekove pravice (predvsem v povezavi s pokojninami, ki jih zaradi odvzema statusa niso mogli uveljavljati), vendar te niso izpolnjevale strogih procesnih pogojev za nadaljnjo obravnavo ali pa so bile zavržene, ker je iz njihove vsebine že na prvi pogled izhajalo, da ne gre za kršitev pravic, zaščitenih z Evropsko konvencijo o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin⁶ (v nadaljevanju Konvencija). Glede na določbe Konvencije je namreč potrebno pred vložitvijo tožbe na Evropsko sodišče izčrpati vsa pravna sredstva v državi, tožbo je potrebno vložiti v šestih mesecih od zaključka postopka na zadnji instanci v državi (to je od vročitve odločbe Ustavnega sodišča), sodišče pa tožbo obravnava samo, če je bila z zatrjevano kršitvijo kršena katera od pravic, zaščitenih z Evropsko konvencijo (ta na primer ne opredeljuje pravice do državljanstva). Hkrati Evropsko sodišče tožbo obravnava le, če se je zatrjevana kršitev zgodila v času po ratifikaciji Evropske konvencije, pri določenih pravicah pa je potrebno izpolnjevati še nekatere druge pogoje (na primer v primeru zatrjevanja mučenja ali nečloveškega ali ponižujočega ravnanja

6 35. člen *Evropske konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin*, Svet Evrope, 4. november 1950.

oziroma kaznovanja mora neko dejanje že na prvi pogled dosegati prag, pri katerem je določeno ravnanje potrebno obravnavati kot mučenje oziroma nečloveško ali ponižujoče ravnanje). Prav tako iz tožbe ne sme že na prvi pogled (*prima facie*) izhajati, da je vsebinsko neutemeljena ter da ne gre za kršitev človekovih pravic. Če kateri od navedenih pogojev ni izpolnjen, tožbe Evropsko sodišče vsebinsko sploh ne obravnava, temveč jo zavrže.

Dne 4. julija 2006 je bila na Evropsko sodišče vložena tožba enajstih izbrisanih prebivalcev, ki jih brezplačno zastopajo italijanski odvetniki Anton Giulio Lana, Andrea Sacucci, Alessandra Ballerini in Marco Vano. Povezavo med slovenskimi izbrisanimi in italijanskimi odvetniki, ki so specializirani za človekove pravice, so pomagali vzpostaviti pripadniki nevladne organizacije Karaula MiR, ki vključuje aktiviste z obeh strani meje. Na to so jih napeljale pretekle izkušnje s pomanjkanjem interesa slovenskih odvetnikov za *pro bono* (brezplačno) zastopanje izbrisanih prebivalcev.⁷ V navedenem primeru, ki je bil poimenovan *Makuc in drugi proti Sloveniji* in se vodi pod številko 26828/06, je Evropsko sodišče najprej odločilo, da ga bo obravnavalo prednostno, po nujnem postopku. Prva odločitev je Evropsko sodišče tako sprejelo že 31. maja 2007, ko je izdalo vmesno odločbo,⁸ s katero je del tožbe zavrglo, o drugem delu tožbe pa ni moglo odločiti, zato jo je skupaj z dodatnimi vprašanji posredovalo Republikli Sloveniji in ji postavilo 29. oktober 2007 kot rok za odgovor.

Posamezni deli tožbe so bili zavrženi iz različnih razlogov:

- del, v katerem so tožniki zatrjevali, da jim je izbris sam kršil pravico do kasnejše pridobitve državljanstva, zaradi česar jim je bila v trenutku izbrisa kršena pravica do zasebnega in družinskega življenja, določenega z 8. členom Konvencije, je sodišče zavrglo zato, ker je bil izbris izvršen 26. februarja 1992, torej v trenutku, ko Slovenija še ni ratificirala Evropske konvencije o človekovih pravicah, kar je storila 13. junija 1994 (argument *rationae temporis*).
- Nadalje je tisti del, v katerem so tožniki zatrjevali, da jim je bila zaradi izbrisa kršena pravica do nastanitve in zdravstve-

7 Jelka Zorn, 2007, »Izbrišimo taborišča, ne ljudi. Intervju z Robertom Pignonijem«, v: *I Feel Slovenija: Zgodba nekega izbrisa*. Časopis za kritiko znanosti, let. 35, št. 228, str. 132–138.

8 Evropsko sodišče za človekove pravice, delna odločba o sprejemljivosti v primeru *Makuc in drugi proti Sloveniji*, 31. maj 2007, <[http://cmiskp.echr.coe.int/\[\[tkp197/viewhbk.m.asp?action=open&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649&key=63085&sessionId=3245572&skin=hudoc-en&attachment=true](http://cmiskp.echr.coe.int/[[tkp197/viewhbk.m.asp?action=open&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649&key=63085&sessionId=3245572&skin=hudoc-en&attachment=true)>.

nih storitev, sodišče zavrglo zato, ker navedeni pravici nista zaščiteni s Konvencijo (argument *rationae materiae*).

- Zaradi zamude šestmesečnega prekluzivnega roka za vložitev tožbe pred evropskim sodiščem je sodišče zavrglo tisti del tožbe, v katerem so tožniki zatrjevali, da jim je bila zaradi prisilnih deportacij, prepovedi ponovnega vstopa v državo in združitve z družino kršena pravica do zasebnega in družinskega življenja – od teh dogodkov je namreč preteklo več kot šest mesecev.
- Del, v katerem so tožniki zatrjevali, da jim je bila kršena pravica do ugodnega nakupa stanovanj po Stanovanjskem zakonu iz leta 1991 (tako imenovani Jazbinškov zakon), je sodišče zavrglo zato, ker Konvencija ali Protokoli, konkretnije 1. člen 1. protokola h Konvenciji, ne štiti pravice do nakupa stanovanj, temveč zgolj pravico do že obstoječega ali pričakovanega premoženja (argument *rationae materiae*).
- Nadalje je tisti del, v katerem so tožniki zatrjevali, da je bila z ravnanjem policije kršena prepoved mučenja in nečloveškega ali ponižujočega ravnanja ali kaznovanja, opredeljena v 3. členu Konvencije, sodišče zavrglo zato, ker zatrjevano ravnanje ni doseglo praga, ki bi ga moralo doseči, da bi bilo navedeno ravnanje mogoče opredeliti kot mučenje ali nečloveško ali ponižujoče ravnanje ali kaznovanje (argument neutemeljenosti).
- Ker tožniki niso predhodno izkoristili vseh domačih pravnih sredstev, preden so vložili tožbo na Evropsko sodišče, je sodišče zavrglo tisti del tožbe, v katerih so tožniki zatrjevali, da je bila zaradi prisilnega dela, ki ga je kot posledico izbrisa moral opravljati eden od tožnikov, kršena prepoved prisilnega dela, opredeljena v 4. členu Konvencije.
- Del tožbe, v katerem so tožniki zatrjevali, da jim je bila zaradi izbrisa kršena pravica do aktivne in pasivne volilne pravice, opredeljene v 3. členu 1. protokola h Konvenciji, je sodišče zavrglo zato, ker Konvencija ne štiti volilne pravice oseb, ki niso državljani države pogodbenice (argument *rationae personae*).
- Končno pa je sodišče zavrglo še tisti del tožbe, v katerem so tožniki zatrjevali, da jim je bila zaradi izbrisa kršena pravica do svobode gibanja in pravica zapustiti državo, določena s 2. členom 4. protokola h Konvenciji, in sicer zato, ker imajo navedeni pravici samo zakoniti prebivalci držav (argument *rationae personae*).

Podrobna analiza navedenih argumentov presega namen tega besedila, omeniti pa je potrebno, da je problematičen vsaj argument *rationae personae* v primeru svobode gibanja in pravice zapustiti

državo. Glede na navedeni argument Konvencija štiti zgolj zakonite prebivalce države pogodbenice, Evropsko sodišče pa ne upošteva dejstva, da izbrisani niso bili več zakoniti prebivalci zaradi izbrisa samega ter da je bila kršitev navedene pravice posledica izbrisa in ne njihovega ravnanja. S tem ko niso zaprosili za državljanstvo Republike Slovenije oziroma je bila njihova prošnja za državljanstvo zavržena ali zavrnjena, sicer niso postali državljani, nekaj časa pa so ohranili status zakonitih prebivalcev. Z odvzemom tega statusa, torej z izbrisom, pa so ostali v situaciji, ko se, glede na odločitev sodišča, zaradi razlogov, ki so bili izven njihove sfere, niso mogli več sklicevati na zaščito v okviru Evropske konvencije. Takšno stališče Evropskega sodišča je vsaj nenavadno, če ne celo nevarno, saj v primeru, ko do kršitve pravice pride posredno z dejanjem, ki samo po sebi ni sporno ali pa ga sodišče zaradi procesnih razlogov ne more obravnavati (kot je to v primeru izbrisa), žrtve sploh ne morejo uveljavljati zaščite pred Evropskim sodiščem, čeprav gre za pravico, ki je zaščiten s Konvencijo.

Ne glede na to, da je navedene dele tožbe zavrglo, pa je Evropsko sodišče v obravnavi ohranilo naslednje štiri točke:

- del, v katerem tožniki zatrjujejo, da so zaradi izbrisa še danes v zelo težki situaciji, ker jim oblasti niso retroaktivno (za nazaj od dneva izbrisa dalje) priznale statusa stalnega prebivanja, kar kaže na kršitev pravice do zasebnega in družinskega življenja, opredeljene v 8. členu Evropske konvencije.
- Del, v katerem tožniki zatrjujejo, da jim je bila zaradi neizvršitve odločbe Ustavnega sodišča kršena pravica do učinkovitega pravnega sredstva, opredeljena v 13. členu Evropske konvencije.
- Del, v katerem tožniki zatrjujejo, da jim je bila zaradi izbrisa odvzeta pravica do uveljavljanja pokojnin in drugih socialnih transferjev in s tem pravica do pridobitve pričakovanega premoženja, opredeljena v 1. členu 1. protokola h Konvenciji.
- Del, v katerem tožniki zatrjujejo, da so bili neenako obravnavani v povezavi z navedenimi pravicami (8. in 13. člen Konvencije ter 1. člen 1. protokola) ter da je v navedenih primerih prišlo do kršitve prepovedi diskriminacije, opredeljene v 14. členu Konvencije.

V navedenih točkah sodišče glede na predložene informacije ni moglo sprejeti odločitve o zavrnjenju tožbe ali ugoditvi tožbi, zato jih je posredovalo Republik Sloveniji kot nasprotni stranki v postopku. Hkrati ji je posredovalo dodatna vprašanja o okoliščinah in posledicah izbrisa, kot so na primer, ali so tožniki izčrpali notranja pravna

sredstva, ali tožniki izpolnjujejo pogoj šestmesečnega roka, ali so imeli tožniki zaradi kršenja pravice do zasebnega in družinskega življenja na razpolago učinkovita pravna sredstva, ali so bili tožniki diskriminirani, ali situacija tožnikov izvira iz težav sistemske narave in podobno.⁹ Republiki Sloveniji je bil za odgovor na tožbo in na vprašanja postavljen rok 17. septembra 2007, ki pa je bil kasneje na prošnjo Republike Slovenije prestavljen na 29. oktober 2007.

2. Intervencije tretje stranke

V vmesnem času so se v postopek pred Evropskim sodiščem vključile nekatere nevladne organizacije, ki so Evropskemu sodišču želele posredovati dodatne informacije o okoliščinah in posledicah izbrisa ter informacije o notranjem in mednarodnem pravu in sodni praksi, relevantni za primer *Makuc in drugi proti Sloveniji*. Organizacije so se v postopek vključile kot *amicus curiae* („prijatelj sodišča“) oziroma kot tretja stranka. Tega instituta pravo Republike Slovenije ne pozna, še najbližji mu je institut stranskega intervenienta, ki pa je po svoji naravi drugačen. Stranski intervenient se namreč v postopek (na primer pred pravdnim sodiščem) vključi na strani tiste od strank, za katere zmago v postopku je zainteresiran. Nasprotno pa je vključitev v postopek na način *amicus curiae* oziroma preko intervencije tretje stranke v izhodišču nevtralna. Tretja stranka tako lahko podaja argumente, ki so v korist bodisi eni bodisi drugi stranki, velikokrat pa gre za nevtralno posredovanje strokovnih informacij o notranjem ali mednarodnem pravu in njuni interpretaciji ne glede na to, kateri od strank takšne informacije koristijo. Po vsebini gre hkrati kljub temu lahko za povsem pristransko delovanje, če katera od tretjih strank navaja informacije, ki so v korist izključno eni stranki, ali če so informacije dejansko takšne po svoji naravi.

Pred Evropskim sodiščem je takšno sodelovanje tretjih strank mogoče na osnovi 2. odstavka 36. člena Konvencije. Glede na 2. odstavek 44. člena Pravil postopka pred Evropskim sodiščem mora tretja stranka, ki je zainteresirana za intervencijo, v dvanajstih tednih po vročitvi tožbe nasprotni stranki pri Evropskem sodišču zaprositi za dovoljenje, da takšno intervencijo vloži. Koristno je, če organizacija v prošnji za intervencijo navede informacije o pravno-organizacijski obliki organizacije in njenem poslanstvu, priloži dokazila, kot so statut, akt o ustanovitvi, letno poročilo o aktivnostih in podobno; poda informacije o razlogih, zakaj je zainteresirana za vložitev intervencije, in okvirno opiše argumente in informacije, ki

9 Dopis Evropskega sodišča za človekove pravice Republiki Sloveniji z dne 7. junija 2007.

jih namerava podati v intervenciji. Na osnovi navedenega sodišče nato odloči, ali bo intervencijo dovolilo ali ne, ter postavi rok za njeno vložitev. Na ta način so intervencijo tretje stranke dne 15. oktobra 2007 vložile Equal Rights Trust (organizacija iz Londona, specializirana za vprašanja diskriminacije, ki jo vodi dr. Dimitrina Petrova, nekdanja direktorica Evropskega centra za pravice Romov), Open Society Justice Initiative (organizacija iz New Yorka, članica mreže Sorosevih fundacij, specializirana za človekove pravice) ter slovenski nevladni organizaciji Mirovni inštitut in Pravno-informacijski center nevladnih organizacij – PIC, ki izvajata projekt pomoči izbrisanim prebivalcem Slovenije.¹⁰

Organizacije so se v svojih intervencijah osredotočile na različna vprašanja. Zatrjevale so, da trajajoči učinki izbrisa pomenijo kršitev prepovedi diskriminacije (14. člen Konvencije) v povezavi s pravico do zasebnega in družinskega življenja (8. člen Konvencije). V luči tega argumenta dejstvo, da so oblasti izbris zagrešile, preden je bila ratificirana Evropska konvencija, postane irelevantno, saj se ne presoja več samo dejanje izbrisa, temveč njegove trajajoče posledice, ki segajo v čas po ratifikaciji Konvencije. Prav tako so zatrjevale, da neizvršitev odločbe Ustavnega sodišča iz leta 2003 pomeni kršitev prepovedi diskriminacije v povezavi s kršitvijo pravice do učinkovitega pravnega sredstva (13. člen Konvencije). Nadalje so zatrjevale, da sta bili s preprečitvijo pridobitve pravice do pokojnine in drugih socialnih transferjev, za katere so tožniki leta in leta plačevali prispevke za pokojninsko, invalidsko in zdravstveno zavarovanje ter za zavarovanje za primer starševstva in brezposelnosti, kršena pravica izbrisanih do uživanja premoženja (1. člen 1. protokola h Konvenciji) ter prepoved diskriminacije. Organizacije tako navajajo ne le, da je z izbriso in neizvršitvijo odločbe Ustavnega sodišča prišlo do kršitve 8. in 13. člena Konvencije ter 1. člena 1. protokola, temveč da je hkrati prišlo tudi do diskriminacije. Kot izhaja iz 14. člena Konvencije, je ta prepovedana, če je izvršena na osnovi določene osebne okoliščine. Organizacije kot osebno okoliščino navajajo etnično pripadnost izbrisanih prebivalcev ter apatridnost, ki je pri nekaterih izbrisanih nastala kot posledica izbrisa, ter zatrjujejo, da sta bili ti tudi razlog kršitev.

O vloženi tožbi in možnosti vlaganja intervencij so bile obveščene tudi tretje države (torej države, ki niso udeležene v postopku), ki jih izbris zadeva oziroma bi zanj lahko bile zainteresirane. Medtem ko je Republika Hrvaška odgovorila, da v postopku ne bo

10 Polno ime projekta je »Izbrisani prebivalci Slovenija – Izziv za mlado nacionalno državo«; finančno ga podpira Open Society Institute, vodi pa ga mag. Neža Kogovšek. Poleg navedenih organizacij sta partnerja pri projektu tudi Amnesty International Slovenije in Unione forense per la tutela dei diritti dell'uomo.

intervenirala, Republika Bosna in Hercegovina pa na obvestilo ni odgovorila, je Republika Srbija izrazila svoj interes za udeležbo v postopku in napovedala vložitev intervencije.¹¹

3. Učinki postopka

V času pisanja tega prispevka izid postopka še ni znan in ga ni mogoče napovedati, prav tako še ni znan vpliv intervencij tretjih strank na postopek in odločanje sodišča. Vendar pa se pomen postopka in njegovih mednarodnih elementov kaže že sedaj. Dejstvo, da je v postopek pred sodiščem vključena eminentna odvetniška pisarna iz Rima, ki je specializirana za človekove pravice in *pro bono* zastopa številne večje primere kršitev človekovih pravic ne le v Italiji, temveč tudi v svetu (med drugim na primer zastopa okrog osemdeset prosilcev za azil iz taborišča na Lampedusi, ki so jim bile zaradi nezakonitih izgonov kršene človekove pravice), kaže na razsežnost in resnost kršitev, ki so jim bili izbrisani podvrženi. Obravnava primera izbranih pred Evropskim sodiščem za človekove pravice je vzbudila zanimanje v strokovnih mednarodnih krogih. Dejstvo, da sta interes za vložitev intervencije izkazali dve nevladni organizaciji svetovnega formata – Equal Rights Trust in Open Society Justice Initiative, ki kot *amicus curiae* sodelujeta le v postopkih glede večjih primerov kršitev človekovih pravic –, prav tako kaže na vse večjo odmevnost primera v mednarodnih krogih. Mednarodni element igra pomembno vlogo tudi pri tem, da so projekte in aktivnosti, ki so usmerjeni v pomoč izbranim, sedaj pripravljene financirati nekatere večje regionalne fundacije, kot sta Open Society Institute in CEE Trust for Civil Society, medtem ko je bilo v prejšnjih letih mednarodni strokovni javnosti težko razložiti, zakaj je primer izbranih pomemben in zakaj je financiranje potrebno. Po predstavitvi teme izbrisa in primera *Makuc in drugi proti Sloveniji* LIBE odboru Evropskega parlamenta se je slednji zavezal, da bo tema izbrisa ena od ključnih tem s področja apatridnosti, za katere se bo zavzemal. Mednarodne organizacije,¹² tuji mediji, diplomati, študentje in predstavniki univerz ter samostojni raziskovalci¹³ dnevno navezujejo stike z raziskovalci izbrisa, aktivisti ter izbranimi samimi, da bi pridobili čim več informacij

11 Elektronski dopis odvetnika Andree Saccuccija z dne 16. oktobra 2007.

12 Glej na primer Melita H. Šunjić: »Visoki komisariat Združenih narodov za begunce poziva Slovenijo k rešitvi problema izbranih«, 12.11.2007, <http://unhcr-rrbp.org/slovenia/index.php?option=com_content&task=view&id=91&Itemid=72>.

13 Na primer predavanje na Mirovnem inštitutu za ameriške študente v okviru izmenjave dne 4. oktobra 2007, predavanje na Univerzi v Gradcu dne 22.11.2007, intervju dne 21. junija 2007, ki ga je izvedel Iavor Rangelov z London School of Economics, intervju za Circom – European Association of Regional Television, 10.08.2007, Nemčija.

o samem izbrisu ter o trenutnem stanju izbrisanih, kar pomeni, da se informacije o izbrisu širijo in da se osveščенost o izbrisu doma in v tujini povečuje.

Teža primera pa se ne odraža le na mednarodni ravni, temveč tudi v Sloveniji. Po vložitvi tožbe na Evropsko sodišče so nekateri izbrisani namreč po dolgih letih čakanja na odgovor na prošnjo za začasno ali stalno prebivanje prejeli pozitiven odgovor: najmanj tri osebe so prejele dovoljenje za stalno prebivanje, najmanj ena oseba je prejela dovoljenje za začasno prebivanje in najmanj ena oseba je dobila državljanstvo. V večini postopkov v teh konkretnih primerih do leta 2006 so vlagatelji vsakih nekaj mesecev ali let prejeli dopise od državnih organov, naj svoji prošnji priložijo dodatne listine in uradna dokazila, ki bi jih organi po uradni dolžnosti lahko pridobili tudi sami. Po letu 2006 pa so bile nenadoma izdane odločbe (tudi če oseba zahtevanih dokumentov ni predložila) in v nekaterih primerih tudi brez kakršnekoli obrazložitve.¹⁴

Nekatere pritožnike so malo pred iztekom roka za odgovor na tožbo osebno kontaktirali uradniki, zaposleni v državnih organih, in jim ponudili državljanstvo Republike Slovenije, katerega pridobitev naj bi potekala po pospešenem postopku. Ponudbe za državljanstvo so bile naslovljene neposredno na izbrisane, ki so pogosto ranljivi, nevešči prava in zaradi neurejenih življenjskih razmer in odvisnosti od državne pomoči dovzetni za tovrstne pobude. Nanje so bile naslovljene ne glede na to, da imajo nekateri med njimi pooblaščenca, ki jih na podlagi pooblastila zastopajo v postopkih pred upravnimi organi in sodišči ali v postopku pred Evropskim sodiščem za človekove pravice. Nanje so bile ponudbe naslovljene mimo postopka, ki poteka pred Evropskim sodiščem za človekove pravice, kar je nezakonita praksa, ki bi v skladu s 34. členom Konvencije lahko pomenila oviranje pravice do individualne pritožbe pred tem sodiščem in s tem dodatno kršitev pravic izbrisanih s strani države. Vsaka država članica Sveta Evrope in pogodbenica Evropske konvencije o človekovih pravicah bi se morala zavedati, da lahko kakršnekoli ponudbe ali pobude za poravnavo z žrtvami izvede le v postopku pred sodiščem, ki med drugim predvideva tudi možnost poravnave v 39. členu Konvencije (*friendly settlement procedure*).

III. PREDLOG USTAUNEGA ZAKONA O IZBRISANIH

Jeseni 2007 je Vlada Republike Slovenije znova oživila razpravo o predlogu ustavnega zakona, s katerim naj bi bila izvršena

14 Podatke o osebah in podrobnosti pridobitve statusa hrani Mirovni inštitut kot zaupne v skladu z Zakonom o varstvu osebnih podatkov.

odločba Ustavnega sodišča in na osnovi katerega naj bi se uredili statusi izbrisanih, ki bi za to izpolnjevali pogoje. Dne 30. oktobra 2007 – dan potem, ko se je iztekel rok za odgovor na tožbo pred Evropskim sodiščem za človekove pravice – je namreč Vlada RS potrdila besedilo predloga ustavnega zakona, ki je skoraj identično besedilu predloga iz leta 2005, ko je bila ideja rešitve problema izbrisa z ustavnim zakonom prvič predstavljena javnosti.¹⁵ Po negativnem odzivu, ki ga je predlog ustavnega zakona zaradi neskladja z odločbo Ustavnega sodišča iz leta 2003 pri opozicijskih strankah in strokovni javnosti doživel leta 2005, bi bilo pričakovati, da bodo potekala usklajevanja in iskanje novih rešitev, ki bi lahko dobile podporo tako Državnega zbora kot tudi strokovne javnosti. Ne le da se to ni zgodilo, temveč je bilo besedilo predloga ustavnega zakona na nekaterih mestih spremenjeno tako, da je predlagana ureditev do izbrisanih še bolj restriktivna.

Izbira oblike ustavnega namesto navadnega zakona izvira iz prepričanja, da je ustavni zakon nad Ustavnim sodiščem in da slednje nima pristojnosti za presojanje ustavnih zakonov, kot to izhaja iz 160. člena Ustave. Vendar pa Ustavno sodišče to lahko stori, če gre pri sprejemanju ustavnega zakona za zlorabo tega instituta ter za poskus izigravanja odločbe ustavnega sodišča. Poleg tega pomeni sprejemanje ustavnega zakona neposreden poseg v akte, na katerih temelji osamosvojitve Slovenije, pri tem pa se pogoji nesprijemljivo spreminjajo za nazaj.¹⁶ Z ustavnim zakonom bi bil namreč dopolnjen 13. člen Ustavnega zakona za izvedbo Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije, v katerem je navedeno, da so po osamosvojitvi državljani drugih držav naslednic Jugoslavije, ki stalno prebivajo v Sloveniji, v pravicah in obveznostih izenačeni z državljani Republike Slovenije. Predlog ustavnega zakona pa bi to določbo iz leta 1991 spremenil tako, da bi za te iste osebe določil dodatne pogoje, ki v času sprejetja ustavnega zakona niso obstajali. S tem bi predlog ustavnega zakona retroaktivno posegel v pravice in obveznosti prizadetih oseb, kar sproža vprašanja skladnosti s 155. členom ustave, ki prepoveduje povratno (retroaktivno) veljavo predpisov ter določa, da le-to lahko ureja samo zakon, pa še to le v primeru, ko tako zahteva javna korist in se s tem ne posega v pridobljene pravice.

Najpomembnejša vsebinska značilnost predloga ustavnega zakona je, da omogoča pridobitev statusa samo tistim izbrisanim, ki so v Republiki Sloveniji od izbrisa dalje dejansko živeli in so v

15 Sporočilo za javnost Vlade Republike Slovenije z dne 30.10.2007.

16 Glej »Ustavni zakon negira obe ustavni odločbi. Intervju z Dragico Wedam Lukič«, *Mladina*, 9. 11. 2007.

preteklosti že vložili prošnjo za stalno prebivanje.¹⁷ Če od izbrisa dalje niso bili odsotni iz Slovenije več kot šest mesecev (predlog iz leta 2005 je določal eno leto), se šteje, da še vedno izpolnjujejo pogoje za bivanje.¹⁸ Zakon določa tudi nekatere izjeme, ko pogoja dejanskega neprekinjenega bivanja ni potrebno izpolnjevati, in sicer, če je bila oseba izgnana iz Republike Slovenije ali ji je bil zavrnjen vstop v Slovenijo ali če je bila napotena na delo, študij ali zdravljenje v tujino.¹⁹ Tisti izbrisani, ki so se znašli v katerihkoli drugih okoliščinah, na primer da so odpotovali, pa se potem v Slovenijo niso mogli vrniti iz drugih razlogov (na primer zaradi vojnih razmer v državah nekdanje Jugoslavije), do vrnitve statusa po tem predlogu niso upravičeni. Predlog zakona iz pravice do pridobitve stalnega prebivanja izključuje osebe, ki so bile obsojene za kazniva dejanja, in osebe, ki so bile zaposlene v Jugoslovanski ljudski armadi in so izvajale agresijo na Republiko Slovenijo, v Teritorialno obrambo pa niso takoj pristopile – in sicer ne glede na to, ali so imele vojaški čin ali pa so bile v JLA zaposlene kot kuharice ali čistilke.²⁰ Takšna obravnava je predlagana z namenom kaznovanja „agresorjev“ v vojni za Slovenijo, pri čemer manjka pojasnilo, kako bo zakon zagotovil, da kuharice in čistilke ne bodo upoštevane kot osebe, ki so bile udeležene v agresiji na Slovenijo.

Rok za vložitev vloge za stalno prebivanje je znova trimesečen²¹ (v predlogu iz leta 2005 je bil določen šestmesečen rok), kar pomeni, da je enak roku, ki ga je Ustavno sodišče že v odločbi iz leta 2003 razglasilo za prekratkega in v neskladju z Ustavo.

V vsakem primeru bi bil status osebam, ki bi izpolnjevale pogoje, vrnjen za nazaj, vendar zgolj od dneva vložitve vloge za prebivanje,²² ne pa od dneva izbrisa, kar je v neposrednem nasprotju z odločbo Ustavnega sodišča iz leta 2003.

Predlog ustavnega zakona ne le določa izjemno restriktivne pogoje za pridobitev statusov, temveč celo omogoča odvzem statusov, ki so bili že pridobljeni. Tako predlaga obvezno obnovo postopkov izdaje dopolnilnih odločb, ki jih je Ministrstvo za notranje zadeve leta 2003 pod vodstvom ministra Rada Bohinca izdalo tistim 4093 izbrisanim, ki so že uspeli pridobiti dovoljenje za stalno prebivanje.²³ Za vsa ostala dovoljenja za stalno prebivanje, ki so že bila pridobljena, pa predlog ustavnega zakona podaljšuje

17 Določba 1. in 3. odstavek 13.a člena predloga ustavnega zakona.

18 Določba 2. odstavek 13.c člena predloga ustavnega zakona.

19 Določba 3. odstavek 13.c člena predloga ustavnega zakona.

20 Določba 13.d člena predloga ustavnega zakona.

21 Določba 1. odstavek 13.e člena predloga ustavnega zakona.

22 Določba 3. odstavek 13.b člena predloga ustavnega zakona.

23 Določba 4. odstavek 13.h člena predloga ustavnega zakona.

rok, v katerem je mogoče izvesti obnovo postopka, in širi krog upravičencev, ki obnovo lahko zahtevajo, kar omogoča ponoven odvzem že pridobljenih statusov.²⁴ S tem izbrisane prebivalce znova postavlja v slabši položaj kot vse ostale prebivalce Republike Slovenije. Situacija je primerljiva tudi z dogajanjem po letu 1991, ko je približno 170.000 oseb iz drugih republik nekdanje Jugoslavije pridobilo državljanstvo Republike Slovenije. Takrat se je namreč v Državnem zboru pojavilo več pobud za odvzem podeljenih državljanstev, ki pa zaradi neskladnosti z Ustavo niso dobile zelene luči s strani zakonodajno pravnih služb Državnega zbora oziroma Vlade Republike Slovenije.²⁵

Izjemno problematična je tudi določba, ki popolnoma izključuje pravico do odškodnine.²⁶ Ta določba je še restriktivnejša od tiste, navedene v predlogu zakona iz leta 2005, pri kateri je šele podrobna pravna analiza pokazala, da je pravica do odškodnine tako omejena, da je dejansko izključena. Glede na novi predlog zakona je ta določba popolnoma nedvoumna in jasno odvzema pravico do odškodnine, odpira pa vprašanje skladnosti z ustavo – ta namreč v 16. členu določa, da ima v Republiki Sloveniji pravico do odškodnine vsakdo, ki mu je s protipravnim dejanjem povzročena škoda. Navedeno določbo je tako mogoče označiti za neposredno diskriminatorno do izbrisanih na osnovi njihove etnične pripadnosti. V zvezi z materialno škodo predlog zakona celo izrecno navaja, da tistim izbrisanim, ki bi utegnili pridobiti dovoljenje za stalno prebivanje, prepoveduje pridobitev kakršnihkoli materialnih ugodnosti za nazaj,²⁷ za kar ni mogoče najti pravne podlage v slovenski zakonodaji. Osebe s stalnim prebivanjem imajo namreč v Republiki Sloveniji dostop do večine socialnih in ekonomskih pravic, med drugim do nadomestila za brezposelnost in socialno pomoč. Oseba, ki bi tako na primer prejela dovoljenje za stalno prebivanje od leta 1995 dalje, ko je prvič vložila prošnjo, za ta čas ne bi smela uveljavljati denarnega nadomestila v višini socialne pomoči, pa čeprav se ni bila zmožna zaposliti prav zaradi nezakonitega odvzema statusa. Z odvzemanjem pravice do odškodnine oblasti tudi poskušajo legitimizirati svoje ravnanje iz časa po osamosvojitvi in izključiti kakršnokoli odgovornost posameznikov ali države za izbris.²⁸ Prav odgovornost za izbris pa ostaja eno od ključnih, a za zdaj nezadostno obravnavanih vprašanj.

24 Določba 1., 2. in 3. odstavek 13.h člena predloga ustavnega zakona.

25 Glej *Intervencijo tretje stranke v primeru Makuc in drugi proti Sloveniji*, Mirovni inštitut in Pravno-informacijski center nevladnih organizacij, 15.10.2007.

26 Določba 13.i člen predloga ustavnega zakona.

27 Določba 3. odstavek 13.a člena predloga ustavnega zakona.

28 Za podrobnejšo analizo predloga ustavnega zakona glej Neža Kogovšek: »Izbrisi«

IV. PRAVICA DO UČINKOVITEGA PRAVNEGA SREDSTVA

Kot je bilo že nakazano, časovna umeščenost potrditve predloga ustavnega zakona o izbrisanih s strani Vlade Republike Slovenije ni naključna, saj se je dan pred tem iztekel rok za odgovor na tožbo pred Evropskim sodiščem. Eden od ključnih očitkov iz tožbe je, da je bila zaradi neizvršitve odločbe Ustavnega sodišča izbranim kršena pravica do učinkovitega pravnega sredstva. Čeprav je Ustavno sodišče pritožbam izbranih ugodilo, danes ne moremo trditi, da je bilo pravno sredstvo pobude za oceno ustavnosti zanje učinkovito – zaradi pomanjkanja politične volje odločba Ustavnega sodišča ni bila izvršena. Glede na 1. odstavek 1. člena Zakona o ustavnem sodišču je Ustavno sodišče najvišji organ sodne oblasti za varstvo ustavnosti in zakonitosti ter za zaščito človekovih pravic v Republiki Sloveniji. Nadalje 3. odstavek 1. člena tega zakona določa, da so odločbe Ustavnega sodišča obvezne, kar pomeni, da zavezujejo vse posameznike in institucije v Republiki Sloveniji. V primeru, da Ustavno sodišče določen zakon razglasi za neustaven in ga razveljavi oziroma odpravi, razveljavitev prične veljati naslednji dan po objavi odločbe Ustavnega sodišča v Uradnem listu (43. člen Zakona o ustavnem sodišču). Ustavno sodišče lahko ugotovi neustavnost določenega zakona tudi zato, ker ta ne ureja določenega področja ali razmerja – če torej ugotovi, da obstaja pravna praznina. V takšnem primeru je zakonodajalec v skladu 2. odstavkom 48. člena neustavnost dolžan odpraviti v roku, ki ga določi Ustavno sodišče. Kot je znano, te zakonske določbe v primeru odločbe Ustavnega sodišča iz leta 2003 niso bile spoštovane – še več, predlog systemskega zakona je bil (čeprav po vsebini izjemno restriktiven do izbranih) leta 2004 predmet referendumu, na katerem je bil zavrnjen. Že samo dejstvo, da Državni zbor vse od leta 2003 ni sprejel zakona, s katerim bi bila izvršena odločba Ustavnega sodišča, pomeni, da pobuda za presojo ustavnosti za izbrisane ne predstavlja učinkovitega pravnega sredstva. Ker je pravica do učinkovitega pravnega sredstva zaščiten v 13. členu Evropske konvencije o človekovih pravicah, je torej obsodba s strani Evropskega sodišča na tej točki ne le možna, pač pa tudi zelo verjetna. Kršitev bo obstajala toliko časa, dokler odločba Ustavnega sodišča ne bo ustrezno izvršena – torej toliko

LITERATURA

- Dopis Evropskega sodišča za človekove pravice Republiki Sloveniji z dne 7. junija 2007.*
- Elektronski dopis odvetnika Andree Sacuccija z dne 16.10.2007.
- Erased People of Slovenia: Peace Institute Report on Discriminatory Practices in Slovenia concerning Legal Statuses of Citizens of other Republics of Yugoslavia*, junij 2007.
- Evropsko sodišče za človekove pravice: Delna odločba o sprejemljivosti v primeru Makuc in drugi proti Sloveniji*, 31. maj 2007.
- Intervencija tretje stranke v primeru Makuc in drugi proti Sloveniji*, Equal Rights Trust, 15.10.2007.
- Intervencija tretje stranke v primeru Makuc in drugi proti Sloveniji*, Open Society Justice Initiative, 15.10.2007
- Intervencija tretje stranke v primeru Makuc in drugi proti Sloveniji*, Mirovni inštitut in Pravno-informacijski center nevladnih organizacij, 15. 10. 2007
- Kogovšek, Neža. 2007. »Izbrisani. Predlog ustavnega zakona kot negacija pravne države«, v: *I feel Slovenia: Zgodba nekega izbrisa*. Časopis za kritiko znanosti, let. 35, št. 228, str. 177–193.
- Kogovšek, Neža in Roberto Pignoni: »Erased people of Slovenia: Peace Institute Report on Discriminatory Practices in Slovenia concerning Legal Statuses of Citizens of other Republics of Yugoslavia«, 26. junij 2007, <http://www.europarl.europa.eu/hearings/20070626/libe/pignoni_en.pdf>.

---

sani. Predlog ustavnega zakona kot negacija pravne države«, v: *I feel Slovenia: Zgodba nekega izbrisa*. Časopis za kritiko znanosti, predviden izid v novembru 2007.

časa, dokler Državni zbor ne bo sprejel zakona, ki jo bo izvedel, in dokler ta zakon ne bo v skladu z odločbo.

V. NAMESTO ZAKLJUČKA

V tej luči je morda lažje razumeti naglico in nenadno oživitve predloga ustavnega zakona. Kljub temu ostaja uganka, kaj je vlada s potrditvijo predloga želela doseči. Potrditev besedila in prenos pristojnosti na Državni zbor namreč še ne pomeni izvršitve ustavnega zakona, saj je za izvršitev potrebno, da zakon sprejme Državni zbor. Glede na to, da ni posebej verjetno, da bi slednji zakon dejansko sprejel, namen oziroma utemeljitev te poteze ostaja skrivnost. Opozicijski poslanci Državnega zbora so namreč že leta 2005 sporočili, da predloga ustavnega zakona ne bodo podprli, ker je njegova vsebina v nasprotju z odločbo ustavnega sodišča. Nad potrditvijo besedila predloga ustavnega zakona, ki sedaj vključuje še bolj restriktivne določbe kot predlog iz leta 2005, so bili presenečeni vsi, vključno z nekaterimi opozicijskimi strankami. Ta podatek ni zanemarljiv, saj je za sprejetje ustavnega zakona potrebna dvotretjinska večina, ki pa si je Vlada RS kot predlagatelj zakona očitno ni niti poskušala zagotoviti. Cilj potrditve predloga ustavnega zakona torej očitno ni v njegovem sprejetju in v rešitvi problema izbrisanih. Ali potrditev zasleduje druge cilje politične narave? Se je pričela predvolilna kampanja za parlamentarne volitve? Ne pozabimo, da je vladajoča stranka na prejšnjih volitvah uspela prav zaradi nacionalistično obarvanih tem, ko je bilo nasprotovanje izbrisanim in manipulacija z vprašanjem odškodnin. Ali gre za poskus zaslepljevanja mednarodne skupnosti in ustvarjanje vtisa, da vlada dejansko rešuje problem izbrisanih? Očitno v nekaterih državah ukrep učinkuje. Izbrisani, ki živijo v Srbiji in Črni gori, so se razveselili novice, da naj bi vlada z ustavnim zakonom omogočila vrnitev statusov. Ali gre za zaslepljevanje držav članic in organov Evropske unije, ki ji bo Slovenija pričela predsedovati januarja 2008?

Ne glede na to, kakšen je odgovor na zastavljena vprašanja, je jasno, da je glede na izkušnje iz preteklosti v povezavi s predlogoma tehničnega in sistemskega zakona iz leta 2004 mogoče pričakovati, da bodo meseci ob zaključku leta 2007 ter čas predsedovanja Evropski uniji vse do volitev v Državni zbor v letu 2008 znova obarvani z nestrpnostjo in sovražnim govorom do izbrisanih, kot se je to zgodilo že po izdaji odločbe Ustavnega sodišča leta 2003.

Predlog ustavnega zakona o spremembah in dopolnitvah ustavnega zakona za izvedbo temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije, 30.10.2007

»Sporočilo za javnost«, Vlada republike Slovenije, 30.10.2007

Šunjić H, Melita: »Visoki komisariat Združenih narodov za begunce poziva Slovenijo k rešitvi problema izbrisanih«, 12.11.2007, <http://unhcr-rbbp.org/slovenia/index.php?option=com_content&task=view&id=91&Itemid=72>

Ustava Republike Slovenije.

Tožba št. 26828/06 na Evropsko sodišče za človekove pravice Makuc in drugi proti Sloveniji, 4. julij 2006.

U.S. Department of State: Country Reports on Human Rights Practices 2006 – Slovenia, Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, 6. marec 2007, <<http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2006/78839.htm>> .

»Ustavni zakon negira obe ustavni odločbi. Intervju z Dragico Wedam Lukić«, *Mladina*, 9.11.2007.

Zakon o ustavnem sodišču.

Zorn, Jelka. 2007. »Izbrišimo taborišča, ne ljudi. Intervju z Robertom Pignoni-jem«, v: *I feel Slovenija: Zgodba nekega izbrisa. Časopis za kritiko znanosti*, let. 35, št. 228, str. 132–138.

<<http://www.dostje.org/Izbrisani/teदनizbrisanih.htm>> .

Vzpodbude netoleranci in paradoks tolerance na primeru romske družine Strojjan

BORIS VEŽJAK

Avtor prispevka je doktor filozofije
in docent na Oddelku za filozofijo
na Pedagoški fakulteti v Mariboru.

E: VEŽJAK@YAHOO.COM

POUZETEK

Po tistem, ko je bila družina Strojjan prisiljena zapustiti svoj dom v Dečji vasi, se soočamo z nenehno rastjo netolerance Slovencev do romske manjšine kot takšne. Povedano precizneje: okrepila se je podoba Romov, ki jim ne pritičejo enake pravice kot nam. Razlog za takšno nenehno vztrajnost sovražstva je dvojen: prvi temelji v splošno sprejetem (napačnem) prepričanju, da je bila preselitev povsem zakonita in neizogibna, drugi pa v tem, da je romska družina Strojjan zagrešila številna kazniva dejanja in se jo že tako obravnava preveč prijazno. Ker se družina niti po

enem letu ni nastanila in se jo ob so delovanju vlade potiska z ene lokacije na drugo, saj lokalno prebivalstvo zavrača možnost, da bi z njo živelo, problem zavračanja Romov na podlagi etnične in rasne diskriminacije postaja vedno hujši.

Članek razvija branje specifičnih značilnosti diskurza o netoleranci v zadnjem letu, pri čemer sledi dvema miselnima lokoma. Prvi je prepoznanje splošnega zanikanja tega, da so reakcije slovenskega prebivalstva netolerantne. Številni strokovnjaki so resno zatrjevali, da je takšno obnašanje »normalno« in da je celo del drža-

vljanske vrline. Druga značilnost je očitno paradoksalna, kajti nekateri akterji so nas prepričevali, da netolerantni niso oni, temveč prav nasprotno. Takšna obramba ponuja neobičajen in neprepričljiv ugovor, češ zares netolerantne so v resnici institucije in posamezniki, ki nam očitajo netoleranco. Članek se dotika različnih interpretacij logike takšnega sprevernjenega pripisa netolerance.

KLJUČNE BESEDE

Romi, netoleranca, diskriminacija, človekove pravice, družina Strojjan.

SUMMARY

Since the Strojjan family was forced to remove from their settlement Dečja vas, we have been experiencing a continuous growth of intolerance of Slovenians towards the Roma people in general. Or to be more precise, the image of the Roma people who don't deserve to have equal rights has been strengthened. The reason for such persistence of hatred is twofold, the first being generally accepted belief that the removal was totally legal and unavoidable, the second being that

the Strojjan family is guilty of weighty crimes and therefore being »treated« more than courteously enough. As the family has not yet been settled down and is by the agency of government continuously pushed from one location to another because of the repudiation of local people to accept them in their neighbourhood, the problem of rejection of the Roma people on the basis of ethnic and racial discrimination became even more severe.

The article develops reading of somehow specific features of the discourse of intolerance in the last year, following two lines of thought. The first is recognition of general denial that we are at all allowed to talk about the intolerant reactions of the Slovenians. Many experts seriously claimed that such behaviour is »normal« or even a kind of civic virtue. The second feature is manifestly paradoxical – it is not us who are intolerant, it is quite the opposite, claimed the other. Such a defence makes the unconvincing assertion that the very institutions and individuals delineating »us« to be intolerant are truly intolerant themselves. The article discusses various interpretations of the logic of such »conversion« in the ascription of intolerance.

KEY WORDS

Roma people, intolerance, discrimination, human rights, the Strojjan family

Pričujoča razprava se na dva načina smiselno navezuje na prejšnje letno poročilo o diskriminaciji romske družine Strojjan. Prvič, članek Jasminke Dedić in Neže Kogovšek že v dobršni meri skicira osnovne elemente zgodbe kršitev pravic romski družini in njihovo pravno podlago, ki pa jo je na tem mestu potrebno zaključiti, saj primer niti v času pisanja (1. 11. 2007), torej natanko po enem letu preselitve, ni končan in stopica na istem mestu.¹ Če je prvi razlog naše navezave

1 Primerjaj Jasminka Dedić in Neža Kogovšek, »Konec pravne države: pravna in sociološka analiza preselitve Romov iz Ambrusa«, *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti št. 05*, Mirovni inštitut, Ljubljana 2006.

kronološki in zgodbo nadaljuje tam, kjer je bila v omenjenem zapisu končana, je drugi vsebinski: avtorici sta se posvetili pravnemu in sociološkemu vidiku kršitev, pričujoči tekst pa bo poskušal orisati osnovne vidike obravnave in konceptualizacije netolerance in diskriminacije. Sledili bomo nosilni tezi, da se je ob nezakoniti izselitvi in kasnejši nenehni transportaciji družine Strojani z ene lokacije na drugo – v skladu z nenehnim odklanjanjem po načelu NIMB (*Not In My Backyard*) – ni prišlo le do kršitev ustavnih in človekovih pravic, pravnih norm ter mednarodnih konvencij, temveč tudi »družabne igre« razraščanja, razpihovanja in intenziviranja netolerantnih stališč, čustev in ravnanj, ki je bistveno sooblikovala nova netolerantna, ksenofobna in rasistična razmerja v družbi. Predmet netolerance in diskurzivnih artikulacij zdaj niso več bili družina Strojani oziroma Romi, temveč tudi druge družbene skupine, civilna družba ali posamezniki, ki so na netoleranco opozarjali. Dnevno navzoča in časovna kontinuiteta »zgodbe« romske družine je prispevala k trajnemu vpogledu v stopnjo in oblike njenega stanja v slovenskem socialnem okolju ter omogočila vpogled v to, katera ravnanja, socialne skupine in akterji veljajo za netolerantne in na kakšen način se jim takšno stališče pripisuje. Ob kronološki skici posameznih etap bomo tako opozorili predvsem na politične vzpodbude za netoleranco, sovražni govor in diskriminacijo in na posebnosti slovenske prakse – predvsem v njihovem izrazitem deklarativnem zanikanju in mehanizmu, ki ga bomo imenovali »zrcalni pripis netolerance«. Pri slednjem gre za način obrambe akterjev, ki se ob opisih zateka k zrcalnemu pripisu netolerance tistemu, ki te »obtožbe« izreka.² Naša dodatna trditve

2 Terminološka pribeležka: izraz netoleranca od izraza nestrpnost v besedilu ločujem po enostavnem metodološkem ključu: netoleranca je zame konceptualno in največkrat tudi psihološko po svoji naravi politična, nestrpnost je širši psihološki pojem in vsebuje tudi nepolitične rabe tipa »Nestrpno sem ga čakal« ali celo tja do intersubjektivne »Želim vama veliko strpnosti v vajinem zakonu«. Dilema je sicer univerzalna, toda tudi v primeru »nestrpnosti do Romov« smo zato večkrat bili priča tej dvojni zmed: domačini so se branili pred obtožbami o nestrpnosti z besedami »Mi smo strpni do njih/Mi nismo nestrpni« in pri tem, dobrohotno rečeno, imeli v mislih »psihološki« vidik tega pojma (pustimo ob strani odgovor na vprašanje, ali je ocena pravilna). Od tega trenutka je konceptualni kaos je neizbežen: če zagovornik ambruških domačinov, ki so izgnali družino Strojani, verjame, da so ti strpni, potem jim kritik pač ni verjel. Njegova interpretacija se je glasila: pravijo, da so strpni, pa so v resnici karseda nestrpni. Take situacije lahko zato postrežejo z interpretativnim nesporazumom, saj ne izključujejo naslednje možnosti: ker nismo v stanju, da bi podajali psihološke introspektivne ocene, moramo po načelu dobrohotnosti predpostaviti, da ambruški domačini zares čuti strpnost do lokalnih Romov, da pa je njegovo ravnanje klasičen zgled politične netolerance. Vprašanje za socialne psihologe je, ali je takšna variacija, v kateri smo torej psihološko strpni in politično nestrpni, možna. Dokler tega ne vemo, je ne bi smeli izključiti. Zagotovo pa je, da sociologi in družboslovci zasledujemo učinke politične nestrpnosti, torej netolerance. Povedano enostavneje: ne govorimo o tem, kaj akterji čutijo, temveč kaj počnejo. Iz tega vidika nas

izhaja iz spoznanja, da se je prag recepcije netolerance v splošnem znižal in da je ta postala del samoumevne dnevne argumentacije, s tem pa običajna in povsem sprejemljiva. V recepciji povprečnega državljana je, podobno kot že v primeru izbrisanih, družina Strojan obveljala za družbeno skupino, ki ne le da ji niso bile kršene nobene zakonske in ustavne pravice, temveč jih ima celo preveč in jih zlorablja v škodo nam, »poštenim državljanom«.

PUŠČANJE KROI PRAVNI DRŽAVI ALI O STRUPU V PIJAČI

Številna stališča mednarodnih institucij ter pravne in družbo-slovne stroke jasno pritrjujejo tezi, ki je aktualna vladajoča politika ne želi sprejeti: izgon romske družine je bil eklatantna kršitev človekovih pravic. Tega ne more izbrisati nobeno opravičevanje ravnanja policije in državnih organov. Leto dni trajajoča in še nedokončana kalvarija družine je navrgla številna dramatična spoznanja, ki so in še vedno stojijo za (medijsko) neproblematičnim in neproblematiziranim pogledom najširše slovenske javnosti: o tem, kako je mogoče biti državljan Slovenije brez državljanskih pravic; o tem, kako sta ustava in zakonodaja le mrtva črka na papirju; o tem, kako je pravna zaščita posameznika v očitno nepravni državi povsem nemočna. Izvirni greh zgodbe o izselitvi ali izgonu romske družine kot rojstvu kolektivizacije rasne netolerance, torej nekega predsodka, v dolgem in intenzivnem časovnem obdobju za pogled vsakega državljana, najlažje ponazorimo s »priliko o strupu v pijači«: »Mi smo zelo upoštevali Janšeta, a ne vem, ali mu je Jelinčič v kozarec pijače natosil kakšen strup ali kaj, da nas tako nič ne mara', se je pridušal. Žal mu je, da ni zmagal Anton Rop, ki je veliko dobrega storil za narod,« je članek v *Delu* povzel Miho Strojana kakšna dva tedna po državnozbornih volitvah leta 2004.³ V zapisu, ki s simpatijo slika življenje tridesetčlanske romske družine, katere poglavar je bil in ki si je za svoje domovanje postavila barake na svoji parceli ob cesti Zagradec–Ambrus, je Strojan verjetno namigoval tudi na dejstvo, da se je istega leta kasnejši premier Janez Janša večkrat udeležil protiromskih demonstracij, da bi na ta način pridobival volilne

psihološka nestrpnost na tem mestu ne sme zanimati. Še zlasti ne, ker javne rabe in politični diskurz velikokrat zabrišejo razliko med obema nivojema, političnim in psihološkim, s čimer z njima hote ali ne hote manipulirajo. Žal stroka pretežno uporablja »nestrpnost« kot poslovenjeno obliko za politično netoleranco, kar vodi v neizogibne težave. Če rečemo karikirano: velikokrat lahko smo ali delujemo še kako umirjeno strpno (kot na primer posamezen Ambrušan), toda z dejanji nakazujemo netoleranco oziroma ravnamo na njeni podlagi. In obratno: naša psihološka nestrpnost nujno ne manifestira naših netolerantnih stališč.

3 Bojan Rajšek, »Romski poglavar nosi veliko odgovornost«, *Delo*, 22. 10. 2004.

glasove. Zadnja leta je namreč na Dolenjskem stalno prihajalo do naraščajočih trenj med romskim prebivalstvom in domačini. Toda poglavar Strojanovih pač ni mogel vedeti, da se bodo natanko dve leti kasneje njegove bojazni zelo dobesedno uresničile in da bo vlada po svoje krojila usodo njegove številne družine. Le nekaj mesecev po izidu članka je Strojan v starosti dvainšestdeset let umrl.

Strojanovi so postali središče dnevnega zanimanja slovenske javnosti za vsaj eno leto po zapletu v Dečji vasi pri Zagradcu in Ambrusu, majhnem zaselku v Suhi Krajini, imenovanem tudi Kuželjevec. 22. oktobra 2006 je (sicer Slovenec) Roman Čmak napadel domačina Jožeta Šinkovca. Čmak, ki se je družil z Romi in bil zaradi napada kasneje obsojen, je ostal na prostosti, toda razjarjeni domačini v Zagradcu in Ambrusu so dosegli, da so se Strojanovi za en dan umaknili v Grosuplje. Zatem so se vrnili domov, a tam niso ostali dolgo. Po zborovanjih krajanov in na zahteve domačinov so se, očitno spričo številnih groženj, zatekli v gozd v bližini Ivančne Gorice. Kot je povedal romski svetnik Zoran Grm, so jim krajanje Ambrusa prepovedali vrnitev domov, dokler ne bosta ustrezno ukrepali država in občina Ivančna Gorica.⁴ Okoli petintrideset Romov, v šotorih sredi gozda naj bi bilo tudi okrog dvajset otrok, starih od treh mesecev do petnajst let, ter ena nosečnica, se je 27. oktobra 2006 odločilo, da se naslednji dan vrnejo domov. V Ambrusu se je začela zbirati množica jeznih Ambrušanov in ob 15. uri krenila proti romskemu naselju. Razjarjena množica je zaprla cesto Zagradec–Ambrus, ljudje so z dvignjenimi pestmi vpili svoje zahteve in grozili, da se na domove ne bodo vrnili, dokler bodo tam Strojanovi. Policijske enote so promet zaustavljale več kilometrov pred prizoriščem, kjer so močno okrepljene nadzirale protestnike in Rome.

Večerni prizori tiste sobote, 28. oktobra, so se močno vtisnili v kolektivni spomin. Na eni strani na vse pripravljena množica, na drugi strani nemočna romska družina. Okoli petsto domačinov je zakorakalo proti parceli Strojanovih in zahtevalo, da naj družina kraj zapusti. Besni obrazi in grožnje z nasiljem so izražali zgolj eno: jezo in maščevanje. Na samem kraju je bilo prisotnih okrog dvesto pripadnikov posebne policijske enote, ki so poskušali preprečiti nasilje, nemara celo linč. V Dečji vasi je vrelo in ob 19. uri se je pripeljal notranji minister Dragutin Mate. Predstavniki obeh sprtih strani so se umaknili na pogovor, med njimi dva predstavnika Romov in pet domačinov.⁵ Za tem je minister spregovoril razbesnelim

4 »Pregnani Romi čakajo na pomoč«, <<http://www.24ur.com>>, 27. 10. 2006, prispevek dostopen na naslovu: <http://24ur.com/bin/article.php?article_id=3083007>.

5 Mateja Grošelj, »Ambruške Rome so začasno preselili v Postojno«, *Večer*, 30. 10. 2006. Dogovore je komentiral predsednik ks Ambrus Alojz Šinkovec: »Mi smo vztrajali pri četrtkovem sklepu zбора krajanov, da se Romi ne smejo nikoli več

in vzklikajočim domačinom. Pomirljivo je spregovoril v megafori in oznanil nekaj, kar bo obveljalo za izvorni greh verjetno najbolj eklatantne kršitve človekovih pravic v samostojni Sloveniji. Strojnovi naslednji dan odhajajo, se je glasila napoved, ki ji je sledila obljuba: »In ne bodo se več vrnili v ta zaselek, kjer se zdaj nahajajo.«⁶ Navesti velja kameram namenjeno dodatno pojasnilo: »Zakaj takšni predlogi? Ne samo zaradi napetosti med lokalnim prebivalstvom in Romi. Gre za problem pitne vode in zato je to unikatna rešitev, ki jo bomo na tak način rešili.«⁷

Zakrivanje »varnostne« problematike z »ekološko« bo v kasnejših javnih debatah in iskanju argumentov – bolje rečeno opravičil za protipravno postopanje – postalo izjemno pomembno. Kot da bi bil izgon družine nujen zaradi vodnega vira. V javnih legitimacijah vladajoče politike in domačinov je ta argument očitno odigral dve pomembni vlogi: prva je priročnost nekakšnega »objektivnega«, nesubjektivno in ne netolerantno motiviranega argumenta, druga je psihološka funkcija lastne samopomiritve in zanikanja netolerance.⁸ Minister se je sicer takoj skliceval tudi na to, da so Romi sami pristali na odhod – očitek, ki bo v svoji neprepričljivosti kasneje ponujen kot obrambna gesta v luči očitne kršitve človekovih pravic in ministrovega protipravnega ravnanja. Navsezadnje spričo fizičnega pritiska in groženj z nasiljem izzveni povsem cinično. Toda scenarij se ni spremenil. Minister Mate je obljubil, da bodo v nastanitvenem centru preživeli največ 21 dni, v tem času pa jim bo država priskrbela drugo zemljišče, ki pa ne bo v njihovi matični občini Ivančna Gorica. Strojnovi so nato v nedeljo, 29. oktobra opoldne, v spremstvu policije prispeli v zbirni center za tujce v Postojni. Po dogovoru naj bi tam ostali tri tedne. Vendar so jih v Postojni pričakale nemogoče bivalne razmere. Nihče ni vedel, da se je kršitev pravic romske družine šele začela.

---

vrniti na Kuželjevec, Romi pa, da je to njihov dom. Minister je prišel s predlogom, da Rome začasno lahko nastanijo v zbirnem centru v Postojni, čemur sta se romska pogajalca sprva upirala, nato pa sta le popustila. V Postojni naj bi Romi ostali tri tedne, v tem času pa bodo vlada in pristojne državne službe poskrbele za trajno rešitev.«

6 Med ljudmi nastalo nepopisno veselje. Začeli so prepevati »Žive naj vsi narodi« in se v poznih sobotnih večernih urah mirno razšli. Primerjaj Bojan Rajšek, »Romi v Postojni niso zadovoljni«, *Delo*, 30. 10. 2006.

7 »Romi zelo nezadovoljni«, <<http://www.24ur.com>>, 29. 10. 2006, članek dostopen na naslovu: <http://24ur.com/bin/article.php?article_id=3083122&show_media=16143152>.

8 V naslednjem smislu: »Saj nas ne motijo Romi, le čisto vodo bi radi pili.« Kot da nezaupanje iz strahu pred onesaženjem vode že ne bi vsebovalo ksenofobnega predsodka v obeh pomenih nevarnosti: bodisi zato, ker imamo Rome kot Rome za nezaupanja vredne, bodisi zato, ker konkretnim Romom ne zaupamo in se bojimo, da nas ne bodo »zastrupili«.

Od tod naprej sledita dve paralelni zgodbi. V prvi je vlada položila temeljni kamen za kršitev človekovih pravic, v drugi pa se je na vse kriptično trudila zakriti svojo potuho iz rasne netolerance in ksenofobije izhajajočemu delovanju. Vsi nadaljnji koraki so namreč jasno pokazali, da vlada ni le nerodna in nevedna v svojem ravnanju, temveč da ščiti interese domačinov oziroma celo ravna v sodelovanju z njimi. Slovenska javnost se je razdelila na tiste, ki se jim je ravnanje Ambrušarov zdelo povsem legitimno in edino možno. Spet drugi so svarili pred zakonom ulice in ljudmi, ki so pravico vzeli v svoje roke in delovali vzorčno netolerantno. Pri akterjih samih je prevladala prisilna amnezija – so se domačini sploh kdaj zavedli svojih, s fizično silo pospremljenih zahtev? Ivančnogoriški župan Jernej Lampret, kasneje bolj ali manj naklonjen domačinom, je že v prvem tednu uporabil besedo, ki se je največkrat porajala: »Strinjali smo se, da nestrpnost in ljudske zahteve po linču ne vodijo nikamor.« Linč? Kot je bilo mogoče razbrati iz številnih poročil, je šlo prav za takšno možnost. Družina Strojani je v intervjujih nakazala, da je zbežala v strahu za svoja življenja. Romska deklica iz skupine, ki se je zatekla v gozd, je to povedala izjemno prepričljivo in dramatično. Na vprašanje, zakaj je zbežala, je nežno odgovorila: »Lahko nas ubijejo.«⁹

Odgovor na vprašanje, zakaj se je romska družina morala na silo odseliti, je lahko le enoznačen. In vodovarstveni argument služi le zakritju nelagodja te resnice. Prav zato so bile prve reakcije, podane kot opravičilo ali celo argument proti Strojanim, dvotirne. Po prvem branju je romska družina nevarna, ker je v stalnem konfliktu z okolico in oborožena, torej je sobivanje z njo nemogoče. Po drugem je domačine zaskrbelo onesnaženje vode. Navedli so torej varnostne in ekološke razloge: »Ne glede na vso zgodovino ustrahovanj, dokazljivih prekrškov in kaznivih dejanj Romov je tudi velika nevarnost onesnaženja pitne vode. Romi so se nastanili na vodovarstvenem območju, dostop do rezervoarja jim je povsem odprt, večkrat pa so že grozili z zastrupitvijo vode.«¹⁰ A nezakonit ukrep in izraz diskriminatorne politike države, ki ji ni uspelo reševati nastalih težav že poprej in ki je dovolila protizakonito izselitev,

9 »Česa te je strah?« sprašuje novinarka novinarka rTV Slovenija sredi jesenskega gozda romsko deklico. »Teh ljudi,« odgovarja ta. »Kaj pa misliš, da ti lahko naredijo?« doda novinarka. »Lahko nas ubijejo.« Podoba prestrašenega otroka, ki z razprtimi očmi zre v dogajanje okoli sebe. Na drugi strani prizor ljudskega linča, pohod vaške straže, zapora ceste. Razjarjena petstoglava množica z dvignjenimi pestmi vpije »morilci« in juriša nad skupinico dvajsetih Romov. Izjava vaščana Ambrusa za isto rTV se glasi: »Bo pa to masaker, pobijem vse, zakoljem!« Obe podobi sta odraz nečesa, kar se dogaja tukaj in zdaj, med vsemi nami. *Dnevnik rTV Slovenija*, 4. 11. 2006.

10 Tako predsednik krajevne skupnosti Ambrus Alojz Šinkovec. Primerjaj Mateja Grošelj, »Romi spet pri Ivančni Gorici«, *Večer*, 28. 10. 2006.

se je maščeval tudi njej. S popuščanjem domačinom je vlada resno ogrozila pravne temelje države same.

DUH NETOLERANCE IZ STEKLENICE ALI O SAMOPRESELITVI DRUŽINE

Kako je postopala vlada? Številni domači in pravni strokovnjaki skoraj enotno menijo, da povsem napačno. Izselitev Strojanovih v Postojno je bila izsiljena in prav nič prostovoljna. V silni stiski pred očitki evropskih institucij je minister Mate izumil še dodaten alibi, ki naj bi dokazoval, da prisile ni bilo: »Država ni preselila družine Strojan. Preselili so se sami.«¹¹ Taka sprevernjena razlaga prisilne preselitve se zoperstavlja vsem pravnim in socialnim definicijam. V svojem bistvu je cinična in podobna izgovoru posiljevalca, ki od punce izsili pristanek na spolni odnos, četudi si ta tega ne želi.¹² Leto kasneje je doživela svojo ponovitev v izsiljeni menjalni pogodbi. Družina Strojan se namreč ni hotela odpovedati svoji zemlji v Dečji vasi, a jo je država prisilila v zamenjavo za drugo parcelo. Postavila ji je ultimatum: če želite imeti drugo parcelo, se morate odpovedati svoji v Ambrusu.¹³

V naslednji fazi, namreč iskanju začasne ali trajne lokacije za naselitev Strojanovih, se je izvorni refleks iz Ambrusa neštetokrat ponovil. Sledila je množična psihoza državljanov, ki so ne le zavračali možnost, da bi romsko družino sprejeli v svoje okolje (omeniti velja protipravnost zamisli, da bi morale za kaj takega obstajati soglasje lokalne skupnosti), temveč so se celo bali, da bi se lahko to zgodilo prav njim. S tem je vlada naravnost spodbudila »ljudsko upiranje zakonitosti«, naredila prostor za protipravno ravnanje in mu vnaprej podelila nekakšno »legitimnost«, s tem pa si je sama zvezala roke za ukrepanje. Le tako se je lahko zgodilo, da so krajani, organizirani v »vaške straže«, začeli pregledovati policijska vozila na poti skozi svoje kraje. Zakon so vzeli v svoje roke.

Preselitev družine v postojnski center za tujce je prvi obsodil varuh človekovih pravic Matjaž Hanžek.¹⁴ Domačinom se je zdelo,

11 »Hammarberg za zdaj brez komentarja«, <<http://www.rtvsllo.si>>, 15. 11. 2006, članek dostopen na naslovu: <http://www.rtvsllo.si/modload.php?&c_mod=rnews&op=sections&func=read&c_menu=1&c_id=125755>.

12 Še leto kasneje je to kronska razlaga tudi pri novinarjih. Peter Jančič v portretu ministra Mateja zapiše: »Zgodba o prisili represivnih organov se ni obnesla, ker je ni potrdila romska družina. Za preselitev so se z ministrom dogovorili.« Primerjaj »General, ki so se ga lotili narobe«, *Delo*, 20. 10. 2007.

13 V trenutku, ko to pišemo, menjalna pogodba še ni izpeljana, je pa napovedana.

14 Njegov urad je že pred tem opozarjal na to, da je za integracijo Romov in urejanje situacij v tovrstnih primerih odgovorna država, ki pa se celostnemu reševanju romske problematike izogiba. Očitno kazalec ignorance je tudi zavr-

da gre za »pravo rešitev«, kot so večkrat ponavili. Izrazili so izjemno zadovoljstvo nad postopanje vlade, notranjega ministra ter dr. Milana Zvera, tedaj predsednika vladne komisije za zaščito romske etnične skupnosti in hkrati ministra za šolstvo. Po Hanžkovem mnenju pa je to pomenilo »konec pravne države«, saj »lahko masa, ki grozi s smrtjo, odloča, kje bo kdo živel«. Kot je še dodal, utegne takšno ravnanje postati signal za ostale, torej vzorec ravnanja v prihodnje.¹⁵ Zato je naslednji dan javnost obvestil, da je o dogajanju v ponedeljek informiral pristojne institucije Sveta Evrope in podprl predsednika romskega društva Novo mesto Zorana Grma, ki je zaradi preselitve Romov napovedal pritožbo. Reakcija je vzbudila ogorčenje vlade, pa tudi domačinov v Ambrusu.¹⁶ Hanžka je ostro napadel predsednik vlade, predvsem njegove besede o »koncu pravne države« in ga obtožil, da k rešitvi ni prispeval še ničesar. Ombudsman je po njegovem »zatožil Slovenijo Svetu Evrope«, kar je nerazumno in neodgovorno, hkrati pa »neupravičeno blatil Republiko Slovenijo«.¹⁷

Hanžek je zatrdil, da je resnica prav nasprotna: sam se je zelo zavzemal za reševanje romskih problemov in takšno pretirano

---

nitev priporočila v državnem zboru, naj vlada začne z intenzivnejšo akcijo za integracijo Romov v družbo. Prav tako je urad varuha opozoril, da država skrbi za Rome ne sme prepuščati zgolj lokalnim skupnostim, pač pa mora zasnovati ustrezno strategijo za njihovo integracijo in sprejeti zakon o romski skupnosti. Primerjaj izjavo na spletni strani urada: <[http://www.varuh-rs.si/index.php?id=106&L=0&tx_ttnews\[pointer\]=8&tx_ttnews\[tt_news\]=1814&tx_ttnews\[backPid\]=117&cHash=015f6b80af](http://www.varuh-rs.si/index.php?id=106&L=0&tx_ttnews[pointer]=8&tx_ttnews[tt_news]=1814&tx_ttnews[backPid]=117&cHash=015f6b80af)>.

- 15 Bojan Rajšek, »Romi v Postojni niso zadovoljni«, *Delo*, 30. 10. 2006. Hanžek pove naslednje: »Če vse državne institucije pokleknejo pred množico, ki zahteva javni linč, ni to nič drugega kot konec pravne države. To je grobo kršenje evropske konvencije o človekovih pravicah in slovenske ustave. Bojim se, da bodo ljudje spoznali, da bodo lahko dosegli svoje takrat, ko bodo glasni.«
- 16 »Vlada pričakuje Hanžkovo opravičilo«, <<http://www.novice.siol.net>>, 1. 11. 2006, članek dostopen na naslovu: <http://novice.siol.net/default.aspx?site_id=1&page_id=2&article_id=12061101150055104&cid=100&pgn=1>.
- 17 Celotna izjava se nahaja na spletni strani kabineta predsednika vlade: »Dejanje varuha človekovih pravic Matjaža Hanžka, ki je sporazumno in začasno preselitev Romov iz Ambrusa v postojnski nastanitveni center označil za konec pravne države ter s tem v zvezi zatožil Slovenijo Svetu Evrope, je nerazumno in neodgovorno. Dogovor o začasni nastanitvi v postojnski center je bila dosežena v soglasju z Romi in krajanji. Doselej namreč še nihče ni predlagal kakšne boljše rešitve. Problem je obstajal že vrsto let in gospod Hanžek k njegovi rešitvi ni prispeval še ničesar. Vlada RS preko pristojnih ministrstev vlaga znatne napore v iskanje primerne lokacije, ki jo prav tako želimo izbrati v soglasju s predstavniki romske skupnosti. Potezo varuha človekovih pravic obžalujemo, saj neupravičeno blati Republiko Slovenijo pred mednarodnimi institucijami. Slovenija namenja znatna sredstva za reševanje romskih bivanjskih razmer ter za njihovo integracijo v družbo. Veliko napora je bilo vložena tudi v skrb za pridobitev njihovih poklicnih kvalifikacij ter za integracijo romskih otrok v šolski sistem. Nenazadnje bo Vlada RS v kratkem obravnavala in v Državni zbor RS poslala tudi predlog zakona o posebnih pravicah romske skupnosti.« Zapis je na tem naslovu: <<http://www.kpv.gov.si/si/splosno/novice/novica/browse/36/article/252/1335/?cHash=74742d7c3d>>.

zavzemanje so mu ravno očitali.¹⁸ Toda predsednik vlade je še zaostрил situacijo, sledil je ponovni odgovor iz kabineta, naslovljen z »Varuh človekovih pravic naj se za svoje ravnanje opraviči«. ¹⁹ Internacionalizacija problema, označena za nedopustno blatenje, je doživela svoj vrhunec v obisku komisarja Sveta Evrope za človekove pravice Thomasa Hammarberga, ki je nasledil Álvara Gil-Roblesa. Na obisku sredi novembra se je sestel z romsko družino, varuhom Matjažem Hanžkom in predstavniki vlade. Njegovo stališče in opozorilo vladi je bilo jasno: selitev Strojanovih je bila glede na okoliščine nesprejemljiva, saj je morala skupina ljudi zapustiti svoj dom, ker je večinsko prebivalstvo tako zahtevalo in ker je bila ogrožena varnost te manjšinske skupine. Dodal je, da bo Svet Evrope zaradi položaja preseljene romske družine Strojan na vlado naslovil pismo, v katerem bo opozoril na nujnost zagotavljanja človekovih pravic vsem prebivalcem države. Po njegovem je nadaljnji razplet v rokah družine Strojan, »ki se ima pravico vrniti na svoj dom v Ambrusu, če si to želi«. ²⁰

Njegova stališča niso zalegla. Mesec kasneje, 22. decembra, se je z rušenjem domovanj zaključil nabor kršitev pravic romske družine. Vse ostale kršitve bile le ponovitve prejšnjih. Rušitev je bila še en poskus preprečiti vrnitev družine. Šlo je za ciničen poskus izgona s parcele v času tik pred zimo. Inšpektorat za okolje in prostor je sklep o dovolitvi izvršbe izdal dne 5. decembra 2006, ko je družina Strojan dobila začasno prebivališče v postojnskem nastanitvenem centru, a le zato, ker do tega dne za rušenje ni bilo pogojev, saj so Strojanovi bili uradno prijavljeni zgolj v Dečji vasi. Toda situacijo, v kateri »družina Strojan danes sploh ima začasno bivališče na drugem naslovu, so povzročili državni organi, ki so popustili zahtevam krajanov po preselitvi družine.« ²¹ Zakonski pogoji so bili izpolnjeni ob slabo prikritem dogovoru države in lokalnih oblasti.

18 Glej odgovor na varuhovi spletni strani z dne 1. 11. 2006: <[http://www.varuh-rs.si/index.php?id=106&L=0&tx_ttnews\[pointer\]=8&tx_ttnews\[tt_news\]=1818&tx_ttnews\[backPid\]=117&cHash=3810e27706](http://www.varuh-rs.si/index.php?id=106&L=0&tx_ttnews[pointer]=8&tx_ttnews[tt_news]=1818&tx_ttnews[backPid]=117&cHash=3810e27706)>.

19 Celotna izjava: »Glede na današnjo izjavo varuha človekovih pravic Matjaža Hanžka, v kateri izraža presenečenje nad včerajšnjim odzivom Kabineta predsednika Vlade RS, želimo poudariti, da namreč ni prvič, da gospod Matjaž Hanžek s svojim neodgovornim obnašanjem in ravnanjem škoduje funkciji, ki jo opravlja. Njegovo tokratno blatenje Republike Slovenije pred mednarodnimi inštitucijami pa je presešlo vse meje. Prav tako tudi njegov poskus, da bi odgovornost za posledice svojih ravnanj pripisal drugim. Zato pričakujemo, da se bo za svoje škodljivo ravnanje nemudoma opravičil vsem državljanom in državljanom Republike Slovenije.« Primerjaj zapis na spletni strani kabineta predsednika vlade: <<http://www.kpv.gov.si/si/splosno/novice/novica/browse/36/article/252/1336/?cHash=a51d46e1fe>>.

20 »Selitev družine Strojan pod pritiskom nesprejemljiva«, STA, 16. 11. 2006. Stavček, ki ga je izrekel Hammarberg, čes da se družina lahko vrne domov in da ji vlada to mora omogočiti, je bil v provladnih medijih pretežno zamolčan.

21 Glej izjavo Mirovnega inštituta na naslovu: <<http://www.mirovni-institut.si/>>.

Rušenje domov je bilo s tem le izjemno trdosrčna kulminacija diskriminatorne obravnave družine Strojan s strani državnih organov in lokalnih oblasti od preselitve naprej. V celi seriji kršitev je namreč država uspela (1) na zahtevo krajanov in spričo fizičnih groženj nasilno izgnati družino, (2) izvesti prisilno preselitev, (3) kršiti rok o trajnejši naselitvi družine na nadomestno lokacijo, (4) povzročiti nezakonito nasprotovanje številnih lokalnih skupnosti v krajih, kjer bi se družina lahko naselila, (5) vztrajati in izdati nezakonit sklep, da bo za naselitev družine iskala soglasje lokalne skupnosti, (6) nezakonito in neustavno omejevati svobodo gibanja članom družine Strojan, (7) pomanjkljivo seznanjati javnosti o ukrepih pristojnih državnih organov zoper dejanja razširjanja etnične nestrpnosti, (8) dopuščati protizakonito ravnanje domačinov ob pregledovanju policije, uporabi gasilskih avtomobilov, organiziranju vaških straž, (9) protizakonito izvajati skriti policijski nadzor ter (10) prisilno rušiti domove.²² Vsi ti ukrepi, izvedeni pred očmi najširše domače in tuje javnosti v daljšem časovnem obdobju ter v trenutku pisanja po enem letu brez končne rešitve, nesporno dokazujejo ravnanje, temelječe na izključevanju in diskriminaciji.²³

URNJENA ŽOGICA OČITKA O NETOLERANCI

Javni diskurz utemeljevanja in opravičevanja izselitve je zaznamovalo nekaj značilnosti, ki so koreninile v poskusu racionalizacije vladnih postopkov. Priča smo bili čustvenem zaklinjanju, da je rešitev najboljša možna in da je družina predstavljala nevarnost, iskanju argumentov, ki naj prepričajo v pravilnost odločitve (med njimi smo že izpostavili vodovarstveni »argument«), in dvotirnemu zavračanju trditev, da je bilo dejanje protizakonito in netolerantno. Premier Janša je ponovil večkrat izraženo mnenje, češ da so problemi z Romi stari že več let, da je bila izbira za selitev dobra poteza, z njo »je bila zaščitena romska družina«. Dodal je še (argument, ki je nato prišel v modo), »da tudi noben kritik te poteze do zdaj še ni predlagal nič boljšega«. Ambrušane je Janša označil za strpne ljudi, saj če bi bili nestrpni, po njegovem sploh ne bi dovolili naselitve romske družine v svoji bližini.²⁴

22 Ob tem se deloma opiramo na ugotovitve iz omenjene izjave Mirovnega inštituta.

23 Bralca napotevamo na omenjeno izčrpno in odlično analizo pravnih okoliščin nezakonite preselitve Jasminke Dedić in Neže Kogovšek (2006).

24 V odzivih vlade sta prevladala še dva poudarka. Prvi se je skliceval na pripravo krovnega zakona za Rome, ki naj bi problematiko celovito uredil. Drugega je Hammarbergu navedel minister Milan Zver, in sicer potrebo po izobraževanju Romov, s čimer se bodo lažje vključili v družbo. Obljubil mu je zagotovitev ustreznega kraja za nastanitev družine. Dragutin Mate je dejal, da je bila rešitev s preselitvijo v Postojno začasna in sporazumna, zato o napaki ni mogoče govoriti. V nevladnih organizacijah so menili, da je šlo pri preselitvi Strojanih za

Drugo značilnost je predstavljalo sklicevanje na čustva (včasih tudi v imenu Romov samih) in ob tem še na lastno dobroto. Kot se je izrazil minister Zver, »problem nastane, ko jih skuša kdo prepričati, da je živeti pod drevesom pri minus 20 stopinj in s kordonom policistov okoli njih bolje kot pa v toplih prostorih«. ²⁵ Takšno stališče je možno le na podlagi pretvarjanja, da je romska družina prostovoljna odšla v azilni center, ker ji je tam lepše in bolj toplo, kot bi ji bilo doma – mi že vemo, kaj je zanje najbolje! Selitev je torej bila zakonita in smiselna, predvsem pa so od nje, pravi ta utemeljitev, največ imeli prav Strojanovi. ²⁶

Namenimo še nekaj prostora tretji značilnosti recepcij, ki bi jih v širšem smislu lahko uvrstili med diskreditacije. Številne verzije blatenj, črnenj in diskvalifikacij nasprotnika niti po naključju niso bile šolsko paradigmatško enostavne. »Problem je obstajal že vrsto let in g. Hanžek k njegovi rešitvi ni prispeval še ničesar,« je povedal premier, potem pa ugotavljal: »Lahko je na splošno govoriti o strpnosti in tolerantnosti, vendar takšnega problema ni mogoče rešiti s salonskim govorjenjem in teoretiziranjem.« ²⁷ Vsi, ki se z vlado ne strinjajo, so torej salonski teoretiki. Še pred tem je Janša varuhovo ravnanje označil za »blatenje v tujini«, »žaljivo pisanje« in »širjenje slabih vesti v Evropi« ter celo zahteval njegovo opravičilo. Kot je zapisal, je Hanžek »zatožil Slovenijo Svetu Evrope«, kar naj bi bilo nerazumno in neodgovorno.

Nekatere *ad hominem* diskvalifikacije s strani ministra Zvera so bile zelo neposredne: ob »salonskem teoretiziranju« se je tu znašlo še »filozofiranje«, tiste, ki nasprotujejo vladnemu selitvenemu programu, pa je na istem mestu označil še za »pametnjakoviče«. ²⁸ Po drugi strani so vladi več kot naklonjeni intelektualci izumili nov način diskreditacije. Ob uspešni »takoimenovanizaciji« (postavljanju civilne družbe in stroke v narekovaj ali njihovo opremljanje s »tako imenovani«) so v tedniku Demokracija pisali o »pravičnikih«, ki to

---

nezakonit ukrep in izraz diskriminatorne politike države, ki ji ne uspe reševati nastalih težav. Menili so da bi Strojanovi morali ostati v okolju, kjer so živeli do zdaj. Zveza Romov pa je Hammarberga opozorila na hujskaške in po njihovem nezakonite proteste proti Romom. Amnesty International (AI) je opozoril na neustrezno vlogo države pri izobraževanju Romov, saj naj bi bilo stanje »porazno«. Po njihovem kar 90 odstotkov slovenske romske populacije ni pismene. AI je zato pozval Evropsko unijo, naj skupaj z območnimi skupnostmi posameznim državam pomaga pri vključevanju romskih otrok v izobraževanje, vendar je šolsko ministrstvo vse kritike zavrnilo.

25 Barbara Hočevar, »Krivda je na več straneh«, *Delo*, 2. 11. 2006.

26 Nasploh je bila ena najbolj razširjenih javnih recepcij, da nas Strojanovi »vlečejo za nos«, da uživajo na naš račun in nam kradejo užitek, da bi nas radi ogoljufali in podobno. Takšne reakcije so bile na las podobne tistim, ki jih je in jih je še deležna skupina izbrisanih državljanov.

27 Jadran Vatovec, »Janša podprl Zvera in Mateta«, *Slovenske novice*, 9. 11. 2006.

28 Barbara Hočevar, »Krivda je na več straneh«, *Delo*, 2. 11. 2006.

niso, ker se zavzemajo za pravice Romov. Isti izraz sta za kritike vlade v civilni družbi v svojih kolumnah začela uporabljati sociologa dr. Matevž Tomšič in dr. Matej Makarovič. Slednji je skupaj s premierjem šel tako daleč, da je nasprotnikom pripisal škodoželjnost. Janša je namreč navrgel: »Marsikomu bi najbrž bilo bolj všeč, da bi se zgodilo še kaj bolj tragičnega.«²⁹ Nasprotniki preselitve Strojanih so torej bili označeni za blebetače, pametnjakoviče in pravičnike, ki se naslanjajo ob vsakršni nesreči. Med zelo subtilne načine konstrukcije netolerance bi lahko uvrstili anketo časopisa *Finance*, ki je je izbiral najvplivnejšo žensko leta.³⁰ Poleg Urške Bačovnik in Andrijane Starina Kosem se je med kandidatkami nepričakovano znašla tudi Jelka Strojani. Obrazložitev oziroma opis je neobičajen: »mama družine Strojani, internacionalizirani slovenski problem leta.« V kakšnem oziru naj bi Jelka Strojani bila »najvplivnejša ženska«? S svojim denarjem, svojimi finančnimi in političnimi zvezami? Njena uvrstitve na omenjeno listo ima verjetno le en, četudi prikrit namen: zbujanje zgražanja in provociranja.

Kot naslednjo strategijo diskurza o netoleranci je mogoče obravnavati njeno zanikanje. Vsakršno prikazovanje netolerance tako obvelja za neupravičeno. Takšna stališča je zavzel del intelektualcev, kolumnistov in novinarjev: dr. Matevž Tomšič je denimo obsodil levičarje, ki (seveda povsem neupravičeno) »prikazujejo nestrpnost slovenskega človeka«. Po njegovem netolerance ni.³¹ Geograf dr. Jernej Zupančič je podobno obsojal tiste, ki »se trudijo najti elemente nestrpnosti.«³² Seveda tam, kjer je ni. Nekaj podobnega je storil tudi primerjalni literat dr. Boštjan Turk.³³ Prej omenjeni Tomšič je v eni svojih kolumn odkril odvečnost razprave o netoleranci, domnevno nesrečnem orožju leve, ki se poraja »ob vsem lamentiranju o nestrpnosti in agresivnosti, ki da se širi celo iz hrama slovenske demokracije.«³⁴ Da o netoleranci ni smiselno govoriti, nas je prepričeval tudi odgovorni urednik *Dela* Peter Jančič: »Zelo glasna obsodba nestrpnosti, ki da je glavni problem, sicer temelji na logiki, s katero zagat ni mogoče reševati.«³⁵ Še en Delov novinar, Peter Rak, je sploh decidirano nastopil proti diskurzu o njej in v svoji obsodbi šel celo dlje: »Akademske dušebrižniki spet vrtijo stare obrabljene plošče o ksenofobiji in nestrpnosti. Prav zanima

29 Jadran Vatovec, »Romi so povsod, tudi med poslanci«, *Slovenske novice*, 22. 11. 2006.

30 Primerjaj *Finance*, »Katera je najvplivnejša ženska?«, 7. 12. 2006. Dostopno tudi na naslovu: <<http://www.finance.si/170028>>.

31 Matevž Tomšič, »Naši pravičniki z napako«, *Večer*, 23. 11. 2006.

32 Jernej Zupančič, »Ko rešitev postane problem«, *Večer*, 11. 11. 2006.

33 Boštjan M. Turk, »Zanke svetega Nikoli«, *Večer*, 22. 11. 2006.

34 Matevž Tomšič, »Breme moralistov«, *Večer*, 9. 11. 2006.

35 Peter Jančič, »S tanki ali aspirini«, *Delo*, 11. 11. 2006.

me, koliko teh salonskih modrijanov ima prijatelje ali vsaj znance med romsko populacijo, kdo bi s pristnim veseljem povabil na kavo dvajsetčlansko romsko družino, ki bi se vselila v sosednjo hišo, kdo uživa v romski kulturi z izjemo priložnostnega koncerta Lisztovih ali Brahmsovih variacij na ciganske teme.«³⁶ »Salonski modrijani« – sintagma, prevzeta od predstavnikov vlade –, so po taovrstnih mnenjih pravzaprav dvojni. Če bi bili iskreni, bi bili takšni, kot smo »mi«, ki po svoje priznamo, da Romov pač ne maramo. Tudi minister Zver je sicer zaznal netoleranco, a ne prevelike. Predvsem pa bi Zver ločeval med ambruškimi stražami in vsemi ostalimi, pri katerih netolerance ni: »Toda velja poudariti razliko, da ti protesti niso izraz ksenofobije in nestrpnosti, saj ljudje na Strojane ne gledajo več kot na romsko družino, temveč kot na združbo kriminalcev.«³⁷ Nekaj podobnega je menil tudi akademik Drago Jančar, ko je zapisal, da smo v primeru postopanja ob ambruških dogodkih – pri čemer je imel v mislih antiksenofobno in sploh do države sovražno postopanje tistih, ki so izgon romske družine kritizirali – »padli na izpitu iz morale in državljanske odgovornosti.«³⁸ Sestavek je sklenil z nekakšnim pozivom k »pravim« državljanom, ki bodo dovolj odgovorni, da ne bodo pljuvali po sebi: »Slovensko državo imamo. Zdaj moramo postati še slovenski državljani.«³⁹ Govorjenje o netoleranci je v primeru Strojanih torej neodgovorno, nedržavljsko in nemoralno.

Na temeljih obeh diskurzivnih »metod« razprave o netoleranci, namreč diskreditacije druge strani in zanikanja lastne netolerance, pa je vzniknila še ena oblika prevare, ki bi ji lahko rekli »zrcalni pripis netolerance«. ⁴⁰ Logika takega pripisa je enostavna in jo lahko parafraziramo takole: »Nismo netolerantni mi, ki nam netoleranco očitate, temveč ste takšni vi.« V argumentacijskem smislu je takšen diskurz nekakšen »defenzivno-zanikalni tudi ti«, kajti obrambne strategije so večinoma stekane z argumentativno zmoto ali prevaro *tu quoque*: vi zgolj teoretizirate, govoričite, rešitev pa ne ponujate. Torej niste nič boljši. Obsojate nestrpnost in sovražni govor, v

36 Peter Rak, »Nerešljiva uganka«, Delo, 6. 11. 2006.

37 Rok Šonc, »Od povedali sta tožilstvo in sodstvo«, intervju z dr. Milanom Zverom, dostopno na naslovu: <http://www.mag.si/index.php?option=com_content&task=view&id=634&Itemid=28>.

38 Drago Jančar, »Vrag na vasi«, Delo, 13. 1. 2007.

39 Prav tam. Primerjaj še repliko na ta zapis: Boris Vezjak, Poštni predal 29, Delo, 20. 1. 2007.

40 Ko uporabljamo izraz prevara, mislimo na argumentacijski namen sogovorca, ki nas želi z zmoto jasno zavesti. V nadaljevanju se deloma sklicujemo na teorijo argumentacije in zato napotujemo predvsem na knjigo Janeza Breganta in Borisa Vezjaka, *Zmote in napake v argumentaciji: vodič po slabi argumentaciji v družbenem vsakdanu*, Subkulturni azil, Maribor 2007.

resnici pa ste sami nestrpni in sovražni. V javni razpravi je tako ponovno prišlo do diskreditacij tistih, ki so opozarjali na sovražni govor in netoleranco – preprosto se jih je označilo za sovražne in netolerantne. Argumentacijski trik tu ni enostavno diskvalifikacija nasprotnika *ad hominem*, temveč nekakšna »vrnjena žogica« očitka, da smo sami sovražni in netolerantni. Jasno je namreč, da biti označen z netolerantnežem ni nič pozitivnega, zato je za označena nekako notranje nujno, da bo takšno etiketo zanimal. Netoleranten je zmerom nekdo drug, ne mi.⁴¹ Zelo priročno je reči, da je netoleranten prav ta, ki netolerantnost očita nam, s čimer nevtraliziramo učinke očitka in žogico vrnemo nasprotniku. Tako je minister Zver denimo zatrjeval naslednje: »Hanžek bo moral trditve svojega vse pogostejšega sovražnega govora pred slovensko javnostjo še dokazati.« Ali: »Pa naj Mirovni inštitut, ki je vse bolj nestrpen, varuh človekovih pravic ali pa Liberalna akademija povedo, kaj bi bolje naredili v dani situaciji.«⁴² Hanžek in civilna družba sta seveda »nestrpna« zaradi na vlado naslovljenih očitkov.

NAVIDEZNOST PARADOKSA (NE)TOLERANCE

Kako razložiti takšen zrcalni pripis? Prvo možno branje je naslednje: akterji želijo reči, da so netolerantni prav tisti, ki pravijo, da smo mi netolerantni, in takšni so *eo ipso*. »Kdor pravi, da je netolerantna oseba A, je sam toleranten že s tem, ko to pravi.« Takšno »formalistično« branje dopušča več interpretacij. Prva je že navedena argumentacijska: sogovorec se v zagati brani s »tudi ti« na podoben način, kot se tat brani pred očitkom, da je nekaj ukradel, s protiočitkom, da so tudi drugi (že) kradli. Druga je psihološka: sogovorec se brani iz omenjenega razloga, a predvsem z motivom, da bi (čustveno, nezavedno, psihološko) pomiril sebe in druge. Obe razumevanji sta seveda lahko istočasni in usklajeni. Tretje branje je kompleksnejše in vsebinsko. Po njem želi sogovorec reči naslednje: »Kdor pravi, da smo netolerantni, ta nas po krivem obtožuje oziroma ne dopušča drugačnega mnenja in s tem sam ravna netolerantno, kajti obtoževanje po krivem in nedopuščanje drugačnega mnenja sta obliki netolerance«.

Žal ni mogoče decidirano ugotoviti, katero od obeh branj, formalistično ali vsebinsko, so akterji sploh uporabili ali imeli v mislih, saj so se vselej zadovoljili z »etiketiranjem« nasprotnika brez

41 O sami logiki zanikanja netolerance kot gesti obrambe, predvsem na primeru homofobije, glej Boris Vezjak, »O zanikanju netolerance do istospolno usmerjenih«, *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti št. 05*, Mirovni inštitut, Ljubljana 2006.

42 Matija Stepišnik, »Nevame vzporednice z nacističnimi parolami«, *Večer*, 2. 11. 2006.

pojasnil. Toda v tem zadnjem branju je na delu logika zrcalnega pripisa netolerance drugim, ki se je zataknila v »paradoks tolerance«. Ta namreč ne zna pojasniti, kakšno stališče sploh zavzeti do netolerantnih ravnanj, ne da bi bili sami netolerantni do njih? Je upravičeno biti netoleranten do netolerantnih? Opozoriti velja, da v danem primeru do praktične dimenzije tega paradoksa niti ni moglo priti, ker se je razprava odvijala le na ravni deklarativnega pripisa, torej izrečenega in ne dejanj. Tisti, ki so obsodili netolerantno ravnanje vlade in domačinov, niso predlagali ukrepov proti njim, temveč so dejanja akterjev zgolj opisali. Zato v pravem smislu niso »ravnali« netolerantno. Po drugi plati pa tudi tisti, obtoženi netolerance, niso izpadli prepričljivo zgolj z reverzno obtožbo, ker so s tem ubežali komentarju glede svojih ravnanj.⁴³ Sociolog Makarovič še zdaleč ni bil edini, ko je njeno tovrstno obsodbo sam obsodil, jo razumel kot netoleranco do netolerance in zapisal naslednje: »To je past, v katero se je med svojim zadnjim nastopom v parlamentu ujel tudi varuh človekovih pravic z izjavo, da moramo biti nestrpni do nestrpnih. S tem je lov seveda odprt. Dovolj je torej, da nasprotnika označiš za nestrpnega, da lahko s tem legitimiraš svojo nestrpnost do njega.«⁴⁴ Seveda ne drži, da bi pripis netolerance drugim bil nujno že kakršnakoli legitimacija za našo lastno, tu se percepcija avtorja še ni približala srži filozofskega paradoksa.⁴⁵ Slovenski varuh človekovih pravic ali kdorkoli drug, ki obsoja netoleranco do Strojjanovih, pač ni šel predaleč v svoji obsodbi (ali napovedi) netolerance državljanov do Romov, kajti ni storil očitane ne v dejanjih in ne v besedah. Deklarativna gesta je glasno obsodila netoleranco drugih in seveda ni bila nikakršen poziv k istovrstnemu ravnanju do tistih, ki jih imamo za netolerantne, ampak k njihovemu omejevanju in pregonu.⁴⁶ Česar Makarovič tu ne želi dopustiti,

43 Pojasnimo to konkretnije: raba netolerance v stavku »Netoleranten si, ker ne dopuščáš mojega mnenja«, je lahko smiselna. Toda raba v stavku »Netolerantni ste, ker ne dopuščate našega ravnanja« pač ni smiselna natanko v primeru, ko je takšno ravnanje netolerantno.

44 Matej Makarovič, »Fanatizem, NIMBY in destruktivnost«, *Delo*, 6. 12. 2006.

45 Njegova podlaga je v kratkem takšna: zamislite si dve družbeni skupini, od katerih je prva do vseh tolerantna in druga do vseh netolerantna. Če prva dopušča netolerantne, potem bo netoleranca teh prevladala, končno zmagala kot načelo ureditve in prvo skupino nenazadnje tudi »ukinila«. Toda če prva skupina ne tolerira druge, potem je pač netolerantna in se je odpovedala svojemu načelu. Zmagovalca torej ni. Eno najbolj razširjenih inačic paradoksa tolerance, ki pokaže, da neomejena toleranca do vsega vodi do samoizbrisa tolerance, je prispeval Karl Popper v: *The Open Society and Its Enemies*, Princeton University Press 1971.

46 Naj na tem mestu v premislek navržemo provokativno idejo. Reči, da smo netolerantni, ker obsojamo neko dejanje X, ki ga imamo za netolerantnega, zveni že po sebi terminološko neobičajno in vsiljeno zato, ker je strogo vzeto nesmiselno. Povedano drugače: deskriptivno »samonanašanje« netolerance na njo samo, torej pripis (naše, Hanžkove) netolerance, ki se nanaša na (njihovo,

je že sama označba – kar je tudi izvor nesporazuma. V striktnem pomenu torej do nastopa paradoksa sploh ni prišlo, se je pa odvil na izjavljalni ravni in predstavlja možno (retorično) razumevanje fenomena »zrcalnega pripisa netolerance«.⁴⁷

Če linearno pogledamo diskurz o netoleranci, potem lahko ugotovimo, da je ta variiral. Najprej se ga je zanikalo, to se pravi, sami akterji so zanikali, da bi bili netolerantni. V nekaterih primerih je bila posredno, delno in selektivno priznana (»Strojanovi so poseben primer, njim to počnemo, ker so kriminalci«), v drugih je bila generalizirana (»Saj smo vendar vsi po malem netolerantni do Romov«). V splošnem pa je bila zanikana na dva načina. Najprej skozi »fenomenološko« zatrditev, da reakcija, ki smo ji priča, ne ustreza pojavu netolerance (»To ni netoleranca, mi se le branimo«). Drugi tip zanikanja pa je bil reverzen pripis netolerance tistim, ki jo prepoznavajo (»Nismo mi netolerantni, temveč vi, ki nam to pripisujete«).

Čeprav se je v prvi fazi teka dogodkov netoleranco zanikalo, je kasneje paradoksalno prišlo do njenega pripoznanja. A kvečjemu pri tistih, ki nanjo opozarjali in pred njo svarili. Sociolog Makarovič je optiko obrnil s še enim ultimativnim predlogom, in sicer kar z ukinitvijo diskurza o netoleranci! Zakaj bi sploh obsojali netoleranco, saj to (domnevno) vodi v »negativistični« diskurz o nečem slabem?

---

vladino), je diskurzivno neprepričljivo in odvečno, ker preprosto ni mogoče reči, da je izražanje o (ne)toleranci lahko samo (ne)tolerantno. Tvegajmo torej tezo, da diskurzivna avtoreferencialnost ni mogoča: stavek »Izjava o (ne)toleranci je (ne)tolerantna« je nesmiseln, prav takšni pa so zaradi tega vsi stavki tipa »Vaša izjava o (ne)toleranci dejanja X ali osebe A je (ne)tolerantna«.

47 Toleranca brez meja in jasnega poskusa postaviti se po robu njenemu nasprotju nujno vodi do nerešljivih konceptualnih preprek in nedopustne poljubnosti pri rabi tega označevalca. Že vsaj od Aristotelovega nauka o srednji meri vemo, da lahko moralnost razumemo kot umeščeno med dve skrajnosti. Izpeljano iz paradoksa tolerance bi lahko rekli, da neskončna toleranca ni nič boljša od njene odsotnosti, obe sta enako nevarni. Kdor tolerira netoleranco, zanika toleranco kot takšno. Če je postavljena absolutno, ta v ničemer ne more ali želi izključiti diskriminatorskih predsodkov, ki temeljijo na verski, spolni, rasni, etnični ali kakšni drugi značilnosti, in mora vključevati tudi toleranco do praks, kot so mučenje, zlorabe, posilstva in slična dejanja. Podobno tudi absolutna svoboda govora kot temeljna človekova pravica ne sme in ne more vključevati denimo svobode sovražnega govora. Meje so nujne in varuh se tu ni ujel v nikakršno past. Bil je dosleden in načelen ter je za razliko od nekaterih pokazal razumevanje sredice problema. Zanimivo vprašanje bi bilo, kaj bi se zgodilo, če mej ne bi postavljali ali bi jih postavljali zelo poljubno, prav nič v skladu z načeli enakosti, človekovih pravic in svoboščin. Ameriški filozof Michael Davis opozarja na naslednji kontrast med mučenjem živali in krivoverstvom: pred 300 leti je bilo vaše maltretiranje psa nekaj povsem dopustnega in nesankcioniranega, medtem ko je krivoverstvo kot vaša verska izbira bilo grozljiv zločin, ki ste ga lahko plačali z glavo. Danes je res prav nasprotno: takšno ali drugačna »kriva vera« z zakonom pač ni prepovedana in je vaša osebna religiozna izbira, medtem ko je mučenje psov protizakonito. Zgodovinsko vzeto do takšnega stanja niso pripeljali abstraktni apeli, temveč kritika netolerance.

Zakaj ne bi raje govorili o strpnosti? V tem smislu se Makarovič sprašuje, čemu vse utemeljevati na »boju proti nestrpnosti. Zakaj ne na boju za strpnost, za medsebojno spoštovanje in za solidarnost?«⁴⁸ Spet tretji so videli v diskurzu o netoleranci nič manj kot pohabo nacionalnega značaja.⁴⁹ Kasnejša opozorila varuha glede protizakonitega nadzora družine Strojan je zavrnila generalna državna tožilka Barbara Brezigar – policija je menda ravnala zakonito. Toda Matjaž Hanžek je s svojim ravnanjem nenadoma postal nestrpen tudi zanj.⁵⁰

Istočasno se je ob podobi netolerance tistih, ki opozarjajo nanjo, gradila tudi samopodoba tolerance, krščanskosti in prijznosti tistih, ki so obveljali za netolerantne v očeh prvih. Minister za okolje Janez Podobnik je tako dan po tistem, ko je inšpektorat porušil domove Strojnovim, izrekel dobre želje v *Odmevih* z besedami: »Želimo jim topel dom!«⁵¹ Bilo je tik pred božičem in takšen pridih je imela tudi samoiniciativna akcija predsednika države, dr. Janeza Drnovška, ki se je takoj po rušitvi, 23. decembra, odločil odpeljati v Ambrus svojo karitativno pošiljko bivalnih kontejnerjev, da bi Podobnikovo voščilo na svežih ruševinah vsaj približno realiziral.⁵² Toda domačini so ga ustavili in mu niso dovolili, da bi jih izročil Jelki Strojan z otroki, ki so se v mrazu stiskali v kartonastem boksu. Župan Ivančne gorice je predsednika države zavrnil z besedami: »Verjetno je mislil, da bo pripeljal zelo lepo darilo, je pa okoličanom pripeljal zelo slabo darilo, ki zaradi tega ne bodo imeli lepega božiča.«⁵³ Karitativna gesta je torej obveljala za nekaj negativnega, v javnosti pa je odmevalo

48 Matej Makarovič, »Fanatizem, NIMBY in destruktivnost«, *Delo*, 6. 12. 2006.

49 »Ene in druge prikazujejo kot slovenski rasistični Ku-kluks klan, ki iz svoje srede iztreblja neslovenski živeli. Tako njihova tarča postajajo kar vsi Slovenci. Slovence prikazujejo kot ksenofobne, tujcem sovražne, motene ljudi. Drugače rečeno: biti Slovenec je nekaj zaostalega, nekaj skvarjenega, celo greh. To intenzivno taktiziranje nekaterih, da bi iz ambruškega primera krivdo preselili na nestrpni slovenski značaj, pa se je hitro porušilo, ko je mimo medijskih blokad v javnost pricurjajala bolj celovita resnica, ki govori o stotinah (!) hudih kaznivih dejanj in kršitev javnega reda omenjene družine, med katerimi so tudi posilstva in hudi fizični napadi, o katerih mediji molčijo. V ozadju ni nikakršnega rasizma proti romski skupnosti, ampak poskus, da bi pristojne službe uredile neznosne razmere, ki jih morajo prebivalci Ambrusa že leta prenašati in ki jim varuhi javnega reda doslej niso bili kos.« Dr. Robert Petkovšek, »Ko mački stopiš na rep ...«, *Družina*, 26. 11. 2006.

50 »Tako nestrpno in izkrivljeno prikazovanje naših ugotovitev s strani Varuha, ki kljub tem pojasnilom trdi, da se tožilstvo sklicuje na podzakonske predpise in ne na zakon, ni vredno tako pomembne institucije pravne države, kot je Varuh človekovih pravic.« Izjava z dne 30. 1. 2007 je dostopna na naslovu: <http://www.dt-rs.si/documents/obvestilo_30_01_2007.pdf>.

51 »Odmevi«, RTV Slovenija, 23. 12. 2007.

52 »Strojanovi na obrobju Ljubljane«, <<http://www.delo.si>>, 23. 12. 2006, dostopno na naslovu: <http://www.delo.si/index.php?sv_path=41,35,179884>.

53 »Strojanovi čez praznike skupaj«, <<http://www.24ur.com>>, 23. 12. 2006, dostopno na naslovu: <http://24ur.com/naslovnica/novice/slovenija/20061223_3086567.php>.

prerekanje Drnovška z domačini, ko jim je ta očital, da niso ljudje in da niso kristjani, kar so ti na vse pretege zanikali.⁵⁴

EPILOG: KRŠITVE PRAVNEGA REDA KOT NAJVEČJA SAMOUMEVNOST

Kaj se dogaja z romsko družino danes? Niti po letu dni »vladin selitveni servis«, kot so to posrečeno imenovali v Mladem forumu *sd*, še ni končal svojega dela. »Saj vidite, kaj delajo Slovenci. Tako delajo, da se ni za premisliti. Naj dajo mir,« pravi Jelka Strojan.⁵⁵ Njeni sin dodaja: »Če ne bi bilo policije, bi bili vsi mrtvi.«⁵⁶ »Kar dela vlada, je to, da nas muči,« dodaja prva.⁵⁷ Dolgotrajno poglobljanje socialno-sociološkega sindroma nasprotovanja Romom je postalo trajnostni katalizator za samoumevno recepcijo diskriminacije kot nečesa običajnega. Za družino Strojan pač pravila pravnega reda ne veljajo le zato, ker so Romi. Precedens niso le številne kršitve pravnega reda, ignoranca in kaos. Še bistveno nevarnejša je postala neznosna samoumevnost teh kršitev in dejstvo, da je bila prikimavajoče sprejeta pri najširših množicah državljanov. Pravni red se je uskladil z njihovo voljo in se jim prilagodil – kot da ne bi obstajala ena pravna država in en njen konec, kot pravi bivši varuh, temveč paralelni pravni red v njej, ki ga je možno uporabiti za potrebe zaščite »pravih« in za izgon »nepravih« slovenskih državljanov.

Nekateri podatki kažejo, da Slovenija glede javnih percepcij romske »problematike« ni kakšna izjema. Kot ugotavljajo številni tuji avtorji, diskurz o Romih ne more biti politično korekten, saj v njem vselej zmaga kultura netolerance.⁵⁸ Toda pri nas smo vendarle bili v prednosti zaradi večje državljanske senzibilnosti in relativno dobre tradicije spoštovanja pravnega reda, ki pa se je z obravnavo družine Strojan nepreklicno končala. Žal predstava o Romih kot

54 Drnovšek se je v prerekanju z domačini vprašal: »A ste vi sploh ljudje, ali kaj ste?« Ti so mu zatrdili, da so kristjani. Nato jim je trikrat zabrusil »Samo v besedah ste kristjani!« Spomnimo na paradoks: krščanska *caritas*, iz katere prihaja tudi »karitativnost« in prav takšna Drnovškova gesta, je v dani situaciji očitno bila na strani predsednika. Primerjaj zapis »Strojanovi se bodo kmalu selili«, <<http://www.rtvlo.si>>, 23. 12. 2006, dostopno tudi na naslovu: <http://www.rtvlo.si/modload.php?&c_mod=news&op=sections&func=read&c_menu=1&c_id=129202>.

55 Vestička z dne 20. 9. 2007, dostopna na <<http://www.vest.si>>.

56 Prav tam.

57 Primerjaj zapis »Strojanovi se vračajo v Ambrus«, <<http://www.rtvlo.si>>, 25. 7. 2007, dostopno na naslovu: <http://www.rtvlo.si/modload.php?&c_mod=news&op=sections&func=read&c_menu=1&c_id=147921>.

58 »There is no discourse enabling people to speak about the Roma (and about other minorities too) in politically correct terms. The culture of intolerance prevails throughout the region.« Gyorgy Csepeli in David Simon, »Construction of Roma Identity in Eastern and Central Europe: Perception and Self-Identification«, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 30, 2004.

»nomadih«, kot na primeru Italije opozarja Evropska komisija za boj proti rasizmu in netoleranci (ECRI), postaja samoumevna. Romi ne potrebujejo doma.⁵⁹ Prav tako so ti najmanj zaželena manjšina tudi v nekaterih drugih vzhodnoevropskih državah, recimo Slovaški, zato je netoleranca proti njim višja kot do drugih skupin.⁶⁰ Razlika med evropsko in slovensko prakso je v tem, da se zdaj zdi, kako nas vlada in del javnomnenjskih voditeljev prepričuje, da gre za korak v dobro in pravo smer.

V oktobru 2007 je več kot petdeset poslancev Evropskega parlamenta naslovilo na predsednika slovenske vlade Janeza Janšo kot prihodnjega predsedujočega Evropski uniji naslovilo pismo, v katerem pozivajo k »okrepljeni politični odgovornosti EU glede razmer Romov v Evropi« in k sklicu letne konference na to temo na ravni EU v času slovenskega predsedovanja Uniji v prvi polovici leta 2008. Po njihovem so Romi v EU »tarče ciljnega rasizma in nestrpnosti, kar se kaže kot široka strukturalna in institucionalna diskriminacija«. ⁶¹ Evropski poslanci – med podpisniki sta Doris Pack in Bronislaw Geremek – so pismo naslovili na predsednika slovenske vlade in vse preostale voditelje držav članic EU, na predsednike vlad Makedonije, Srbije, Hrvaške in Črne gore, na predsednika Evropske komisije Joseja Manuela Barrosa, pa tudi na slovenskega zunanjega ministra Dimitrija Rupla in državnega sekretarja za evropske zadeve Lenarčiča. Romi so za pobudnike nekakšna »nevidna država članica EU«. Reakcija je bila nenavadna, a po svoje pričakovana: gospod Janša, so sporočili, zaradi prezasedenosti ne bo imel časa za sklic konference. Zgodba o neki romski družini, ki je postavila na tehtnico varovanje človekovih pravic, je s tem pokazala na pravega krivca in dobila smiseln epilog. V državi, kjer vladajoča elita pred evropskimi parlamentarci pripravljena tvegati državni ugled, bo romsko »problematiko« zelo težko rešiti.

59 »As reported by the European Commission against Racism and Intolerance (ECRI 2002), „the situation of practical segregation of Roma/Gypsies in Italy appears to reflect a general approach of the Italian authorities which tend to consider Roma as nomads and wanting to live in camps“,« Primerjaj Nando Sigona, »Locating „The Gypsy Problem“. The Roma in Italy: Stereotyping, Labelling and „Nomad Camps“, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 31, 2005.

60 Povzeto po Henderson, K. (1999), »Minorities and politics in the Slovak Republic«, v: Snežana Trifunovska, (ed.): *Minorities in Europe - Croatia, Estonia and Slovakia*, T.M.C. Asselt Press, The Hague, str. 143-75.

61 Primerjaj zapis »Slovenska konferenca o Romih«, <<http://www.24ur.com>>, 15. 10. 2007, dostopno tudi na naslovu: <http://24ur.com/naslovnica/novice/slovenija/20071015_3107757.php?ar=nsn&dateid=1192463098>.

Spolno nasilna dejanja nad otroki in mladoletnimi pod okriljem RKC - ničelna strpnost

RENATA ŠRIBAR

Avtorica prispevka je doktorica antropologije vsakdanjega življenja - smer medijski študiji in zasebna raziskovalka na področju sociologije in socialne ter kulturne antropologije. Njeno teoretsko in družbeno delovanje definira feministična perspektiva, posebej se osredotoča na tematizacije ženskega telesa, integriteto žensk in otrok, feministično subjektivacijo.

E: RENATA.SRIBAR@GUEST.ARNES.SI

POUZETEK

Študija jemlje za izhodišče primere spolnega nasilja nad otroci in mladoletnimi s strani klera, ki so se zgodili v Sloveniji v zadnjem obdobju, in različne diskurze o njih: medijskega, strokovnega (pravnega, medicinskega, sociološkega), institucionalnega cerkvenega. Posebej primerja odnos slovenske rcc do spolnih nadlegovanj in zločinov z odnosom severnoameriške katoliške cerkve. Hkrati jih obravnava s historične perspektive v luči krščanskega pojmovanja otrok, mladih, žensk, seksualnosti in spolnega nasilja; vključen je tudi vpogled v cerkveno pravni diskurz o t.i. pedofiliji.

Zaključki študije so artikulirani na dveh nivojih; prvi je pomemben za dojemanje konstitutivne vloge cerkve v samem pojavljanju spolnega nasilja nad otroci in mladoletnimi s strani klera. Gre za to, da slovensko

katoliško cerkveno institucijo še vedno in scela obvladuje ideologija, ki podpira kraterje temeljnih človekovih pravic otrok, mladoletnih in žensk na področju seksualnosti. Hkrati so v uporabi številni mehanizmi, ki součinkujejo v smeri minimaliziranja in prikrivanja obravnavnih nelegalnih dejanj s strani klera. Ugotovljeno dejstvo povzemamo s sintagmo »spolno nasilje pod okriljem rcc«. Mišljenje o konstitutivni vlogi ideologije in institucije za fenomen kleriškega spolnega nasilja na drugem nivoju nadgrajujemo z ugotovitvijo, da kljub navidezni opoziciji med etiko človekove svobodne individualnosti in cerkvenim zanikanjem integritete otrok, mladih (in žensk) med njima obstaja močna povezava. Tako neoliberalna mentaliteta kot katoliška ideologija se namreč vzpostavlja na skupnih temeljih v okviru patriarhalne, falogocentrične družbe.

SUMMARY

The study is grounded in the phenomenon of the recent cases of sexual violence of clerics toward children and youth in Slovenia, and also in the related discourses in the media, those of the experts (medical, juridical, sociological) and clerics. The relation of the Slovenian rcc towards the cleric sexual harassment and sexual crimes is compared to that of the North American Catholic church. Besides, the phenomenon is analysed from the historical perspective, from the viewpoint of Christian conceptualisation of minors, women, sexuality and sexual violence; included is the survey of the Christian Catholic canon law.

The results of the study are articulated on two levels; on the first one

the importance is put to the understanding of the constitutional role of the church in relation to the phenomenon of the cleric sexual violence toward children and youth. The Slovenian rcc is still governed by the ideology, which leads to the encroachment on the basic human rights of children, youth and women in the sphere of sexuality. Besides, there are numerous mechanisms which converge to the point of negating and hushing illegal sexual acts of clerics. The described findings are conceptualized and expressed by the phrase »sexual violence under the cover of rcc“. The comprehension of the constitutive role of the ideology and the institution in relation to the phenomenon of cleric sexual violence toward children and youth is upgra-

KLJUČNE BESEDE

spolno nasilje nad otroci in mladoletnimi, rimskokatoliška cerkev, kler, množični mediji, klinika, pedofilija, pornografizacija seksualnosti, kanonsko pravo, homoseksualnost, Crimen Sollicitationis, žrtev, človekove pravice

ded by the following argumentation: despite the apparent opposition between the ethics of the free human individuality and the catholic church negating the integrity of children, youth and women there is a strong link between the two. (Neo)liberal mentality and the catholic ideology are connected by the common roots which patriarchy and phallogocentrism derive from.

KEY WORDS

sexual violence toward children and youth, Roman catholic church, clerics, mass media, clinics, paedophilia, pornographic constructions of sexuality, canon law, homosexuality, Crimen Sollicitationis, victim, human rights

Pričujoča študija jemlje za svoje izhodišče že dokazane in sodno še vedno procesirane primere posilstev in drugega spolnega nasilja nad otroki in mladoletnimi, ki so se zgodili v okviru kleriškega delovanja, oziroma po našem z argumenti podprtem prepričanju kar dobesedno pod okriljem Rimskokatoliške cerkve na Slovenskem.¹ V središče postavlja primer tožbe za odškodnino zaradi posilstva in spolnega nasilja nad deklico, ki je kot tožnica že odraslo dekle. Zaradi smrti storilca, župnika Karla Jošta, se tožba naslavlja na odgovorne cerkvene institucije. Glede na vključeno razmerje med Rimskokatoliško cerkvijo kot duhovnikovo delodajalko in njeno civilnopravno odgovornostjo bo sodni proces – če cerkev ne izkaže razumevanja svoje vloge v zvezi z duhovnikovim spolno nasilnim kaznivim delovanjem in pripravljenosti na materialno povračilo za storjeno škodo – pri nas pravdni presedan. V tem smislu bo po trditvi žrtvinega pravnega pooblaščenca šlo za izjemno situacijo tudi na evropski ravni, kjer, tako kot v ZDA, večinoma prihaja do izvensodne poravnave tik pred obsodbo.² Že pred prvo obravnavo na sodišču se pred javnostjo nazorno razkriva cerkveni odnos do spolnega nasilja nad otroki in mladoletnimi, nam samim pa se nakazuje smer kritične analize teh spornih razmerij, v katera je vključeno tudi širše družbeno okolje.

Navedeno tožbo oziroma njene diskurzivne razsežnosti potemtakem razumemo skupaj oziroma v soodvisnosti s »soteksti«, se pravi drugimi diskurzi o spolnem nasilju nad otroki in mladoletnimi, in tudi s samim diskurzivnim in faktičnim spolnim nasiljem nad njimi.³

Kazniva nasilna dejanja nad telesom, psiho in seksualnostjo otrok, storjena s strani oseb v cerkveni službi, dobijo preko poročanja v množičnih medijih pomen skrajno sprevrženega in vse moralne obsodbe vrednega početja. Vendar primerjalna študija diskurzov pokaže, da ne gre za pravilo v tematiziranju kleriškega spolnega nasilja nad otroki. RKC tovrstna kriminalna dejanja mnogokrat potlači ali pa jih potisne v sfero klinike, predmet zaskrbljenosti pa je bolj ugled odgovornega kot pa sama žrtev. Po drugi strani pa ne le medijska, temveč tudi javnomnenjska tematizacija seksualnosti

-
- 1 Dilema, ali gre presojeti o spolnem nasilju v okviru delovanja posameznega duhovnika ali je to stvar cerkve kot institucije, se je vzpostavila v medijski tematizaciji primera, ki ga v nadaljevanju opisujemo.
  - 2 Tako je povzel zastopnika tožnice, odvetnika Roka Čeferina, novinar Sven Berdon v sestavku »Cerkev zavrača odgovornost«, objavljenem v *Dnevniku* dne 12. 9. 2007.
  - 3 Ločitev med diskurzom o spolnem nasilju oziroma spolno nasilnim diskurzom in utelešenim spolnim nasiljem je običajna, a tudi utelešeno spolno nasilje je diskurzivni akt, kot dokazujemo v nadaljevanju teksta. Naša izvorna referenca je Foucaultovo pojmovanje (utelešenega) seksa in diskurza o seksualnosti: spolno dejanje je del seksualnega dispozitiva (Foucault 1986: 185 in 190).

konstruira spolno nasilje nad otroki in mladoletnimi – še posebej s strani cerkvenega osebja – kot najhujši možni (seksualni) eksces.⁴ Ta postopek ima funkcijo družbene mimikrije oziroma nezavednega, polzavednega ali zavestnega prikrivanja vsakodnevnih izkoriščanj otrok, povezanih s seksualnostjo in tako seksualno nasilno, lahko tudi pedofilsko satisfakcijo, ki je družbeno kodirana kot sprejemljiva. Gre na primer za pornografizacijo deklic in deklet ali pornografizirane podobe žensk z deklinškim imidžem.

Drug tok liberalnega prevrednotenja spolnega nasilja nad otroki in mladoletnimi oziroma premeščanja tega iz registra kriminalitete v register spolnosti se dogaja implicitno, v refleksiji spolnosti odraslih z mladoletnimi. Kadar le ne gre za uporabo fizične sile, groženj ali drugih evidentnih prisil in je spolna relacija zato formalno konsenzualna, obstaja možnost njene interpretacije s tezo o seksualni emancipaciji/avtonomiji mladoletne osebe (Kanduč 1999: 108). Ne gre zanikati seksualnosti otrok in mladoletnih, kljub temu pa je potrebno ugotoviti, da je odrasla oseba v razmerju do nedorasle na položaju moči; hkrati pa ima prisila tudi zelo subtilne pojavnne oblike. Kot ilustracijo lahko navedemo zadnji primer ovadbe zaradi spolne zlorabe dijakinje s strani profesorja, ki se je zgodila po nekaj letih zelo intimnega odnosa.⁵

Sami spolno nasilje nad otroki in mladoletnimi pod okriljem RKC pojmuje kot eksces, v kolikor ta paradokсно pokaže na »normalnost« eksplatacije otrok v seksualiziranih kontekstih pričujočega družbenega okolja.

Svoj odnos do neodgovornega in tudi nelegalnega odnosa cerkve do spolno nasilnih dejanj nad otroki in mladoletnimi znotraj nje definiramo s pomočjo sintagme ničelne tolerance. Mislimo jo z referenco na feministična in druga teoretska ter politična delovanja za razgradnjo seksizma/falocentrizma v družbi, kar je pomembno izreči že spočetka. »Ničelna toleranca« je namreč tudi slogan, ki ga je uporabila sama katoliška cerkev v ZDA, da bi izrazila voljo po obvladovanju obravnavanega fenomena.

Izvajanje različnih oblik nasilja nad psihofizično integriteto in posebej seksualnostjo tistih, ki v obstoječih razmerjih moči zasedajo neugodne pozicije, predvsem otrok in žensk, je konstitutivni element obstoječe družbene ureditve. Kar v popularnem diskurzu artikuliramo kot eksces, mnoge sociološke, antropološke in feministične analize razumejo kot kontinuum (Brown 1981).

4 V javnosti je razširjeno pojmovanje, ki umešča spolno nasilje v sfero spolnosti. Znanstveni diskurz pa mestoma koncipira spolno nasilje kot »zgolj« nasilje, v vsakem primeru pa govori o »spregi« nasilja in spolnosti, torej o njuni spetosti.

5 Glej Sven Berdon, »Profesor v intimnem odnosu z dijakinjo«, *Dnevnik*, 18. 10. 2007.

Pred »vstopom« v problematiko še terminološka opazka: v tekstu uporabljamo izraz spolno nasilje nad otroki in mladoletnimi, da bi z njim opojmili vse vrste delovanj in dejanj proti psihofizični integriteti nepolnoletnih oseb, v katerih storilec nasilnost izrazi skozi seksualno funkcijo, lahko tudi z besedami. Izrazom, s katerimi opredeljuje obravnavana kriminalna dejanja kazenski zakonik, smo se izognili, prav tako kot tudi v javnosti in rkc uveljavljeni sintagmi spolna zloraba otrok, ki zaradi prevladujočega – in tudi kazenskopravnega pomena – zožuje spekter nasilnih dejanj in minimalizira njihovo negativno družbeno vlogo (primerjaj Kanduč 1999: 24–26).

KLERIŠKO SPOLNO NASILJE KOT IZRAZ MOČI

Spolno nasilje nad otroki in mladoletnimi pod okriljem rkc v medijih ni verbalno opisano na enak način kot primeri incesta ali drugega spolnega nasilja nad otroki. Zanj veljajo specifične značilnosti, ki ga umeščajo v sfero numinoznega. Konstruirano je kot fenomen, ki je tako zelo odtujen od človeškega in tako grozljiv, da uhaja predstavam uma. Za druge primere spolnega nasilja nad otroki velja, da v medijskem poročanju lahko dobijo funkcijo voajerskega objekta, saj se novinar ali novinarka pogosto izživlja s podrobnimi opisi kriminalnega dejanja in na ta način mobilizira negativna čustva do (domnevnega) storilca. Tudi eden zadnjih sestavkov, prispevek z izjavami strokovnjakov o spolnem nasilju nad otroki v športu v časniku *Dnevnik* oziroma njegovi prilogi *Objektiv*, je vključeval opise nekaterih detajlov tovrstnih zlorab. Poleg natančnega vpogleda v izvedbo zlorab v konkretnem športnem okolju je strokovni komentar »penetriral« že tako zlorabljeno otroško psiho. S poenostavljenim in zavajajočim freudovskim psihoanalitskim diskurzivnim posegom je še dodatno viktimiziral žrtev (otrok naj bi zaradi transferja očetovske funkcije na trenerja zlorabo izzval oziroma navlekel nase).⁶

V nasprotju z uveljavljenim stilom novinarskega opisovanja, ki moralno obsodbo spolnega nasilja nad otroki izraža skozi voajerstvo, so medijska poročanja o spolnem nasilju nad otroki in mladoletnimi pod okriljem rkc z vidika žrtve ali domnevne žrtve

6 Izjavi dr. Damirja Karpljuka in mag. Romana Vodeba v članku Ranke Ivelja »Tudi skupinsko tuširanje lahko pusti brazgotine na duši«, objavljenem v *Dnevnikovi* prilogi *Objektiv*, dne 22. 9. 2007: »Ko sva nekoč na stadionu Portovald s kolegom opazovala trenerja, ki je neko deklico učil preskakovati ovire, mi ni bilo jasno, zakaj jo mora držati prav tik ob mednožju. [...] Trener dobi na simbolni ravni status vrnjenega očeta; ta čustvena povezanost se napaja iz paradigme očče-hčerk, ki se formatira že v ojdipalni fazi. Transferna vez predpostavlja nekakšen predpogoj za odličnost športnika ali športnice.«

korektna, kar pomeni, da upoštevajo njeno ranljivost za sekundarno viktimizacijo. Opisi, ki razkrivajo inkriminirana spolno nasilna dejanja, so zadržani. Mediji posthumno nadaljevanje primera artiškega župnika Karla Jošta oziroma tožbo za odškodnino spremljajo tako, da oživljajo spomin na storjeno nasilje s skopo informativnim načinom izražanja.

Izvedeli smo, da naj bi župnik glede posilstva namignil, da naj bi deklico posilil neki deklčin sošolec! (*Slovenske novice*, 21. 4. 2007.)

Sedaj odraslo žensko naj bi bil artiški župnik analno posilil, ko je bila stara sedem let in pol, spolno pa naj bi jo zlorabljal pet let. (*Delo*, 29. 5. 2007.)

Že v kazenskem postopku je bilo izpostavljeno, da je deklica preživljala strahotne travme, kajti župnik naj bi ji zabičal, da bo storila smrtni greh, če bo s komer koli spregovorila o dogodkih za cerkvenimi zidovi. (*Delo*, 12. 4. 2007.)⁷

Enak pristop razberemo v poročanju o ponovnem sojenju kašeljškemu župniku Franciju Frantarju.

Naj spomnimo, da je sodišče takrat Frantarja obsodilo za spolno izkoriščanje med veroukom za vrati kašeljškega župnišča, kjer je morala nemočna deklica v obdobju od leta 1990 do 1992 pretrpeti praktično vse, razen posilstva. Nekdanji dušni pastir v župniji Kašelj–Zalog, kjer je služboval kar 25 let, pa ni bil kaznovan zaradi dogajanja v hiši deklčinih staršev, čeprav naj bi jo tudi tam med rednimi obiski zlorabljal.⁸

Prevladujoča skopost opisa izraža medijsko občutljivost do zlorabljenega dekleta in je v kontrapunktu s fotografijo storilca Frantarja med procesom; ta je na njej s pomočjo fotografove spretnosti bestializiran.⁹

Tako kot navedeni so tudi drugi prispevki o spolnem nasilju klera nad otroki in mladoletnimi praviloma vizualno izpostavljeni, a vendar na ravni forme ne presegajo drugih poročanj o spolno nasilnih kriminalnih dejanjih, ki vključujejo subjekt zlorabe oziroma

7 Gre za sledeče prispevke: Vojko Zakrajšek, »Župnikovo posilstvo naj plača Cerkev«, *Slovenske novice*, 21. 4. 2007, Eva Ropac, »Bo Cerkev plačala za grehe dušnega pastirja?«, *Delo*, 29. 5. 2007, Matej Košir, »Vendarle civilna tožba za cerkveni greh«, *Delo*, 12. 4. 2007.

8 Sven Bordon, »Župnik znova pred sodiščem«, *Dnevnik*, 4. 6. 2007.

9 Prav tam. Enako funkcijo ima fotografija v drugem sestavku istega novinarja, »Sodba nekdanjemu župniku v petek, trinajstega«, *Dnevnik*, 15. 6. 2007.

spolnega nasilja z večjo družbeno močjo. Tako formalno izpostavljeni so bili na primer tudi primeri učitelja in učenke, trenerja in športnice, dijakinje in profesorja. Šola in športna organizacija se pojmuteta kot družbeno pomembni in vidni entiteti, zavezani dobrobiti mladih; odgovornost za spolno nasilje nad otroki in mladoletnimi je tako ne le na (domnevnem) individualnem akterju oziroma akterki nasilja, temveč tudi na sami organizaciji oziroma instituciji.¹⁰

Korektnost oziroma distanca pri poročanju o kaznivih dejanjih kleriškega spolnega nasilja nad otroki in mladoletnimi je do določene mere odraz sentimentov, ki kljub prevladujočemu ateizmu še vedno spontano delegirajo moralna prepričanja glede rimskokatoliške vere in tudi cerkve. Gre za tiho verovanje v posebne osebnostne lastnosti in kompetence duhovnikov ali drugega cerkvenega osebja glede obvladovanja seksualnosti, za vero v njihovo domnevno čistost ali pričakovanje etičnosti.¹¹

Zaradi občutka zlorabljenega zaupanja pa je po drugi strani tudi več empatije oziroma identifikacije z otroško žrtvijo. Vživljanje v zaupljivega/nemočnega otroka spodbudi zgroženost. Otrok oziroma »otrok« v primeru »virtualne priče« spolnega nasilja je prevaran in najgloblje ranjen tam, kjer bi moral biti najbolj varen. V kolikor se pri identifikaciji z žrtvijo negativno čustvovanje ne nanaša na faktično cerkev, se gotovo na cerkev kot metaforo, torej na cerkev kot prisposodbo tistega, kar naj bi nam v življenju zagotavljalo varnost.

Zgroženost je lahko tudi namerna, idejno/ideološko zaznamovana ali racionalno povezana z odporom do katoliške cerkvene institucije in njene rastoče družbene moči, zlasti ko je slednja zaznana oziroma razumljena kot produkt hipokrizije, manipulacije in izkoriščanja.

V primerih, ko ima obsojanje spolnega nasilja nad otroki in mladoletnimi znotraj cerkvenih okvirov močan ideološki naboj, njegova razgradnja kaj lahko pokaže na RKC kot integralni del družbe,

10 Glej prispevka Tomaž Klipšteter, »Spolni nadlegovalec nazaj za učitelja«, *Dnevnik*, 1. 6. 2007 in Ranka Ivelja, »Rekli so mi, da se bom ljudem zagnusila. Jaz, žrtev«, *Objektiv*, 15. 9. 2007.

11 Opisano medijsko percepcijo »pomembnosti« spolnega nasilja nad otroki oziroma mladoletnimi v izobraževalni ustanovi ali organizaciji lahko primerjamo tudi s pomenljivo medijsko obravnavo kaznivih spolnih dejanj v delovnem okolju. Ta odraža tudi pravno ureditev, ki je na področju spolnih kaznivih dejanj med odraslimi najbolj družbeno zavedna ravno v sferi dela. Delodajalec mora zagotoviti take pogoje dela, da do spolnega nadlegovanja med zaposlenimi ne prihaja, sicer je v primeru spora zaradi tega vpletena delodajalčeva odgovornost in je breme dokazovanja na njegovi strani (ZRD 2002, 45. člen). Delno podobno razmišljanje je mogoče najti v katoliškem tisku v ZDA (Sloyan 2003), kjer ima tematizacija spolnega nasilja nad otroki znotraj cerkvene institucije zaradi mnogih vzrokov večje razsežnosti kot pri nas in je tudi bolj kompleksna in transparentna, ne pa tudi konsistentna. V navedenem prispevku je tudi trditev, da cerkveno pravo v ZDA na področju spolnega nasilja nad otroki v praksi ne deluje.

v kateri ima spolno nasilje nad otroki, mladoletnimi in ženskami konstitutivno funkcijo. Čeprav je skozi zgodovino privzemala različne, tudi zelo sofisticirane oblike, v vsakem primeru vzdržuje in obnavlja dominantne pozicije oblasti v patriarhalnem družbenem redu. Navedena razmerja nadrejenosti in podrejenosti, odražajoča se v spletu nasilja in seksualnosti, so danes najbolj očitna oziroma berljiva v številu ženskih žrtev spolnega nasilja, trgovini z ljudmi, v kateri prevladujejo ženske in otroške žrtve, mnogih organiziranih kriminalnih dejanjih, zmotno poimenovanih »pedofilski zločini«, in v sistematskem, korporativnem izkoriščanju žensk in otrok v imenu liberalizacije seksualnosti, torej v pornografizaciji seksa.

Rimskokatoliška cerkev kot ena pomembnejših ideoloških glasnic patriarhata zaradi religijske funkcije zelo počasi revitalizira obstoječa razmerja moči med moškimi in ženskami, odraslimi in otroki, posvečenimi/vključenimi in neposvečenimi/izključenimi. Navedene relacije, kot se utelešajo v okviru rkc, imajo svoje specifične (arhaične) značilnosti in so z liberalnega in/ali levega spektra zato pogosto videti izjemne, a kljub temu paradigmatško ustrezajo vladajočim družbenim odnosom moči, ki se utelešajo v spregi kapitala in patriarhata.

Naše in historično razumevanje spolnega nasilja nad otroki izhaja iz razumevanja spolnega nasilja nad ženskami. V obeh primerih, kot že artikularno, gre za družbeno konstitutivno zlorabo manjšin. Ideološki splet, ki podpira moč nad žensko seksualnostjo in njeno integriteto (Zaviršek 1996: iv), je značilen tudi za spolno nasilje nad otroki. Otroci so žrtve spolnega nasilja tudi zaradi spola, slojne oziroma razredne pripadnosti, določenih razvrednoteno pojmovanih psihofizičnih značilnosti in podobnega. V hierarhiji odnosa med uporabniki in uporabnicami cerkvenih storitev in duhovniki oziroma drugim cerkvenim osebjem so otroci najšibkejši člen in kot taki bolj od odraslih podvrženi različnim demonstracijam cerkvene moči. Telesa so mračno strastni predmet katoliškega nauka; če so otroška, so zaradi obvladljivosti in lahke dostopnosti še posebej izpostavljena. Akter inkriminiranega dejanja spolnega nasilja nad otrokom oziroma mladoletnim je umeščen v mrežo diskurzov o telesnosti/seksualnosti in duhovnosti, moškosti in ženskosti. Ti niso enoznačni, tudi pojmovanje, ki vodi do želje po pokončanju telesa/poželenja, ima svojo drugo plat – telo kot sredstvo za doseganje doživetja religiozne mistike, torej telo, ki tudi v okviru religije lahko proizvaja »pozitiven« užitik (Žižek 1988, 132–133).

Klerik, ki izvrši spolno nasilje nad otrokom, ima možnost prevzemanja različnih, diferenciranih ali prepletenih vlog. Je izganjalec svojega greha skozi otroka. Zanj ta ne obstaja kot bitje, je le zastavek, metafora poželenja. Duhovniški umor želeče telesnosti vključuje

»umor« otroka in je izkušnja moči samega duhovniškega položaja, hkrati torej tudi pervertirane moralne moči. »Nečistovanje« je v krščanstvu greh, »ki je vrojen, naraven, fizičen po izvoru, hkrati pa ga je potrebno popolnoma uničiti« (Foucault 1982: 26).

Klerik lahko izvede nasilno spolno dejanje v predstavi, da otroka disciplinira, ga uči za spolnost (Doyle in Rubino 2004). V primeru deklic, ki v krščanski miselnosti potrebujejo vzgojo za vsestransko podložnost možu – hkrati pa so kot bodoče ženske nevredne (Leskošek 2002: 614) –, je nasilna dejanja lahko minimalizirati. Pozicija storilca je še utrjena z mišljenjem, da lahko kot predstavnik božjega z deklico suvereno ravna (Bartky 2006: 82).

V primeru deških žrtev kleriškega spolnega nasilja je diapazon imaginarnih vlog storilca še bogatejši. Katoliški religiozni in cerkveni diskurz je nasičen z nasprotujočimi si, »težkimi« pojmovanji moškosti, odnosov med moškimi in homoseksualnosti. Tudi v sodobnosti je zanj značilno pogosto ukvarjanje s pederastijo in efobofilijo v razmerju do sodobne homoseksualnosti, odnosom med pedofilijo in homoseksualnostjo ter sklicevanje na antične izvore pedofilije in homoseksualne usmerjenosti (Foucault 1982: 18; Heinemann 1992: 254, 334–335; Sloyan 2003; Messori 2007). Ti živi viri imaginacije so podkrepiljeni z bogatim katoliškim upodabljanjem in vizualnim raziskovanjem telesnosti in telesnih razsežnosti vere. Tako je telo kot mesto božanskega trpljenja in užitka *par excellence* morda najboljše upodobljeno na sliki Nejevernost svetega Tomaža slikarja nizozemske šole sedemnajstega stoletja Gerrita van Honthorsta. Do pasu razgaljeni Kristus Tomažu razkazuje svojo podolžno rano na prsih, desno roko drži iztegnjeno, s kazalcem in sredincem oblikuje znak zmagoslavja. Nejevernik v vizualni ponovitvi dveh iztegnjenih prstov skuša skozi rano raziskati Kristusovo notranjost. Z nasilnim dotikom snovnega telesa tipa za nesnovnim telesom, duhom, ki ima moč oživljanja.

Primere kleriškega spolnega nasilja nad otroki oziroma mladoletnimi je prav toliko umestno pojmovati kot izjemno, zavrženo dejanje posameznika, morda celo neizogiben akt bolnika, kolikor je razumno pojmovanje zaporniške nasilne homoseksualnosti kot na lokaliteto omejene, specifične, zaradi pogojev »vsiljene« in zaradi gona nujne spolne prakse. V obeh primerih gre za relativno obvladano demonstracijo v družbeni skupini pripoznane moči nad razpoložljivim šibkejšim preko nasilnega spolnega akta. Ta moč je hkrati praviloma moč, ki je kot taka prepoznana v širši družbi. V primeru cerkve je to (sprevržena) moralna avtoriteta, v primeru zavora pa fizična sila.

Spolno nasilje, katerega subjekt je pomemben nosilec družbene moči, je pogosto predmet zanikanja. Storilec ali odgovorna ustanova

zavrača krivdo, češ da gre za namerno spodkopavanje ugleda in insinuuacije (Zaviršek 1996: v). Formalni in neformalni zastopniki RKC na Slovenskem so se na medijsko obravnavo tožbe za odškodnino odzvali »predpisano«, torej z zavračanjem odgovornosti in s trditvami, da gre za neutemeljene obtožbe in namerno stigmatizacijo cerkve.¹² Postopek preobrazbe v žrtev, »hierarhični preobrat« (Rommelspacher), ki ga izvede sam nosilec družbene moči, da bi realiziral določene cilje, je RKC znan (Petrovec 2005: 29). Na ta način se vzpostavlja kot ogrožena instanca morale, ki jo prav zunanji »napadi« ponovno kvalificirajo kot »nedolžno« oziroma »čisto«.

OTROK/ŽENSKA V HLADU IN MRAKU CERKVE – REALITETE, TEKSTI, METAFORE

Uta Ranke-Heinemann, nemška profesorica katoliške teologije, nato iz cerkve ekskomunicirana, danes profesorica zgodovine religije, pravi, da je celibat »fikcija« (Ranke-Heinemann 1992: 119). Demonstracija moči skozi splet nasilnosti in seksualnosti je za delovanje patriarhalne cerkvene institucije in njenih predstavnikov prav tako konstitutivna kot sprega psihičnega nasilja in seksualnosti v cerkvenih dogmah o spolnosti (še posebej otroški), o ženskosti in moškosti.

Katoliški cerkveni kontinuum *sex & violence* nenazadnje v sodobnosti potrjuje tudi kapitalsko utrjevanje cerkve skozi trgovanje z imanentno nasilno, pornografsko spolnostjo na televizijskih kanalih in ciničen odnos visokih cerkvenih predstavnikov do tega početja. Ti sicer obljublajo, da cerkev ne želi (več) bogateti s pornografijo, diseminacija pornografije se jim sicer zdi moralno sporna, od nje se zavajajoče distancirajo. Vendar je zaprtje tega finančnega vira odloženo, sami očitki o porno zaslužkih pa so označeni za »podtikanje«:

V javnosti je [mariborska] nadškofija večkrat odgovorila na očitke [...] Vsi člani Cerkve dobro poznajo njen nauk s tega področja in je absurdno in protislovno kar naprej podtikati Cerkvi »razpečevanje pornografije«, kljub zapletu, ki se je zgodil z lastninskimi povezavami s podjetjem, ki je ponudnik moralno spornih kanalov [...] [A]li res lahko 5 spornih kanalov (poleg že obstoječih 145 kakovostnih) prinese več koristi kot pa povzroči moralne, javne in medijske škode njihovem ponudniku in lastnikom? Že zdrava pamet pove, da ne. Torej v tem javnem podtikanju odgovornosti Cerkvi nekaj že v startu ne štima. [...] Podjetje T2 d.o.o. je eno izmed

12 Kot primer navajamo oddajo *Trenja* na POP tv dne 7. 6. 2007 ter trditve poslanca Alojzija Soka in dr. Andreja Sajeta, cerkvenega tiskovnega predstavnika, da je medijska obravnava primera Jošt nepravilna glede na druge primere nasilnih spolnih dejanj nad otroki in da je pokojni duhovnik nedolžen.

telekomunikacijskih podjetij na slovenskem trgu, ki pa je prišlo v last podjetja, ki ga je ustanovila cerkvena pravna oseba. V upravi T2 ne sedi niti eden cerkveni predstavnik, temveč laični managerji, ki skrbijo za pozitivno poslovanje svojega podjetja. [...] Pripisovanje moralne odgovornosti lastniku [...] bi bilo korektno samo takrat, če bi lastnik bil dejansko odgovoren za to ponudbo in o njej odločal, kar v tem primeru ni bilo res in tudi hipokrizije ni.¹³

Refleksija, ki nas vodi k prepoznavanju spolnega nasilja nad otroki in mladoletnimi pod okriljem RKC kot »normalnega« v smislu konstitutivnosti za cerkveno hierarhično strukturo, zahteva konsistentnost in prepoznavanje tega seksualno nasilnega reda znotraj RKC kot paradigmatsko enakega s seksualnim in spolnim redom širšega družbenega okolja. Na tem mestu je potrebno dokončno pokopati iluzije in predstave o ekscesnosti in numinoznosti kleriških zločinov nad otroki. Cerkev ni več temni drugi, na katerega se lahko ustrezno odzovemo le z mentaliteto in sentimentali skrajne zgroženosti in – sicer lahko tudi prikritega – pogroma. RKC je potrebno poklicati na odgovornost, pravzaprav jo je potrebno zavezati k celoviti odgovornosti in prisiliti k spoštovanju norm v okviru najbolj demokratično naprednih in že razpoložljivih družbenih virov, kot so nekatera zakonska določila ter strokovna in civilnodružbena dognanja in usmeritve. Ta so dostopna in primerno orodje za obravnavanje in preprečevanje spolnega nasilja nad otroki in mladoletnimi. V tem smislu v cerkvi ni smotno videti več ali manj od drugih legitimiranih kolektivno delujočih subjektov v družbi. Čeprav so delovna razmerja RKC vzpostavljena drugače kot pri poslovnih subjektih, javnih zavodih in podobno, pa z vidika načela človeške integritete državljanek in državljanov oziroma uporabnic in uporabnikov njenih storitev ne morejo izključevati njene polne odgovornosti. Ta je tista, ki »trži« tako storitve kot tudi delo tistih, ki te storitve opravljajo. Čeprav vsebinsko to odgovornost na sebi lasten način (pomanjkljivo) določa že sama cerkvena institucija z dokumenti, ki jih producira v okviru svoje hierarhične strukture, pa je na nivoju države v zavezujočem odnosu z njenim pravnim redom.

Če povzamemo: sklepanje, ki demistificira spolno nasilje nad otroki in mladoletnimi pod okriljem RKC, ima z vidika otrokovih in človekovih pravic tudi svojo drugo plat, demistifikacijo nasprotja med zatiralno, mračno in nazadnjaško RKC in svobodomiselnim,

13 Gre za elektronski odgovor urada za odnose z javnostjo mariborske nadškofije na vernikovo vprašanje o moralnosti posredovanja pornografskih vsebin s strani podjetja, ki je v cerkveni lasti. Dostopno v arhivu avtorice, navedba vira je zaradi zaščite osebnih podatkov opuščena.

naprednim in demokratičnim političnim in civilnim korpusom liberalne usmeritve ter tistega »levičarstva«, ki živi svojo družbeno prilagodljivost skozi načelo vse prežemajočega trženja.

O kontinuiteti dominantnih odnosov moči v tako imenovani zahodni civilizaciji pričajo znani teoretiki in teoretičarke kulturnih in družbenih prehodov v zgodovini. Svobodomiselnost antike glede vprašanj spolnosti in posebej tudi otroške seksualnosti ter homoseksualne pedofilije in zatiranje spolnosti z začetkom v krščanstvu – vse to so vztrajne predstave, ki podpirajo sodobno izkoriščanje otrok in žensk tako v okviru RKC kot širše družbe. Falocentrično – moralčno in tudi zakonsko – normiranje seksa, ki sovzpostavlja dominantni vrednostni sistem, status spolov in otrok ter različnih spolnih usmeritev, je dediščina antike (primerjaj Ranke-Heineman 1992: 10–13; Foucault 1998; Veyne 1982: 26), hkrati pa eden najmočnejših konstitutivnih diskurzov patriarhata.

Silo mita o homoseksualno-»pedofilsko« liberalni antiki¹⁴ je uporabilo tudi cerkveno glasilo *Družina*, da bi dalo legitimnost tistim pojavom spolnega nasilja nad otroki pod okriljem cerkve, ki jih niso mogli zanikati oziroma potlačiti. Časovno (junija 2007) se tekst umešča v obdobje medijske tematizacije primerov Jošt in Frantar. Apologija se v svojem uvodnem delu vsebinske ne razlikuje od tiste, ki jo na drugih mestih izrekata propornograf in liberalec.

Pedofilija (ali pederastija: ne smemo pozabiti, da gre za sinonima) ima torej »vzvišeno« izročilo. S tega zornega kota se Gide ni neupravičeno ponašal, da sodi v to kategorijo. V resnici nihče iz moralnih razlogov ni tedaj oporekal niti sedaj ne oporeka podelitvi Nobelove nagrade temu teoretiku – in praktiku – erotične strasti do mladoletnih. [...] *Veter je zapihal drugam*,¹⁵ nekdo je v določenem trenutku odločil, da je povsem dopustno začeti spolno občevati v določeni starosti, toda pod njo je to povsem prepovedano. Za katero starost gre, se ne ve natančno, tudi zato, ker se ne ve natančno, na osnovi katerega moralnega kodeksa naj bi nastala *ta prepoved*. Tako so odgovori na vprašanje, pri katerem rojstnem dnevu se lahko začne spolno živeti oziroma se mora celo preiti od »varovane nedolžnosti« namrščenih laičnih moralistov k »osvoboditvi« vsakega erotičnega instinkta, zelo različni. Kje je meja, onkraj katere so osebe osvobojene, ko zdravo živijo svoj eros, in pod katero je nekdo preklet kot pošasten pedofil? (Messori 2007.)

14 V stari Grčiji je bil odnos med erastom in efebom (mladim fantom) strogo normiran in hierarhičen.

15 avtorjevi poudarki.

ZANIKANJE ŽENSK IN NEVIDNOST OTROŠKIH ŽRTEV

Diskurzivni obrat v prevedenem in na tem mestu citiranem tekstu Vittoria Messorija je namenjen pripoznanju škode zaradi kleriškega spolnega nasilja nad otroki, a odgovornost je na strani drugega. Slednji je prepoznaven kot nosilec principa politične korektnosti in duha »masovnega konformizma«:

Da ne bi prišlo do nesporazumov, ponavljamo: škandale v zvezi z duhovniki pedofili, napihnjene s strani medijev in že same po sebi, bi bilo treba najbrž bolje okviriti, ne pa zanikati. Kakor se ne sme zanikati tiha zavezanost ameriške hierarhije pogubni *politični korektnosti*,¹⁶ ki pustoši po njihovi deželi. Od nekdaj je znano, da homoseksualce privlačijo izključno moška okolja, kot so vojašnice, vzgojno-varstveni zavodi, semenišča in samostani. Tisočletna previdnost cerkvenih ljudi je bila opuščena s strani boječega klera, da bi ga obsojali kot »tlačitelja«, »homofoba«, »rasista«. Tako so verske hiše na široko odprle vrata tudi tem, ki so v njih iskali vse kaj drugega kot pa življenje v odpovedi in vzdržnosti. Sleherni nadzor, sleherni ukrep je bil izključen, da ne bi izzvali žaljivih reakcij, pogosto napadalnih s strani masovnega konformizma. (Prav tam.)

Poleg še ene od možnih uporab »politične korektnosti«, ki jih pričujoča študija sicer ne obravnava, v tekstu izstopa prazno mesto deklinacije žrtve duhovniškega spolnega nasilja.¹⁷

Zagovor cerkvene »pedofilije« z nanašanjem na antiko je nepričakovana taktika. Analiza pokaže še en »presežek«: neortodoksno sposobnost katoliškega avtorja za manj obremenjeno tematizacijo homoseksualnosti in to kljub temu, da jo nekateri cerkveni dogmatiki in tudi zakonski dokumenti RKC umeščajo na vrh hierarhije grehov, povezanih s seksualnostjo (Ranke-Heinemann 1992: 199; BBC 2007).¹⁸ Avtor potrjuje našo tezo o pozitivnih predstavah o

¹⁶ Avtorjev poudarek.

¹⁷ Pomen »pedofilije« kljub grškemu izvornemu izrazu (*pais*, deček) vključuje tudi »spolno nagnjenje« do deklic. Semantična opredelitev razlike med heteroseksualno in homoseksualno pedofilijo v starem Verbinčevem *Slovarju tujk* je indikativna za historično pogojena spolna in seksualna razmerja. Pedofilija je, prvič, »spolno nagnenje do otrok nasprotnega spola, npr. pri starčevski bebevosti«, in drugič, »homoseksualna ljubezen do dečkov« (Verbinc 1976). Povedano drugače: demonstracija spolnosti, usmerjene k fantom, sodi v register ljubezni, tista spolna sla, ki je usmerjena k deklicam, pa je v registru »bebevosti«.

¹⁸ Ta odpor je v skladu z razlago omenjene avtorice povezan z določenimi pomembnimi pisci antike in judaizma (Ranke-Heinemann 1992: 333–334).

homoseksualnosti in seksualnosti z otroki, ki je prav tako kot negativne del krščanskega diskurza o seksualnosti.

V zgoraj omenjenem tekstu kleriško spolno nasilje nad deklicami ni omenjeno, kar je konsistentno z zgodovino krščanske misli o »nečistovanju« z otroki in homosocialnostjo institucionaliziranega krščanstva. Objekt zanikanja je »ženska v otroku«; z referenco na izpoved papeža Janeza xxiii. lahko rečemo, da v krščanski refleksiji spolov – podobno kot v psihoanalitski – ženska na simbolni ravni oziroma kot subjekt ne obstaja:¹⁹ »O ženah pa, o njihovi podobi ali o vsem, kar je v zvezi z njimi, ni bilo nikdar niti besede, kot da na svetu ne bi bilo žensk. Popolni molk, popolni izostanek vsakršne zaupljivosti glede drugega spola je bil ena najmočnejših in najglobljih lekcij moje duhovniške mladosti.« (Ranke-Heinemann 1992: 335.)

Argumentacija, s katero analizirani tekst prenaša odgovornost za pojavnost kleriškega spolnega nasilja nad otroki in mladoletnimi na širše družbeno okolje, v uradnem slovenskem cerkvenem dokumentu ni potrjena: kljub »ideologiji uživaštva in seksualnega razvratništva« morajo namreč predstavniki slovenske rkc »storiti vse, da ne bi tudi med izvajanjem naših vzgojnih in izobraževalnih dejavnosti prihajalo do takih spolnih zlorab« (sšk 2006).

Tej razliki med obravnavanim medijskim prispevkom in tekstom normativnega dokumenta navkljub pa gre v obeh primerih za enovit diskurz zmanjševanja pomena pojavnosti fenomena kleriškega spolnega nasilja nad otroki in mladoletnimi.

CERKVENOPRAVNE POSLEDICE KRŠČANSKE IDEOLOGIJE SEKSUALNOSTI, SPOLOV IN NASILJA

Smernice za ravnanje v primeru spolnega zlorabljanja mladoletnih oseb s strani duhovnikov ali drugih pastoralnih delavcev, ki jih je leta 2006 izdala Slovenska škofovska konferenca, podpisal pa dr. Franc Kramberger, njen predsednik, v načrtovanju ravnanja v primerih spolnega nasilja nad otroki in mladoletnimi navajajo tezo o »izjemnosti« teh dogodkov. Ta ni podprta s statističnimi podatki, edini diskurz cerkve tako pri nas kot tudi v zDA se vzpostavlja z aspekta institucije kot žrtve pogroma zaradi »maloštevilčnosti« primerov spolnega nasilja nad otroki in mladoletnimi v razmerju do celotnega števila teh primerov.²⁰ Pri teh primerjavah so izvzeti vsi drugi pokazatelji, s pomočjo katerih

19 Naj s to primerjavo še enkrat potrdimo ideološko umeščenost rkc v širšo družbo.

20 Podobna sta pred očitki o neodgovornem ravnanju v obravnavanih primerih rkc branila poslanec Alojzij Sok in tiskovni predstavnik SŠK dr. Andrej Saje v oddaji *Trenja* na POP TV, dne 7. 6. 2007. Za primer iz zDA navajamo članek Gerada Sloyana v *Theology Today* (Sloyan 2003), v katerem se za dokaz maloštevilnosti kleriškega spolnega nasilja nad otroki in mladoletnimi navaja samo letna kvota podobnih kaznivih dejanj v ameriških zveznih državah in njihova segmentacija po spolu.

bi lahko dobili realno sliko, na primer razmerja med številom klera in prebivalstva. Hkrati je za RKC značilen odnos zakrivanja fenomena, kar skupaj z drugimi značilnostmi cerkve kot strogo patriarhalnega okolja zmanjšuje tudi verjetnost prijav.

Zakonska določila in navodila za cerkveno obravnavo ovadb in inkriminiranih dejanj vključujejo zapoved molččnosti oziroma zadrževanja podatkov v imenu zavarovanja žrtve in osumljenca/storilca. Tradicijo režima molččnosti in tajnosti vzpostavlja pravno normativni vatikanski dokument *Crimen sollicitationis* iz leta 1962 (BBC 2006), ki kljub temu, da je z letom 2001 prenehal veljati, še vedno tvori idejno podlago cerkvenega odnosa do spolnega nasilja nad otroki in mladoletnimi znotraj njenih okvirov. Sveti oficij prepoveduje identifikacijo osumljenega in ovaditeljice oziroma ovaditelja, obdolženca in žrtve. Prav tako je zapovedano, da je potrebno uničiti vse akte o prijavi, ki so klasificirani kot popolnoma neosnovani, dokumentacija o nejasnih primerih in o procesih pa mora biti shranjena v tajnih arhivih. Zapoved je revitalizirana v aktualnih vatikanskih²¹ in slovenskih cerkvenih določilih.

V vseh teh primerih mora biti dana prisega o molččnosti tudi s strani tistih, ki obtožujejo ali ovajajo (duhovnika), in prič. (BBC 2007.)

Posebna pozornost je namenjena zavarovanju žrtve pred nadaljnjo zlorabo in javno izpostavljenostjo v sredstvih javnega obveščanja. Tudi glede osumljenca obstaja dolžnost zavarovanja pred javnostjo. (Sšk.)

Dokument *Crimen sollicitationis* utemelji nadzor komunikacij o spolnem nasilju s strani Svetega oficija z argumentom tajnosti, kar postavlja na laž zagovor obnovljene vatikanske centralizacije informacij v prid obvladovanja fenomena, ki ga uporabljajo cerkveni dostojanstveniki.

Veljavni cerkveni normativni dokument v skladu z navedbo ameriške katoliške tiskovne agencije *Catholic News Service* predpisuje molččnost po načelu »pontifikalne skrivnosti«. Spolno nasilje nad otroki in mladoletnimi je v *De delictis gravioribus* na novo umeščeno med težja grešna dejanja, *delicta graviora*, in je zato podeljeno pristojnosti sodne oblasti Kongregacije za nauk vere.

Poleg prikrivanja informacij in manipulativnega uzurpiranja položaja žrtve pozna RKC še druge načine zmanjševanja pomena

21 Zasedili smo sledeče veljavne vire, ki urejajo obravnavano področje: novela zakona cerkvenega prava iz leta 1983, dokument *De delictis gravioribus*, ki ga je leta 2001 oblikovala Kongregacija za nauk vere in nosi podpis kardinala Josepha Ratzingerja, in *motu proprio* o svetosti zakramentov, *Sacramentorum sanctitatis tutela*, prav tako iz leta 2001.

kleriških spolno nasilnih dejanj. To funkcijo ima tudi potiskanje klerikov, storilcev spolno nasilnih dejanj nad otroki oziroma mladimi, v sfero klinike. Čeprav je z vidika ortodoksne medicine medikalizacija določenega segmenta storilcev obravnavanih dejanj oziroma posameznih primerov spolnega nasilja nad otroki in mladoletnimi upravičena, pa v normativnem slovenskem dokumentu dobi še druge razsežnosti.

Spolno zlorabljanje mladoletnih oseb more imeti različne vzroke. Ne kaže trditi, da je vsak primer posledica pedofilskih ali efebofilskih nagnjenj.²² Zaradi pomanjkljivega poznavanja bližnjih vzročnih okoliščin pri spolnem zlorabljanju mladoletnih oseb je nemalokrat prišlo do neprimernih odzivov. Danes vemo, da je pedofilija spolna motenost, ki je z vidika samega nagnjenja strukturno neozdravljiva.

Kriminalistični, medicinski in nekateri drugi strokovni diskurzi ločujejo med tistimi storilci spolno nasilnih dejanj nad otroki in mladoletnimi, ki izvršijo kriminalno dejanje v registru svoje patološke seksualne strukturiranosti, in tistimi, ki niso pedofilsko usmerjeni in pri katerih je akt priložnosten ali sekundarno motiviran. Spolno nasilje nad otroki in mladimi ima, če je karakterizirano kot pedofilsko, pomen neizbežnosti, ker je pač dejanje bolnika. Tako je tudi razumeti citirani odlomek.

Sami imamo zadržek do navedene interpretacije. Medikalizacija določenih spolnih praks je v soodvisnosti s kulturnimi in družbenimi razmerji. Zgodovinar Philippe Ariès v zvezi s homoseksualnostjo pravi, da je postala predmet medicine ravno pod vplivom krščanskega pojmovanja (Ariès 1982: 66). Čeprav gre za dve spolni praksi popolnoma različnih družbenih razsežnosti, pa je bila tudi pedofilija medikalizirana pod vplivom krščanskega ukvarjanja z nagnjenostjo do otrok, ki sega globoko v zgodovino in ima obskurne oblike; značilna je na primer stigmatizacija zadrževanja na samem z otroki in vsak bolj oseben odnos z dečki, na primer izražanje naklonjenosti s pogledom.

Kar je v okviru cerkvene institucije opredeljeno kot grešen odnos do otrok in mladoletnih, je premeščeno v sfero patološkega in klinike. Na ta način se ni potrebno soočati s pogoji možnosti²³ za samo »pedofilsko« prakso, z odgovornostjo za inkriminirana dejanja in kriminalnostjo spolno nasilnih dejanj.

22 Gre za spolno usmerjenost k fantom in ne k fantkom.

23 Krščansko religiozno in umetniško izročilo sestavljajo napotki za brzdanje otroške in mladostniške seksualnosti, navodila za temeljito izpraševanje otrok pri spovedi v zvezi s seksualno radovednostjo (Ranke-Heinemann 1992: 338) in bogata ikonografija golih otroških teles.

Dodatni razlog za zadržanost do medikalizacije določenega segmenta kleriškega spolnega nasilja nad otroki in mladimi najdemo v njeni artikulaciji v obravnavanih smernicah. Konceptualizacija pedofilije kot nečesa, česar ni mogoče brzdati, daje kleriškemu spolnemu nasilju ne le videz neizogibnosti, temveč tudi težavnosti preprečevanja. Vendar klinična diagnoza pedofila ne pušča odprtih vrat za spolno nasilje in zlorabe, z drugimi besedami, diagnoza pedofilije ne vključuje nuje po udejanjanju. To je odnos, ki ga zavzema do pedofilije katoliška cerkev v ZDA (Sloyan 2003).

Manipulativna uporaba medikalizacije spolnega nasilja nad otroki in mladoletnimi se odraža v navodilu za preprečevanje teh primerov. Smernice govorijo o pomenu izobraževanja duhovnikov in pomoči pri obvladovanju seksualnosti. Hkrati v skladu s historičnim kleriškim duhom in moralno teologijo s konca 19. stoletja odsvetujejo zaupne dotike (Ranke-Heinemann 1992: 1339). Sledi napotek, da se v primeru, ko »neko ravnanje razodeva pedofilsko nagnjenje, izvede [...] diagnostično ozaveščanje«. Tako načelna stigmatizacija zaupnosti kot zoženje potencialno kriminalnega vedenja na pedofilijo pomeni posplošitev medikalizacije na vse možne primere spolnega nasilja nad otroki in mladoletnimi. Opisano zoženje storilcev na profil pedofila se pojavi še na drugem mestu v obravnavanih smernicah (točka z naslovom *Storilec mora sprejeti terapevtsko zdravljenje*).

Tudi obravnavani vatikanski dokument iz leta 2001 uporablja pedofilijo za izogibanje odgovornemu odnosu do spolnega nasilja. Tako ekspert za kanonsko pravo za katoliško tiskovno agencijo *Catholic News Service* pravi, da diagnoza storilca odrešuje krivde za zločin.²⁴ Ob tem mehanizem za ugotavljanje razlike med pedofilom in drugim storilcem kaznivega dejanja nad otrokom ali mladoletnim ni artikuliran. Hkrati je sam termin pedofilija generaliziran in tako uporaben za vse primere.

Drugo poimenovanje, ki je zavajajoče in zmanjšuje pomen kleriškega spolnega nasilja nad otroki in mladoletnimi, je spolna zloraba (*sexual abuse*). Ta se uporablja tako v slovenskem dokumentu kot v interpretaciji veljavnega vatikanskega normativnega »pisma«.²⁵ »Spolna zloraba« v angleškem in slovenskem jeziku

24 Glej članek Johna Thavisa z dne 5. 12. 2001 z naslovom »Doctrinal Congregation Takes Control of Priestly Pedophilia Cases« (»Kongregacija za nauk vere nadzoruje primere duhovniške pedofilije«).

25 Vatikanski dokument spolno nasilje zgolj indeksira. Dobesedno gre za delikt »proti morali, se pravi, delikt, ki ga izvrši duhovnik proti šesti zapovedi dekaloga z mladoletno osebo v starosti pod 18. let«. V angleščini: »A delict against morals, namely: the delict committed by a cleric against the Sixth Commandment of the Decalogue with a minor below the age of 18 years.« (Austin Diocese 2002.)

zožuje pojmovanje pojavnosti spolnega nasilja nad otroki in mladimi na specifične oblike. V slovenskem kazenskem zakoniku se uporablja za opredeljevanje spolno nasilnih dejanj, pri katerih se žrtev ne more zavedati njihovega pomena. Torej izraz ni ustrezen na primer za poimenovanje posilstva dekleta ali fanta pri na primer štirinajstih letih, hkrati pa po uveljavljenem razumevanju ne vključuje niti napeljevanja k seksualnemu odnosu oziroma verbalnega spolnega nadlegovanja.

Kot napotujejo smernice slovenske RKC, naj se akter pedofilskega nasilja zdravi klinično, čeprav je »neozdravljiv«. »Ne glede na to stališče [neozdravljivost] pa primerno diagnostično ozaveščanje in strokovno zdravljenje pripomoreta, da se preprečijo ponovni primeri.«

Medikalizacija zbuja skrb, a tudi sočutje s storilcem.

Osumljenec ali storilec je privilegirani še na druge načine. Če sum ni bil potrjen, je potrebno poskrbeti za duhovnikov »dober glas«. In medtem ko je zdravljenje storilca omenjeno na nekaj mestih, je pomoč žrtvi relativizirana, »v posameznih primerih različna«, neopredeljena.

Hkrati pa ima pomoč še drugo funkcijo: po pričevanjih se v svetovalnicah, ki jih organizira RKC, veliko pozornosti namenja odpuščanju.²⁶

Diskriminatoren odnos do žrtve in privilegiranje storilca pa sta v največji meri prisotna v določilu za obravnavanje anonimnih sporočil, pri čemer se opravi zgolj razgovor z osebo, na katero se anonimka nanaša, ne pa tudi z osebami, ki so morebitne priče. Ob tem se »anonimnemu prijavitelju obrazloži [sic], da se anonimne prijave ne preverjajo.«²⁷ Posredovanju anonimne prijave pristojnemu državnemu tožilstvu je opcija, ki je v rokah škofa ali njegovega pooblaščenca. Zaščita storilca je povezana z zanemarjanjem morebitnih in potencialnih žrtev. Razvidna je tudi iz nedoločenosti primerov za premestitve, saj pogoji takega ukrepanja v smernicah niso opredeljeni.

DEKLIŠKA ŽRTEV SPOLNEGA NASILJA IN NJENO ŽRTVOVANJE V JEZIKU

Za topos napetosti med dušo/duhom in telesom, v katerem se cerkev skozi svoje predstavnike imaginarno identificira s storilcem

26 Ameriška praksa, »trening« za odpuščanje, se umešča ob povračilo za storjeno škodo kot »aktivna kateheza [...] o možnostih in potrebnosti odpuščanja za slaba dela, ki so bila storjena, kot ločena zadeva od pravičnega nadomestila za psihično škodo, storjeno nadlegovanemu [sic] otroku« (Sloyan 2003).

27 Določilo je v podobni obliki zapisano tudi v *Crimen sollicitationis*.

LITERATURA

- Aričs, Philippe. 1982. »Thoughts on the history of homosexuality«. V *Western Sexuality. Practice and precept in past and present times*, ur. Philippe Aričs in André Béjin, 62–75. Oxford in New York: Basil Blackwell.
- Bartky, Sandra Lee. 2006. »Foucault, ženskost in modernizacija patriarhalne oblasti«. *Delta* 1–2: 59–86.
- Brown, Beverley. 1981. »A Feminist Interest in Pornography – Some Modest Proposals«. *m/f*, 5–6: 5–18.
- Coleman, Lerita M.. 1999. »Stigma – razkrita enigma«. V *Predsodki in diskriminacije*, ur. Mirjana Nastran Ule, 198–216. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Foucault, Michel. 1982. »The Battle for chastity«. V *Western Sexuality. Practice and precept in past and present times*, ur. Philippe Aričs in André Béjin, 14–25. Oxford in New York: Basil Blackwell.
- Foucault, Michel. 1986. »The history of sexuality«. V *Power/Knowledge. Selected interviews and other writings*, ur. C. Gordon. Brighton: The Harvester Press.
- Grden, Diana. 2006. »Tereza Avilska in položaj ženske v zahodno-krščanski mistiki v luči feministične teorije«. *Delta* 3–4: 95–146.
- Jasper, Alison. 2001. »Feminism and Religion«. V *Feminism and Postfeminism*, ur. Sarah Gamble, 158–167. London in New York: Routledge.
- Kanduč, Zoran. 1998. »Pravo, spolnost in nasilje: kriminološke in viktimo-loške perspektive«. V Zoran Kanduč, Damjan Korošec in Bošnjak Marko, *Spolnost, nasilje in pravo*, 11–138. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri pravni fakulteti in Ljubljani in Urad za žensko politiko.

kaznivega dejanja nad otroki in mladoletnimi, je značilno, da služi tudi kot opravičilo (primerjaj Zaviršek 1997: 134).

Samoprevara, za katero psihiatrična in psihološka stroka pravita, da je kot posledica ideološke indoktrinacije, psihosocialne nezrelosti in neinformiranosti sestavni del obravnavanih kleriških kriminalnih dejanj (Doyle in Rubino 2004), je v tem smislu kolektivna. Posledica je oblikovanje institucionalnega zaledja za kazniva dejanja, ki jih storilec običajno ponavlja.

Razcep med telesom in dušo kot predstavnico duhovne dimenzije ima mitske razsežnosti in je imaginarno in simbolno najbolj živ, ko je vpletena ženska. Slednja je izziv, ki ga je ustrezno potlačiti ali pa uporabiti vsa orodja in orožja za discipliniranje, ko se mu že ni mogoče izogniti. Zgodovina in kritična refleksija krščanstva in katolicizma odkrivata najrazličnejše oblike mizoginosti nauka in cerkvene institucije. Sovraštvo do žensk izvira iz historično kontinuirane vladajoče ideologije, prepoznavne v spolno zaznamovanih pomenskih parih in nasprotjih. Ženske kot reprezentantke manjvrednega telesnega, nagonskega, neobvladanega, skratka čutno-čustvenega, in moški kot reprezentanti večvrednega duha, obvladanega sublimnega in sublimiranega, racionalnega in umskega; vse to so tudi širše kulturno in družbeno še nepresežena pojmovanja.

Fantazmatsko izničenje grešnosti v dejanju spolnega nasilja nad deklico ali dekletom in hkrati njegovo osmišljenje z disciplinatorno funkcijo ima pripadajoč realni scenarij. Ta je storilcu vsak hip na voljo. Dekliška telesa so, čeprav zaničevana, objekt želje in kot taka hkrati tudi lahko dosegljiva, fizično in skozi podreditev dekliške psihe.

Tortura površine telesa ter čutov in morda še nasilni vdor, razrušenje telesne notranjosti, vse to lahko storilec v aktu opojmi in osmisli z mnogimi religioznimi vsebinami, po samem dejanju pa ima pri roki še vedno ultimativno opravičilo – gon.²⁸ Deklica kot nosilka telesne grešnosti je že vnaprej stigmatizirana (Coleman 1999: 199), nasilni akt ali delovanje pa je tudi zanjo samo dejanje oziroma proces stigmatizacije. Poleg negativnega telesnega ima ta uničujoč psihološki učinek. Dogajanja oziroma dogodka ne more konstruktivno osmisлити ter ne zmore rekonstituirati sebstva. Mera življenja je pogosto nepopravljivo odvzeta,²⁹ še posebej, ker ne le razmere, ki jih ustvarja RKC, temveč tudi družbeno in kulturno

28 Gon sami pojmuje mo izven dihotomije narava/kultura, saj se vanj vpisujeta fantazija in želja, ki sta kulturno pogojeni.

29 Vesna Škorc, ki je v otroštvu preživela sililstvo in druge oblike spolnega nasilja s strani pokojnega župnika Karla Jošta, je med nastopom v oddaji Trenja na por tv dne 7. 6. 2007 izjavila, da živi le na pol.

okolje nudi več pogojev za sekundarno viktimizacijo žrtve kot za njeno (o)zdravljenje.

Duhovniško spolno nasilje nad deklico je dejanje, »uprizoritev« najglobljega zaničevanja: akter klerik svojo nemoč pred lastnim nezavednim in polzavednim – kot drugi nasilneži nad telesom in psiho drugega/druge – projicira v »objekt« nasilja. Sotekst te velike storilčeve psihološke investicije v dekliško žrtev je zanikanje njenega obstoja v jeziku cerkve.

V uradnih dokumentih cerkvenih institucij, ki določajo ukrepanje v primerih kleriškega nasilja nad otroki in mladoletnimi, sta skozi jezik prisotni zgodovina in sodobnost krščanske misli o seksualnosti in spolu. Tako smernice sšk v edinem primeru, ko ne uporabljajo generičnega moškega spola ali spolno nevtralnega samostalnika oseba/osebe, spolno specificirajo poleg sodelavcev samo »sodelavke v cerkveni službi, ki zgrešijo spolno zlorabljanje mladoletnih oseb«. Glede na številčno zastopanost spolov v razmerju storilcev in žrtev je uporaba ženske oblike samostalnika samo za osebo, ki je na položaju možne akterke nasilnega dejanja, manj upraviča in celo tendenciozna.

Drug cerkveni »tajni« dokument *Crimen sollicitationis* eksplisitno navaja možnost dekliške žrtve izjemoma, prav tako kot tudi možnost odrasle ženske žrtve. Slednja je vključena v obrazcih, ki so namenjeni izvedbi procedur in so dodani dokumentu. Gre za obrazec za zaslišanje prič in izpraševanje o (moralni) kredibilnosti oviditeljice. Značilno je tudi vključevanje omembe deklice v določanju pogojev za privedbo prič v postopku. Te kot morebitne naknadno ugotovljene žrtve ali pričevalke zahtevajo še posebno previdnost v ravnanju in izolirano pričanje v natančno določenih prostorih. Žrtev je večinoma opredeljena z moškim osebnim zaimkom, kar kaže predvsem na pomen homoseksualnosti in homoseksualne pedofilije/»pedofilije« v diskurzu rkc.³⁰ Vprašanje, ali se vse začenja v semenišču (Sloyan 2003), je simptomatično.

Pedofilsko in drugo spolno nasilje nad otroki in mladimi se je šele v bližnji preteklosti izmaknilo iz območja katoliške morale, ko je postalo javno odmeven predmet sankcioniranja s strani države. Hkrati je posplošeno poimenovanje »pedofilija« za spekter oblik spolnega nasilja nad otroki in mladoletnimi dobilo manipulativno funkcijo.

Kelly, Liz. 1996. »Spolno nasilje in feministična teorija«. V *Spolno nasilje*, ur. Darja Zaviršek, 69–98. Prevedli Natalija Vrečer in Nina Kozinc. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

Leskošek, Vesna. 2002. »Vpliv katoliških diskurzov na konstruiranje ženskosti«. *Časopis za kritiko znanosti* 209/210: 413–428.

<<http://www.druzina.si/icd/splet-nastran.nsf/all/69Do792Fo67331-E7C12572FA003B16C1?OpenDocument>> (30. september 2007)

Petrovec, Dragan. 2003. *Mediji in nasilje. Obseg in vpliv nasilja v medijih v Sloveniji*. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Petrovec, Dragan. 2005. *Kult žrtve*. Ljubljana: cv Založba.

Ranke-Heinemann, Uta. 1992. *Katoliška cerkev in spolnost*. Prevedel Tomo Virk. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Sloyan, Gerard. 2003 (julij). »Pedophilia among the Catholic clergy: Some questions and answers«. *Theology Today*. <http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3664/is_200307/ai_n9251864/pg_8> (15. september 2007).

Veyne, Paul. 1982. »Homosexuality in Ancient Rome«. V *Western Sexuality. Practice and precept in past and present times*, ur. Philippe Ariès in André Béjine, 26–35. Oxford in New York: Basil Blackwell.

Zaviršek, Darja. 1996. »Od nične oza-veščenosti do nične tolerance. Predgovor«. V *Spolno nasilje*, ur. Darja Zaviršek, i–vii. Prevedli Natalija Vrečer in Nina Kozinc. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

Zaviršek, Darja. 1997. »Vse tvoje fantazije«. *Delta* 3–4: 131–144.

Žižek, Slavoj. 1988. »Graf želje«. V *Društvo za teoretsko psihoanalizo, Želja in krivda*, 121–140. Ljubljana: Analecta.

30 Ameriški viri (Sloyan 2003; Doyle in Rubino 2004) sicer govorijo o prevladujoči homoseksualni »pedofiliji« in obratnem spolnem razmerju pri seksualno nasilnem vedenju klerikov do malo starejših mladoletnih (več nadlegovanja, zlorabljanja in posilstev deklet kot fantov).

SEKUNDARNA LITERATURA

- Austin Diocese. 2001 (24. januar). »Origins. Letter sent from the Congregation for the Doctrine of the Faith to Bishops of the entire Catholic Church«. <<http://www.austindiocese.org/epistle/2002/graveoffenses.doc>> (20. september 2007.)
- BBC News. 2006. *Crimen sollicitationis*. <http://news.bbc.co.uk/1/shared/bsp/hi/pdfs/28_09_06_Crimen_english.pdf> (september 2007.)
- Doyle, Thomas P. in Rubino, Stephen C. 2004 (1. januar). »Catholic clergy sexual abuse meets the civil law«. *Fordham Urban Law Journal*, article excerpt. http://goliath.ecnext.com/coms2/gi_0199-520102/Catholic-clergy-sexual-abuse-meets.html#abstract (15. september 2007)
- Messori, Vittorio. 2007. »Prepovedano prepovedovati?« *Družina*, 17. junij, 24.
- Pilcher, Jane in Whelehan, Imelda. 2004. *50 Key Concepts in Gender Studies*. London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage Publication.
- Slovenska škofovska konferenca. 2006. (dostopno v zasebnem arhivu R.Š.)
- Thavis, John. 2001. »Doctrinal congregation takes control of priestly pedophilia cases«. *Catholic News Service*, 5. december 2001. <http://www.snnanetwork.org/news/vatican/Doctrinal_congregation_takes.htm> (15. september 2007.)
- Urad za enake možnosti. 2006. *Resolucija o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških, 2005—2013*. Ljubljana: Vlada Republike Slovenije, Urad za enake možnosti.
- Verbinc, France. 1976. *Slovar tujk*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- ZDR (Zakon o delovnih razmerjih). 2002. Zakon o delovnih razmerjih. *Uradni list RS*, št. 42/2002 (objavljeno 15. maja 2002). <<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200242&stevilka=2006>> (2006)

»NIČELNA TOLERANCA«: KAJ, V RAZMERJU S ČIM IN KAKO?

Glede na spremenljive pomene in rabe sintagme, različne tudi v pričujočem kontekstu,³¹ »ničelno toleranco« do spolnega nasilja nad otroki in mladoletnimi koncipiramo po vzgledu tiste sodobne feministične refleksije, ki je osrediščena okoli tematizacije spolnega nasilja nad ženskami. Pomenski par se v tem smislu uporablja na deklarativni ravni kot politični slogan oziroma strateško geslo, vsebinsko pa kot oznaka za teoretsko in strokovno utemeljeno delovanje v prid ustreznega družbenega ravnanja z navedenim fenomenom z vidika človekovih pravic žensk (in v našem primeru otrok). V Sloveniji je v letu 1994 sintagmo s tem pomenom uvedel Urad za enake možnosti med prvo slovensko realizacijo mednarodne kampanje »Dnevi boja proti nasilju nad ženskami«.³²

Kleriško spolno nasilje nad otroki in mladoletnimi smo opredelili kot sestavni del ideologije in pojavnosti nasilja, ki je ključni konstitutivni del družbenega razmerja neenakosti med moškimi, ženskami in otroki. To razmerje moči je vpisano v cerkvene normativne dokumente, razvidno je tako v konceptualizaciji spolnega nasilja, v jezikovni in informacijski cenzuri in kleriški subverziji obstoječega cerkvenega in državnega pravnega reda v praksi (primerjaj Pilcher in Whelehan 2004: 173; Jasper 2001: 160; Ranke-Heinemann 1992: 123; Zaviršek 1996: 136; Kelly 1996: 90; Kanduč 1999: 97).

Uradna, normativna vatikanska interpretacija in dopolnitev kanonskega prava (leta 2001) ter posledično slovenski normativni dokument v opredeljevanju kaznivih spolnih dejanj nad psihofizično integriteto in seksualnostjo otrok in mladoletnih predstavljata mejo zastaranja na deset let po polnoletnosti žrtve. Vendar hkrati RKC z vsestranskim nadzorom nad informacijami, zavajajočim pojmovanjem nasilja, poljubno in neopredeljeno politiko sankcioniranja ter z neupoštevanjem državnega pravnega reda izkazuje nepripravljenost za stvarno in učinkovito soočanje s spolnim nasiljem nad otroki in mladoletnimi v okviru svojih ustanov. Možnosti, ki jih ima

31 Gerard Sloyan v citiranem prispevku uporablja sintagmo kot oznako odziva katoliške cerkve v ZDA na kleriško spolno nasilje nad otroki in mladimi. Ameriški škofje so junija 2002 izdali listino o zaščiti otrok in mladih, *Charter for the Protection of Children and Young People*, ki je zakonsko normativni dokument in ga je zato moral potrditi Vatikan.

32 Slovenija se ji je pridružila skupaj s skandinavskimi državami kmalu po začetku v Kanadi. Danes je »ničelna strpnost do nasilja nad ženskami« v uradnem dokumentu Urada za enake možnosti naziv za državne cilje in ukrepe (Urad za enake možnosti 2006). V širši javnosti se sintagma v kontekstu spolnega nasilja ni uveljavila.

RKC za obravnavo obdolženega, so nenormirane: obdolženi je lahko deležen pastoralnega opomina, administrativnega ali sodnega procesa po netransparentni presoji. Kredibilnost vira je preizprašana, priče v ZDA pa poročajo o grožnjah, manipulacijah in nejeveri, ki so jih doživele (Doyle in Rubino 2004). Tudi praksa pri nas kaže, da je na delu blokada prijav ali sodnega procesiranja primerov zaradi močne pripadnosti družin, iz katerih so žrtve, veri in cerkvi.³³

Duh *Crimen sollicitationis* je še vedno živ: naj se duhovnika pospremi k obravnavi »očetovsko in nežno«, naj se priča oziroma domnevna žrtev kaznuje, če dejanja ne prijavi cerkvi v roku enega meseca po tem, ko je bilo storjeno, naj se obdolženi sodno obravnava le, če se nanj nanašata več kot »ena sama ali dve [čtetudi utemeljeni] prijavi«.

Pomanjkanje odgovornosti za preprečevanje in ustrezno obravnavanje kleriških spolnih kaznivih dejanj nad otroki in mladoletnimi s strani Rimskokatoliške cerkve je stopnjevano v primeru deklic in deklet, saj v nasprotju z deškimi žrtvami ni posebej tematizirano. Hegemona moškost RKC ni omehčana z Marijinim religioznim kultom: Darja Zaviršek piše o ugotovitvah, da je nasilje kot sredstvo obvladovanja in podreditve žensko najbolj ekspresivno v družbenih in kulturnih okoljih s poudarjeno žensko vlogo matere (Zaviršek 1996: 138).

Če drži trditev, da je edino uspešno orodje proti posameznim moškim akterjem nasilja neodobravanje, nasprotovanje in odpor drugih – ozaveščenih – moških (primerjaj Zaviršek 1996: 138), je najbolj učinkovit način za izboljšanje stanja na področju obravnavanega kleriškega nasilja pritisk vzvodov moči, ki je v skladu s klasično patriarhalno in falocentrično koncepcijo spolov »moška«. Gre za moč zakonov, moč za njihovo spoštovanje in uresničitev, moč strokovnih argumentacij in javnih zahtev. Katoliška cerkev v ZDA odkrito govori o vzrokih, zaradi katerih se izogiba udejanjanju pravic, ki jih želijo uveljaviti žrtve (Doyle in Rubino 2004). Tudi slovenska RKC brez močnega ustreznega pritiska od zunaj ne bo storila ničesar.

33 Matej Košir v članku »Vendarle civilna tožba za cerkveni greh«, objavljenem v *Delu*, dne 12. 4. 2007, obravnava civilno tožbo proti RKC v primeru Jošt. Ker je od šestnajstih obtožb o spolnem nasilju nad otroki in mladoletnimi s strani Karla Jošta po njegovi smrti ostala le ena, se novinar sprašuje po vzroku. Ta je pri vseh dekletih in njihovih starših stvar vztrajnega zaupanja cerkvi. Nekateri so to stališče jasno artikulirali. »Kot pravi Adam Molan, pooblaščenec šestih deklic, pa so v njegovem primeru vse sprejele dejstvo, da je šlo pri zlorabah za dejanja posameznika in ne institucije, zato oškodovanke oziroma njihovi starši ne želijo vlagati tožb zoper Cerkev.«

ČASOPISNI VIRI U KRONOLOŠKEM ZAPOREDJU

- Matej Košir, »Vendarle civilna tožba za cerkveni greh«, *Delo*, 12. 4. 2007.
- Iva Ropac, »Bo cerkev plačala za grehe dušnega pastirja?«, *Delo*, 29. 5. 2007.
- Tomaž Klipšteter, »Spolni nadlegovalec nazaj za učitelja«, *Dnevnik*, 1. 6. 2007.
- Sven Bordon, »Župnik znova pred sodiščem«, *Dnevnik*, 4. 6. 2007.
- Sven Bordon, »Sodba nekdanjemu župniku v petek, trinajstega«, *Dnevnik*, 15. 6. 2007.
- Sven Bordon, Cerkev zavrača odgovornost, *Dnevnik*, 12. 9. 2007.
- Ranka Ivelja, »Rekli so mi, da se bom ljudem zagnusila. Jaz, žrtve.«, *Objektiv*, 15. 9. 2007.
- Ranka Ivelja, »Tudi skupinsko tuširanje lahko pusti brazgotine na duši«, *Objektiv*, dne 22. 9. 2007.
- Sven Bordon, »Profesor v intimnem odnosu z dijakinjo«, *Dnevnik*, 18. 10. 2007.

Epizodno védenje o priseljencih znotraj novinarskega diskurza

INES MARKOVČIČ

Avtorica prispevka je doktorska kandidatka medijskih študijev na Fakulteti za poudiplomski humanistični študij v Ljubljani (ISH). Njeno znanstveno delo se usmerja predvsem na področje medijskega diskurza in vzorcev medijskih reprezentacij prikazovanja različnih družbenih fenomenov.

E: INESMARKOVCI@EMAIL.SI

POUZETEK

Prispevek na primerih analiziranega novinarskega diskurza, to je diskurza, ki porazdeljuje tako imenovano epizodno védenje, ter v luči teorije govornih dejanj, teorije indeksikalnosti, teorije implicitnega govora in teorije ozadnjih predstav skuša razčleniti dejanje novinarskega poročanja o priseljencih, beguncih in azilantih. Interpretira prisotnost temeljnih lingvističnih pojmov znotraj novinarskega teksta (konceptualne metafore, predpostavke, skupno védenje, pomensko nepopolnost diskurza, eliptičnost diskurza, implicitnost, indeksikalnost, perlokucijsko dejanje, sceno skupne vezane pozornosti ...), ki služi popularizaciji ali družbeni porazdelitvi védenja.

KLJUČNE BESEDE

epizodno védenje, govorna dejanja, implicitni govor, skupno védenje, novinarski diskurz.

SUMMARY

Based on examples of analyzed newspaper discourse (the discourse which socially distributes the so called episodic knowledge) and theory of speech acts, theory of indexicality, theory of implicit speech and theory of background knowledge, present text analyses the act of newspaper reporting on migrants, refugees and asylum seekers. It focuses on the interpretation of the basic linguistic conceptions within newspaper text: conceptive metaphors, presuppositions, common knowledge, semantically incomplete discourse, elliptic discourse, implicitly, indexicality, perlocutionary act, joint attention scene ... which serve the popularization or social distribution of knowledge.

KEY WORDS

episodic knowledge, speech acts, implicit speech, common knowledge, newspaper discourse.

1. UVOD

»Ubogi evropski kmetje, ki tako garajo s trdim delom in bistroumnostjo in ki so se z veseljem odrekli navadam Starega sveta (vključno z jezikom, običaji in vrednotami), da bi postali uspešni, ponosni in zvesti Američani.«¹
(Tipična zgodba opravičevanja na primeru priseljencev v ZDA.)

1 Suárez-Orozco in Suárez-Orozco 2002: 37.

S takšnimi in podobnimi zgodbami člani dominantne kulture jasno postavljajo pogoje akulturacije (če hočeš na primer postati lojalen Američan, se moraš kot priseljenec najprej odreči lastnim kulturnim in jezikovnim posebnostim), s katerimi opravičujejo svoj negativen odnos do tistih priseljencev, ki jih ne uresničujejo. Še več, opravičujejo in legitimirajo lasten odpor in strah pred pretirano domestifikacijo priseljencev, zlasti na področju trga delovne sile. Ekonomija je namreč skoraj vedno ključni faktor, ki vpliva na to, kako ljudje percepirajo in kako se obnašajo do priseljencev. Kot pojasnjujeta Suárez-Orozca,² je skozi zgodovino vedno obstajala močna zveza med odklonilnim odnosom do priseljencev in zaskrbljenostjo nad lastnim ekonomskim položajem. Mnogi prebivalci so zaradi priseljencev močno zaskrbljeni ne le glede lastne ekonomije, pač pa tudi zaradi občutka izgube nadzora nad lastno družbo in lastnim jezikom. Avtentični prebivalci držav gostiteljic se namreč pogosto bojijo učinkov kulturne hibridizacije kot posledice priseljevanj. Vplivi priseljencev na dominantno kulturo so namreč neizogibni. Tako v Sloveniji zaradi širšega vpliva priseljencev jemo (na primer burek), govorimo (na primer srbo-hrvatizmi v govorici) in se zabavamo (na primer dalmatinska glasba) drugače, kot bi jedli, govorili in se zabavali, če priseljencev – predvsem tistih iz bivših jugoslovanskih republik – ne bi bilo.

V prispevku bomo s pomočjo analize novinarskega diskurza, to je diskurza, ki družbeno porazdeljuje tako imenovano epizodno védenje, ter v luči teorije govornih dejanj, teorije indeksikalnosti, teorije implicitnega govora in teorije ozadnjih predstav razčlenili dejanje novinarskega poročanja o odporu, strahu, negotovosti in bojazni pred učinki kulturne hibridizacije zaradi priseljencev, azilantov in beguncev.

Primeri analiziranega novinarskega diskurza v pričujočem besedilu so del širšega raziskovalnega dela, ki temelji na člankih slovenskega dnevnika *Delo*, objavljenih v polletnem obdobju leta 2005.³ Primarni raziskovalni namen dela (za razliko od pričujočega prispevka, ki v središče postavlja interpretacijo temeljnih lingvističnih pojmov znotraj novinarskega teksta) je bil predstaviti, kako je jezik virov informacij bolj institucionalen kot oseben, zaradi česar ima bralec manjše možnosti spoznati tudi poglede, razmišljanja, doživljanja in iniciative priseljencev samih. Mediji namreč s tem, ko

2 2002: 41.

3 Gre za individualno raziskovalno delo, ki sem ga v študijskem letu 2005/06 izvajala na Fakulteti za podiplomski humanistični študij v Ljubljani, z naslovom *Illegalne migracije in »nove« obmejnosti – na primeru slovensko-hrvaške državne meje*. V analizo sem vključila prispevke na temo priseljevanj, ki jih je dnevnik *Delo* objavil v naslednjih mesecih: februar, april, junij, avgust, oktober in december 2005.

se večinoma sklicujejo na uradne vire informacij (politiki, državni uslužbenci, socialni delavci, psihologi in podobno), v veliki meri vplivajo na to, da individualnost in iniciative priseljencev prihajajo manj do izraza in v očeh bralca izpadejo le kot »depersonalizirani pacienti«. ⁴ Prvo poglavje zato pričenjamo z analizo diskurza, v katerem migranti predstavljajo osrednji in najpogostejše navajani vir informacij.

2. OBLJUBLJENA DEŽELA

Priseljevanju prebivalstva botrujejo različni razlogi: boljši ekonomski položaj, zaposlitev, beg pred kršenjem človekovih pravic, sorodniki in prijatelji, ki so se predhodno že preselili, naravne in s strani človeka povzročene katastrofe, politični pregon ... Preko analize večine prispevkov, ki so informirali in interpretirali različne razloge za priseljevanje, smo ugotovili, da je bila konotacija glavne motivacijske sile ves čas ista: vera in upanje v boljši jutri, v boljše življenje. Preseljevanje ni le izkušnja, ki jo pridobiš s potovanjem iz enega v drug kraj, je tudi »zmožnost zamisliti si alternativo«, ⁵ ki naj bi te, kot je zapisal novinar v enem izmed prispevkov, peljala v »boljši svet«. ⁶ Z navedbo konceptualne metafore »boljši svet« je novinar vpeljal predpostavko, da migrante nenehno žene prepričanje, kako si lahko v drugi državi ustvarijo boljše življenje.

Najpogostejše smo metaforično reprezentacijo o boljšem življenju in svetu zasledili v tistih prispevkih, ki so poročali o ilegalnem izkrcavanju emigrantov iz afriških držav na italijanske in španske obale. Tako naj bi bila za te Afričane pot proti Melilli, španski enklavi na afriški obali, »pot proti morju« in »pot proti svobodi«. Vse naokoli naj bi bila le »trda tema«, kot je novinar v reportaži iz maroških gozdov ⁷ metaforično izrazil percepcijo intervjuvanih afriških ilegalnih emigrantov na poti v Španijo. Omenjena reportaža je nasploh skozi celotno besedilo s pogosto rabo konceptualnih metafor in s sklicevanjem na več izjav emigrantov znova in znova reproducirala, potrjevala in utrjevala predpostavko o boljšem življenju v Španiji. Tako je denimo štirinajstletni John Nkruma iz Gane dejal, da je slišal za »belle époque, lepe čase«, ki menda Afričane čakajo v Španiji. Ali Afričan Loki Udu, ki po večkratnih neuspehlih poskusih ilegalnega prehoda v Španijo še vedno vztraja: »Nekoč bom prišel v Evropo in našel dobro službo. Poročil se bom in imel

4 Fowler 1991: 23.

5 Papastergiadis 2000: 11.

6 Tone Hočevar, »Denar na Jutrovo, povratniki v Italijo«, *Delo*, 5. avgust 2005.

7 Boštjan Videmšek, »Ko Afričan odide od doma, se ne sme vrniti praznih rok«, *Delo, Sobotna priloga*, 29. oktober 2005.

otroke. Slišal je namreč, da se tam dobro živi. Da so ljudje prijazni do Afričanov. Da ni težko dobiti službe. Kakršne koli.« Citirana izjava jasno kaže lastnosti *indeksikalnosti*: (1) znake v komunikacijskem dejanju, ki na nek način osamijo oziroma singularizirajo nanosnika (»tam se dobro živi« implicira Evropo kot tako, ki je prizadevna in uspešna pri izpolnjevanju kakovostnega življenja; »so ljudje prijazni« implicira Evropejce kot take, ki kažejo ali vzbujajo naklonjen, pozitiven, prijateljski odnos do afriških migrantov), in (2) elemente diskurza, ki na nek način vsiljujejo dejansko ali domnevno *skupno védenje*, ki naj bi ga imeli vsi vpleteni v komunikacijski proces (citat aludira na skupno védenje afriških migrantov o tem, kako se lahko v Evropi dobro živi, dobi dobro službo in ustvari družino). Še več, citirana izjava jasno odraža tako imenovano *sceno skupne vezane pozornosti* (angleško *joint attention scene*) – ubesedenje »tam se dobro živi«, »ljudje so prijazni do Afričanov«, »ni težko dobiti službe, kakršne koli« kaže na popularizacijo predstave in družbeno porazdelitev védenja o domnevno dobrem življenju v Evropi.

Medtem ko zgornji citat iz analiziranega prispevka kaže na jasen, ekspliciten *argument* (»tam se dobro živi« in tako dalje), ki utemeljuje in spodbuja *intenco* (pritti v Evropo), pa naslednji primer latentno implicira ravno nasprotno, po vsej verjetnosti zaradi emocionalne občutljivosti izpovedi štirinajstletnega Johna Nkrume, ki se je na poti proti Španiji vmes ustavil v Maliju, kjer je delal pri nekem gospodu:

»Gospodu?« (Vpraša novinar.)

»Pomagal sem mu.« (Odgovori John Nkruma.)

»Pri čem?« (Vpraša novinar.)

»Doma.« (Odgovori John Nkruma.)

»Dečkov pogled se povesi.« (Nadaljuje novinar s svojim besedilom.)

Pri slednjem stavku se novinar ustavi oziroma zaključí s poročanjem zgodbe tega primera in preide na pripoved o tem, kako se je John kasneje znašel v Alžiriji. Brez dodatnega stavka oziroma pojasnila in zgolj na podlagi zgornjih vprašanj in odgovorov nakazuje bralcu skriti, implicitni pomen tega, kaj je John počel pri gospodu v Maliju. V takšni *pomensko nepopolni* oziroma *eliptični* obliki *retoričnega diskurza* pušča bralca, da sam izpelje predpostavljeni *sklep* o Johnovem takratnem neprijetnem položaju. Temu, ko se v diskurzu zamolči bodisi ena od njegovih premis bodisi *sklep*, torej tisto, kar se govorniku ali izprašanemu (torej tistim, ki odgovarjajo/pojasnjujejo/argumentirajo) zdi, da je nesporno, vsem in splošno znano, in kar imajo, domnevno in najverjetneje, v mislih tudi bralci/recipienti, strokovno pravimo *retorični silogizem* ali *entimem*, tudi

nepravi silogizem, nepopolni silogizem ali pohabljeni silogizem.⁸ Dodatni učinek *pathosa* ustvarja tudi raba samostalnika »deček« namesto lastnega imena (John Nkruma) – novinar bi namreč lahko preprosto uporabljal osebno ime, tako kot počne v nadaljevanju besedila. Zdi se, kot da bi z besedo »deček« želel dodatno konotirati neprijetno izkušnjo, ki se je pripetila komaj štirinajstletnemu fantu, in tako v bralcu vzbuditi sentiment prizadetosti, sočutja, žalosti.

V nasprotju z nekaterimi izjavami, ki izpostavljajo pozitivne reprezentacije Evrope kot boljšega sveta, pa smo v omenjeni reportaži zasledili tudi takšno, ki reprezentira ravno nasprotno. Afričan Neggy Collins, ki mu je uspelo priti v Španijo, takole izpove svoje razočaranje: »Jezen sem. Razočaran. Ko sem odhajal od doma, sem mislil, da je Španija obljubljeni dežela. Sedaj vem, da ni.« V citirani izjavi se nam v ospredje postavljata dve predpostavki: (1) Španija kot »obljubljeni dežela«, (2) ki pa »to ni«. Metaforična reprezentacija Španije kot obljubljenega dežela temelji na tako imenovanih ozadnjih predstavah (angl. *background knowledge*), ki jih Roger Fowler pojmuje kot neizrečeno znanje, ki si ga delijo ljudje neke skupnosti in ki jim omogoča, da postranske pomene in druge izkušnje percipirajo kot koherentne in razumejo kot pomembne. Tako Neggy, avtor in bralci prispevka na podlagi skupnega, predhodnega znanja jasno vedo, da »obljubljeni dežela« pomeni »deželo, kjer je izobilje; deželo, kjer se izpolnijo želje, pričakovanja; izredno ugoden kraj za koga ali za kako dejavnost.«⁹ Zveza besed »sedaj vem« v izjavi kaže na razsvetlitev ali iluminacijo Neggyjevega novega védenja o Španiji na podlagi lastne izkušnje – Španija ni obljubljeni dežela. Še ena lingvistična lastnost, ki se odraža skozi Neggyjevo govorno dejanje, je njegova izrazna, vplivajska, učinkovalna plat oziroma *perlokucija*: ekspresivi v izjavi, ki izražajo njegovo psihološko stanje, kažejo na že povzročen, določen rezultat, finalni akt po prihodu v Španijo, na njegovo razočaranje in jezo. (»Jezen sem. Razočaran.«)

3. ENAKOPRAVNI LE NA PAPIRJU

Z vstopom Slovenije v Evropsko unijo se je pisanje o priseljevalni politiki v *Delovih* prispevkih intenziviralo. V njih je izpostavljena predvsem stopnja poenotenja pogojev za pridobivanje dovoljenj za bivanje in delo v posameznih članicah Evropske unije. Iz vsebine tistih prispevkov, ki obravnavajo izključno slovensko priseljevalno politiko, smo ugotovili temeljno pomanjkljivost oziroma ponavljajočo se značilnost v slogu reprezentiranja: Slovenijo nenehno

8 Žagar 2000: 451.

9 SSKJ 1994: 707.

primerjajo z drugimi državami, članicami Evropske unije. Problematiko priseljavanja na Slovenskem vedno znova umeščajo v kontekst mednarodnih aktov, konvencij, sporazumov, uredb in podobnega, nikoli pa je docela ne konkretizirajo, izkristalizirajo, specificirajo in opredelijo v okviru slovenskega prostora kot takega. Takšni nenehni preokupaciji in primerjavi z drugimi državami, družbami, posamezniki, mejami in tako dalje medijski strokovnjaki pravijo *konsenzualni model družbe*.¹⁰ S sklicevanjem in upravičevanjem, češ kako je priseljevalna politika urejena v drugih državah, novinarji in viri informacij skušajo, tako se zdi v analiziranih prispevkih, konsenzualno slediti merilom uravnoveženega, neenostranskega poročanja/reprezentiranja, s čimer opravičujejo posredno zastavljenost informacij/komentarjev, ki bi problematiko specificirali v okviru danih slovenskih razmer. Primerjava z drugimi oziroma z družbeno ugotovljeno stvarnostjo v drugih državah je tako osnova za podajanje pravih in veljavnih mnenj ter sodb, preko katerih se zagotavlja samouresničevanje in utrjuje slovenska identiteta.

V analiziranih prispevkih so predvsem uradni viri informacij¹¹ tisti, ki se vztrajno sklicujejo na evropske uredbe, zaradi česar bralci dejanske probleme priseljevalne politike v Sloveniji zaznavajo zgolj v mednarodnem kontekstu. Še več, potem ko jih novinarji sprašujejo po obrazložitvi določenega problema v zvezi s priseljevalno politiko v kontekstu notranje politike, se zopet s sklicevanjem na mednarodne uredbe izogibajo neposrednemu odgovoru oziroma problem opravičujejo tako, da ne navedejo pravega, resničnega vzroka zanj. Tak je denimo naslednji primer enega izmed analiziranih prispevkov, ko je novinarka v vprašanju izpostavila problem nevladnih organizacij v Sloveniji, ki »že dalj časa opozarjajo na kratenje pravic tistim, ki želijo zaprositi za azil«. ¹² V odgovoru se je Matjaž Dovžan, takratni v.d. vodje sektorja za azil na Direktoratu za migracije pri Ministrstvu za notranje zadeve, skliceval na »mednarodne uredbe«, ki »nas zavezujejo in tega ne moremo zanemariti«, ter dodal, da so tako ali tako »Slovenijo v EU izpostavili kot državo, ki zavestno dopušča, da se povečuje ilegalni pretok«. ¹³ Omenjeni vir informacij se je sicer skliceval na utemeljene razloge, še vedno pa ni podal neposrednega odgovora ali komentarja na

10 Fowler 1991: 16.

11 Z uradnimi viri informacij imamo v mislih tiste vire, ki izražajo svoja mnenja po uradni dolžnosti oziroma kot predstavniki uradnih institucij ali kot člani kritične javnosti (na primer parlament, politične stranke, sodstvo, država, varuh človekovih pravic, lokalna samouprava, javne službe, poslovni subjekti, cerkev in sekte, mediji, nevladne organizacije, uslužbenci mednarodnih organizacij in tako dalje), nenazadnje tudi novinarje same.

12 Barbara Hočevar, »Enakopravni le na papirju«, *Delo*, 20. junij 2005.

13 Prav tam.

domnevno kratenje pravic tistim, ki želijo v Sloveniji zaprositi za azil. Namesto neposrednega odgovora se v kontekstu mednarodnih pravil izjavljajočega vzpostavlja maksima relevance, po kateri je upoštevanje mednarodnih uredb pomembnejše od vprašanja, ali so pravice kratene tistim, ki v Sloveniji zaprosijo za azil. Maksimo relevance soustvarjata tudi osnovni modalni predikat »morati«, s katerim izjavljajoči poudarja, da zavezujočih mednarodnih uredb »ne moremo zanemariti«, in konceptualna metafora »ilegalni pretok«, ki ustvarja vtis, da se število ilegalnih migrantov ne le povečuje, ampak tudi razširja ter presega določeno mero. Beseda pretok, ki v izjavi tvori konceptualno metaforo, izhaja iz hidravličnega izrazoslovja¹⁴ in pomeni »s točenjem spraviti kaj tekočega v drugo posodo«. ¹⁵ Besedna zveza »ilegalni pretok« tako izraža, da skozi Slovenijo preide veliko število tistih migrantov, ki nimajo pravno urejenega, legalnega statusa.

Matjaž Dovžan domnevnega kratenja pravic neposredno ne prizna. Še preden se sklicuje na mednarodne uredbe, pa s stavkom, da »gre za preprečevanje zlorab azilnega postopka«, udejani princip tako imenovanega prenosa.¹⁶ Pri tem gre za princip argumentacije, pri katerem večinska skupina (»mi«) išče in utemeljuje razloge za svoje reakcije, mnenja, ravnanja, ukrepe tako, kot da bi bili »oni« (manjšinska skupina – na primer homoseksualci, priseljenci in tako naprej) krivci oziroma razlog zanje. Po tem principu skuša Matjaž Dovžan omiliti in opravičiti svojo izjavo: s trditvijo o preprečevanju zlorab ukrep v zvezi s prosilci za azil predstavlja v luči, kot da so prosilci za azil razlog za njegovo sprejetje.¹⁷ Tako le implicitno priznava dejansko stanje, na katerega novinarka apelira (zlorabo pravic), medtem ko se eksplicitno in proleptično sklicuje na dejstva in pojasnila (mednarodne uredbe) kot vnaprejšnji odgovor na morebitne novinarske očitke. Z drugimi besedami, govorimo o disimulaciji ali prikrievanju – izjavljajoči zanemarljivo ali napačno reprezentira obstoječe stanje, s tem da se skozi »selektivno redeskripcijo« izogiba neprijetnim oziroma ustvarja pozitivne konotacije.¹⁸

14 Novinarski diskurz je nasploh pogosto prežet s takšnimi konceptualnimi metaforami, besedami in besednimi zvezami, katerih pomeni se selijo iz enega izrazoslovja v drugo (v tem primeru se pomen iz hidravličnega izrazoslovja preseli v publicistično). To je še posebej značilno za izraze s področja ekonomije (na primer cene se dvigajo, padajo, rastejo in podobno).

15 sskj 1994: 1028.

16 Angl. *transfer*. Van Dijk 1997: 170.

17 Bralcu v vednost: novinarka v omenjenem prispevku Matjažu Dovžanu očita, da so zaradi novega ukrepa kratene pravice tistim, ki v Sloveniji želijo zaprositi za azil. V skladu s tem ukrepom morajo prosilci za azil v sprejemnem prostoru podpisati izjavo o zapustitvi azilnega doma, posledic katere marsikdo sploh ne razume. Podpis izjave namreč pomeni tudi odstop od prošnje za azil.

18 Ferguson 1998: 51.

Iz načina argumentiranja Matjaža Dovžana lahko izpeljemo naslednje tri možne sklepe: da se z implikacijo v novinarkinem vprašanju (1) strinja, (2) ne strinja (3) ali pa se je hotel odgovoru izmakniti. Glede na to, da novinarkine trditve ni neposredno zanikal oziroma jo je prenesel na trditev, da gre za preprečevanje zlorab azilnega postopka, se zdi še najbolj verjeten in logičen tretji odgovor. V primeru izrecnega strinjanja oziroma nestrinjanja bi namreč neposredno pritrdil (ne)pravilnosti novinarkine trditve. Tako pa je zgolj s prenosom na trditev, da »gre za preprečevanje zlorab azilnega postopka«, in na argument, da so »Slovenijo v EU izpostavili kot državo, ki zavestno dopušča, da se povečuje ilegalni pretok«, skušal svojo izjavo napraviti sprejemljivejšo bralcu v primerjavi z novinarkinim hotenim, prikrito izraženim opozorilom. Takšen princip argumentacije služi legitimaciji, racionalizaciji in univerzalizaciji ideološkega diskurza – z uporabo razumnih razlogov (treba je slediti Evropski uniji) se problematiki (v našem primeru problematiki prosilcev za azil) dodeljuje in upravičuje specifičen pomen, interesi manjše skupine ljudi (navadno nosilcev moči) pa se reprezentirajo kot skupni, javni interes (ki ga intervjuvani implicira z mislijo, da ne smemo več zavestno dopuščati povečevanja ilegalnega pretoka).

4. IMIGRANTI, DOBRODOŠLI?

Pozicijo migranta v državi gostiteljici v veliki meri determinirajo potrebe ekonomije in raven kapitalističnega razvoja. Ekonomija je v odnosu do migracij postala izrazito pomembna po drugi svetovni vojni, ko se je povečala potreba po industrijskih delavcih, zaradi česar so bile nekatere države primorane iskati nove vire delovne sile, da bi zapolnile delovni primanjkljaj. Odnos med državo in kapitalom na eni ter migranti na drugi strani je bil izključno instrumentalne narave: migranti so nastopali kot »rezervna armada dela«,¹⁹ pripravljeni opravljati najbolj neprijetna dela, ki jih prebivalci držav gostiteljic navadno zavračajo.

Danes je instrumentalna praksa rekrutiranja delovne sile samoumevna. Številne mednarodne mreže iščejo nizko plačane tuje delavce, ki so pripravljeni opravljati fizično zahtevna in nevarna dela. Imigranti so zato zelo dobrodošla in zaželeno delovna sila, čemur pritrjujejo že sami naslovi nekaterih analiziranih prispevkov – na primer »Imigranti, dobrodošli!«.²⁰ Citirani naslov jasno aspektualizira predpostavko, da so imigranti kot delovna sila dobrodošli

19 *Angl. reserve army of labour*. Papastergiadis 2000: 32.

20 Nataša Zotlar, »Imigranti, dobrodošli!«, *Delo*, 16. oktober 2005.

in da bo država (v prispevku so to ZDA) s prihodom nove delovne sile precej pridobila. Izbira besedne zveze v obliki velednega stavka neposredno apelira na dobrodošlico imigrantom, ki pa nujno ne nosi pozitivne konotacije. Kratek **velelni performativ** je tudi pomensko nepopoln oziroma eliptičen diskurz – v naslovu je izpuščen tisti del, ki bi utemeljeval sklep, zakaj so imigranti dobrodošli. Sklep tako lahko aludira na pozitivno konotacijo v smislu boljšega življenja v ZDA, lahko pa tudi negativno v smislu, da so imigranti dobrodošli samo zato, da jih bo nekdo lahko izkoristil oziroma da bodo kapitalisti imeli večji profit na račun poceni delovne sile. Tudi v Slovarju slovenskega knjižnega jezika beseda »dobrodošel« beleži dva nasprotna pomena: (1) primarnega, pozitivnega (»čigar prihoda je kdo vesel«²¹) in (2) sekundarnega, negativnega (»ki se da uporabiti, izkoristiti«²²). Čeprav se velelna oblika naslova na prvi vtis zdi dobrodošlica in povabilo k boljšemu življenju, se izkaže, da gre v resnici za tisto drugo, negativno konotacijo, kar je mogoče razbrati iz vsebine članka.

O vse večjem konfliktu med potrebo po delu ilegalnih priseljencev in uradno priseljevalno politiko priča tudi naslednji izsek iz omenjenega prispevka: »Ilegalne priseljence oblasti skoraj povsod vneto preganjajo, medtem ko jih nekateri sektorji vneto zaposlujejo, ker so ljudje brez papirjev najcenejši vir zlasti poletne, sezonske delovne sile.«²³ Singularizirani nanosnik in konceptualna metafora »ljudje 'brez papirjev'« nam vsiljujeta predpostavko, da prav ljudje, ki v določeni državi bivajo brez pravno urejenega, legalnega statusa, predstavljajo vir najugodnejše delovne sile. S prislovno zvezo »skoraj povsod« (torej ne povsod) avtor prispevka nakazuje predpostavko, da je »delo na črno« v večini držav možno, prisotno in formalno ni prepovedano. Nasploh je v citirani izjavi več prislovov (»skoraj«, »vneto«, »zlasti«), s katerimi avtor posebej poudarja razmerje do povedanega (»preganjajo«, »zaposlujejo«, »vir poletne, sezonske delovne sile«). Reprezentacijo ilegalnih migrantov kot poceni delovne sile avtor izpeljuje po poti dedukcije: podano je pravilo (oblasti ilegalno delo skoraj povsod vneto preganjajo) in primer (nekateri sektorji ilegalne delavce vneto zaposlujejo), sklepamo pa na rezultat (imigranti so kljub pravnim in formalnim omejitvam dober vir poceni delovne sile).

Z analizo prispevkov o delu in zaposlenosti priseljencev smo ugotovili, da je odnos do priseljencev večinoma negostoljuben in nenaklonjen. V prepričanju, da kulturne in družbene probleme

21 SSKJ 1994: 148.

22 Prav tam.

23 Stojan Žitko, »Imigracija nima enega samega obraza«, *Delo*, 25. avgust 2005.

povzroča predvsem povečana imigracija, prebivalci pogosto v priseljencih vidijo glavne grešne kozle za družbene probleme. Na drugi strani pa obstaja tudi naklonjen pogled na priseljence kot zaželjeno delovno silo. Tako se ustvarja kontradiktorna percepcija, po kateri sami priseljenci niso zaželeni in dobrodošli, razen kot poceni delovna sila. Kot je dejal Kearney, »tuje delo je zaželeno, ne pa tudi ljudje, ki ga opravljajo«. ²⁴ Posledično zaradi odklonilnega odnosa s strani dominantne, večinske kulture številni priseljenci kmalu spoznajo, da kljub možnosti vstopa na trg delovne sile težko napredujejo po lestvici navzgor. Običajno ostajajo pri nizkem socialno-ekonomskem statusu in se počutijo kot »nule«. Tako je namreč v anketi v enem izmed analiziranih prispevkov tesar iz Bosne in Hercegovine, zaposlen v Sloveniji, definiral sebe in svoje sodelavce na gradbišču: »Tu smo nule.« ²⁵ Obenem je dodal, da so »delovni pogoji slabši«, odkar se je Slovenija osamosvojila, ter izrazil predvidevanje, »da se bo večina tujih delavcev že v kratkem zaposlila na Hrvaškem, kjer je zdaj tako prijetno, kot je bilo nekoč v Sloveniji«. S pogovorno metaforo »nula« izjavljajoči daje jasno osnovo za pejorativno sklepanje o slabem, ničvrednem položaju delavcev na gradbišču. Izjavljajoči sicer ta slabi, ničvredni položaj pojasnjuje s trditvami o lastnih izkušnjah »prej« (kako prijetno je bilo v Sloveniji nekoč, torej pred osamosvojitvijo) in »potem« (»delovni pogoji so slabši«), a prav ekspresivna klasifikacija »tu smo nule« je tista, ki bralcu vsiljuje predpostavko o domnevno ničvrednem položaju tujih delavcev v Sloveniji.

Zanimivo je, da je novinar kot primer delavca iz bivših republik Jugoslavije anketiral ravno tistega, ki dela na gradbišču. Omenjeni prispevek namreč povzema izjave tujcev, ki živijo in delajo v Sloveniji, pri čemer se kot tujec iz Japonske predstavlja študent, ki je prišel na izmenjavo v Slovenijo, kot tujka iz Velike Britanije se predstavlja učiteljica, ki na British Council poučuje večšine sporazumevanja, kot tujec iz bivših republik Jugoslavije pa se tipično predstavlja gradbeni delavec. Ugotovljeno implicira na skupno stereotipno vedenje v zvezi s priseljenci (tu mislimo konkretno na priseljence iz bivših republik Jugoslavije) in njihovo zaposlitvijo v novih državah, torej koncentriranje v posameznih, vedno enakih vrstah zaposlitve. Kot pravita Castels in Miller, ²⁶ določene vrste del tipično veljajo za dela priseljencev, na primer delo v kmetijstvu, gradbiščih, vrtovih, nasadih, poljih, hotelih in restavracijah, gospodinjstvih, čistilnih servisih in podobno. Tako je mogoče reči, da zaradi nekega skupnega

²⁴ Kearney 1998: 125.

²⁵ Maja Čakarić, »Dokumenti nikoli niso bili pravi«, *Delo*, 26. junij 2005.

²⁶ Castels in Miller 2003: 192.

védenja in predhodnih ter stereotipiziranih predstav morebiti ni naključje, da si je novinar za anketiranje delavca iz ene od bivših jugoslovanskih republik izbral nekoga, ki opravlja za priseljence domnevno tipično delo. V izogib vsakokratnim reprodukcijam stereotipnih predstav bi novinar lahko na primer anketiral uspešnega podjetnika. Bralcu se tako ustvarja in utrjuje predpostavka, da so priseljenci iz bivših republik Jugoslavije zaposleni v manj perspektivnih službah, medtem ko so Japonci in Angleži kot delavci ponavadi tisti, ki opravljajo »intelektualnejša« dela.

5. PREŠTEVANJE, PREŠTEVANJE, PREŠTEVANJE ...

Nadzor, skupni in enotni pogoji glede bivanja in dela priseljen-
cev, kratenje pravic azilantom in beguncem so le nekatere izmed
topik, o katerih so analizirani prispevki pisali v zvezi s priseljevalno
politiko. Ključna in najpogosteje omenjena topika je bila namreč
tista, ki je izpostavljala število priseljenцев. »Britanija prešteva«,²⁷
»Večja EU, več priseljenцев«,²⁸ »Število prebivalcev Evropske unije
se bo v prihodnjih 20 letih povečalo za več kot 13 milijonov«,²⁹ »V
zadnjih 25 letih se je znatno povečalo število«,³⁰ »Slovenija – majhen
odliv, večji priliv«,³¹ »Naša država postaja vse bolj cilj za migrante,
saj se je število evropskih državljanov, ki so se pri nas zaposlili,
podvojil«,³² »Odkar se je Evropska unija razširila, se je v Združeno
kraljestvo preselilo 90.000 ljudi iz novih članic«³³ in podobno so
le nekateri primeri iz časopisnih člankov, ki so znova in znova
izpostavljali »identičnost in vztrajnost tem«³⁴ v zvezi s priseljenci
in priseljevalno politiko, v prvi vrsti s poudarkom na problemu po-
večevanja števila priseljenцев. Novinarski diskurz je bil alarmanten,
hiperboličen, v ospredju je ves čas nastopala retorika kvantifikacije
oziroma števil in statistik, kar je vse skupaj ustvarjalo dramatične
in skrb zbujajoče kontekste o astronomski porasti, nenadnih skokih,
vse večjem širjenju in multipliciranju priseljenцев.

Zbrani podatki o priseljevalni politiki v analiziranih prispevkih
torej po naših ugotovitvah niti niso toliko opisni, kolikor se nanašajo
na statistike: vse je prešteto, skalkulirano, kot da bi šlo za neobvladljiv
problem neizmernih proporcev oziroma »okužbe s salmonelo«,³⁵ kot

27 Andrej Miholič, »Večja EU, več priseljenцев«, *Delo*, 12. februar 2005.

28 Andrej Miholič, »Večja EU, več priseljenцев«, *Delo*, 12. februar 2005.

29 Darja Kocbek, »Bruselj bo določil le okvirne pogoje«, *Delo*, 15. junij 2005.

30 Barbara Hočvar, »Milijoni pogumnih ljudi«, *Delo*, 20. junij 2005.

31 Linda Volk, »Težko se je seliti, ko ne veš, kaj te čaka«, *Delo*, 18. oktober 2005.

32 Linda Volk, »Težko se je seliti, ko ne veš, kaj te čaka«, *Delo*, 18. oktober 2005.

33 Andrej Miholič, »Večja EU, več priseljenцев«, *Delo*, 12. februar 2005.

34 Foucault 2001: 39.

35 Fowler 1991: 168.

bi temu figurativno rekel Roger Fowler. Slaba posledica take vrste diskurza je v tem, da so percepcije bralca nenehno vpete v koncepte nacionalne (ne)varnosti, ogroženosti, panike, histerije, zmede, nereda, kar v zadnji instanci prispeva k odporu in protestu proti imigraciji, zaradi česar lahko potem politiki znova zatrjujejo, da ideja o liberalni priseljevalni politiki že tako nima nobene javne podpore. Takšno vodenje priseljevalne politike zahodnih držav, kot pojasnjuje van Dijk, z »informiranjem« prebivalstva o drastičnih ekonomskih in družbenih posledicah vpliva na odnos javnosti do migracij.³⁶

6. POSTALI BOMO MEŠANCI (ALI INSTRUMENT ZA POLITIČNA OPRAVIČEVANJA)

Nemalo držav izraža strah pred izgubo nadzora nad lastno družbo, lastnim jezikom in lastno ekonomijo, bojijo se učinkov kulturne hibridizacije, ki naj bi jo povzročili priseljenci. Ta problematika je pogosto spolitizirana in namesto iskanja rešitev podrejena političnim ciljem. Priseljenci so namreč lahko učinkovit instrument za politična opravičevanja, ki v volivcih vzbujajo prepričanje, da družbene in kulturne probleme pogosto povzroča povečana imigracija.

Najhujši politični diskurzi, ki portretirajo priseljence kot grožnjo nacionalni identiteti, so tisti, ki poleg izrazito odklonilnih in ne-strpnih stališč vsebujejo tudi nacistični besednjak, s čimer presegajo vse meje politične etike in strpnosti nasploh. O takšnem primeru političnega diskurza poroča eden izmed analiziranih prispevkov: v uvodnem govoru na srečanju verskega gibanja *Comunione e liberazione* je predsednik italijanskega senata napovedal, »da bomo Evropejci zaradi prevelikega priliva prišlekov postali mešanci«.³⁷ Citirani vir jasno vsiljuje presupozicijo strahu, da Evropejci ne bomo več »čisti« Evropejci, ampak samo še potomci staršev različnih ras. S pejorativno konotacijo o priseljenicah, zaradi katerih bomo Evropejci postali mešanci, skuša nagovorjenim poslušalcem vzbuditi stanje zaskrbljenosti, zaradi česar bodo na imigrante gledali le še kot na vir problemov in grožnjo evropski kulturi in evropskim narodom. Še več, z nagovorom skuša med poslušalci vzbuditi sceno skupne vezane pozornosti, identifikacijo z vsebino nagovora, torej identifikacijo s strahom pred prihodom novih priseljencev in naturalizacijo sovraštva do novih priseljencev. Govor predsednika senata je torej provokativen in perlokucijski – v njem so prisotni izrazi, ki »denotirajo emotivne reakcije«:³⁸ (1) izpostavljajo zaskrbljenost pred

36 van Dijk 1997: 19.

37 Tone Hočevar, »Pera jo je dobil po prstih«, *Delo*, 29. avgust 2005.

38 Fowler 1991: 164.

prihodom priseljencev, (2) strašijo nagovorjene poslušalce in bralce, (3) manifestirajo občutke ogroženosti in (4) sprožajo predsodke v odnosu do priseljencev.

Poleg tega je predsednik italijanskega senata, kot poroča novinar, javnost nagovoril z ugotovitvijo, »da je prišla Evropa v hudo moralno stisko, in tako rekoč pozival k oboroženi vojni proti sovragom druge vere«. S tem je nakazal še eno presupozicijo: da namreč ne oponira le tistim, ki niso iz Evrope in zaradi katerih bomo Evropejci postali mešanci, ampak tudi tistim, ki so drugačne veroizpovedi. Emotivno besedišče ponovno usmerja k splošnemu skupnemu védenju, ki predpostavlja ideologijo o ljudeh drugih veroizpovedi kot naših sovražnikih. Sklep, ki ga izjavljajoči ob tem izpelje (treba se je boriti proti prišlekom oziroma »proti sovragom druge vere«), je eliptičen. Izjavljajoči namreč v govoru izpusti tisti del oziroma premiso, ki bi neposredno utemeljevala, zakaj so se Evropejci znašli v hudi moralni stiski.

Trditev 1: »Evropa se je znašla v hudi moralni stiski.«

Trditev 2: ni navedena.

Sklep: »Treba se je boriti proti sovragom druge vere.«

Trditev 2 predstavlja manjkajočo premiso, ki jo občinstvo oziroma bralci sami aktivno izpeljejo iz načina govora izjavljajočega, ki je poln negativnih konotacij o prišlekih in spodbuja skupno samoumevno presupozicijo o tem, da hudo moralno stisko v Evropi povzročajo prišleki drugačnih veroizpovedi. Predsednik italijanskega senata kljub eliptični obliki diskurza zelo očitno izkazuje negativen odnos do prišlekov. Ne gre torej le za obliko eliptičnega diskurza, temveč tudi diskurz tako imenovanega »navideznega priznanja«, kot mu pravi van Dijk.³⁹ Zanj je značilno, da večinska, dominantna skupina (»mi«) posredno priznava, medtem ko išče in utemeljujejo opravičila za svoj negativni odnos do »njih« (manjšin, kot so homoseksualci, priseljenci in tako naprej). V primeru analiziranega prispevka gre torej za posebno ustvarjanje »javnega mita«,⁴⁰ ki »nam« (Evropejcem) pripisuje pozitivno semantično vlogo, »njim« (prišlekom) pa negativno oziroma »nam« (Evropejcem) pripisuje negativno semantično vlogo (ne bomo več Evropejci, ampak mešanci), ki jo bomo dobili zaradi negativne semantične vloge »njih« (prišlekov). Skratka, z navideznim priznanjem predsednik italijanskega senata stigmatizira negativno semantično vlogo »njih« in viktimizira pozitivno semantično vlogo »nas« – dokler smo še Evropejci in ne mešanci.

39 van Dijk 1997: 170.

40 Fowler 1997: 111.

V navedenem diskurzu nasploh nastopa več konceptualnih metafor, ki trivializirajo in degradirajo položaj priseljencev v Evropi. Tako se beseda »priliv«, ki sicer izhaja iz hidravličnega izrazoslovja (z »zlivanjem kaj dodajati«⁴¹), publicistično nanaša na ekonomijo in demografijo oziroma migracije. Pridevnik »prevelik« je s predpono stopnjevan iz osnovne pridevniške oblike »velik«, s čimer skuša izjavljajoči ustvariti še večji vtis zaskrbljenosti – ne gre le za velik, ampak »prevelik priliv prišlekov«, zaradi česar bomo Evropejci postali mešanci. Beseda »sovragi« je zastarela oblika za besedo »sovražniki«, s katero predsednik italijanskega senata kaže svojo nenaklonjenost v odnosu do priseljencev. Besedno zvezo »moralna stiska«, ki je že tako skrb zbujajoča, izjavljajoči podkrepi s pridevnikom »huda«, s čimer v govoru generira pomen, ki izraža neprijetnost, težavnost, skrb zbujajoč problem v zvezi s priseljenci.

Ne le diskurz izjavljajočega, tudi stil novinarjevega pisanja in poročanja je vpet v konceptualno metaforiko, zlasti ko opisuje ostro nasprotovanje izjavam predsednika italijanskega senata. Prevlado močnega nasprotovanja izjavam predsednika italijanskega senata novinar izrazi že v samem naslovu (»Pera jo je dobil po prstih«) in podnaslovu (»Proti predsedniku senata Marcellu Peri sta dvignila glas tudi kardinala«) prispevka. Oba vsebujeta močne, metaforične in čustveno nabite besede, ki že na samem začetku prispevka ustvarjata učinek *pathosa*: »dobiti po prstih« metaforično izraža, da je bil predsednik italijanskega senata deležen kritik, »dvigniti glas« nakazuje, da sta bili izjavi kardinalov v odnosu do predsednika italijanskega senata pomembni, ključni in sta izražali ostro zgražanje, nestrinjanje, neodobravanje. Nato pa novinar v večini prispevka poroča o tem, kako sta predsednikovo »ognjevito govorjenje o obrambi evropskega izročila javno zavrnila zelo vplivna kardinala«. Eden od njiju je izjavil naslednje: »Kdor pride delat k nam, ga ne moremo ocenjevati samo po tem, koliko proizvede in koliko je za to plačan, človek je, ki ima svojo identiteto, svojo kulturo in svojo vero.«⁴² S pridevnikom »ognjevito« novinar jasno nakazuje, da je bil govor predsednika italijanskega senata zares negativno nastrojen. Z »obrambo evropskega izročila« pa novinar vsiljuje presupozicijo o obstoju skupnega, evropskega izročila (ki ga je treba braniti). Na tej točki se sprašujemo, kaj sploh je evropsko izročilo, saj je ta točka še en primer, ki pokaže, kako se skozi diskurz bralcu samoumevno vsiljuje neka predpostavka (obstoj evropskega izročila kot takega) na podlagi nekega skupnega, predhodnega védenja (o Evropi).

41 SSKJ 1994: 1052.

42 Tone Hočevar, »Pera jo je dobil po prstih«, *Delo*, 29. avgust 2005.

Glede na novinarjev stil pisanja sta v analiziranem prispevku opazni še dve pomembni lingvistični lastnosti – nominalizacija in pasivizacija. Z nominalizacijo (rabo samostalnika namesto glagola) skušajo tako novinar kot viri informacij, na katere se novinar v omejenem prispevku sklicuje, precizirati in poudariti pomen dejanja oziroma aktivnosti: »priliv« (prišlekov), »govorjenje« (predsednika italijanskega senata), »obramba« (evropskega izročila). Pasivizacija pa se v prispevku kaže skozi govor enega od kardinalov, ki pravi, da je »človek, ki pride delat k nam, [...] plačan«, s čimer položaj priseljenca postavi v nedejavnost, nedelavnost, v pasivnost. Pomen bi izzvenel povsem drugače, če bi kardinal rekel, da »človeka, ki pride delat k nam, plačamo«. S slednjo, aktivno glagolsko obliko stavka se tudi položaj in pomen priseljenca spremeni na bolje – izpade bolj delaven, dejaven, prizadeven, saj s svojim delom in aktivno vlogo pomembno prispeva k družbi države gostiteljice.

7. ZAKLJUČEK

Delovi prispevki veliko poročajo o učinkih multikulturalizma, a žal prepogosto v kontekstu drugih držav. Dokler se bodo novinarski prispevki sklicevali le na tiste vire informacij, ki hiperbolično in z izrazito emotivnim besediščem poudarjajo pretirano rast priseljencev, nujnost nadzora državnih meja, strah, da bomo postali mešanci, ali na to, kako priseljenci predstavljajo obremenitev za naš državni aparat, se bo tudi v očeh bralcev znova in znova reproducirala podoba o priseljencah kot zgolj problematičnih ali celo kot grožnji naciji. V takšnih kontekstih bralec avtomatsko absorbira percepcijo nacionalne (ne)varnosti, ogroženosti, panike, histerije, zmede, nereda ... V tem se kaže velika vloga medijev pri vzpostavljanju ideološke podlage, na kateri naj bi nagovorjeni recipienti čim bolj objektivirali tisto, kar je v diskurzu predstavljeno kot sovražno, in na kateri odklonilen odnos do priseljencev obvelja za povsem običajno, upravičeno, normalno in neproblematično prakso delovanja. Primarni namen prispevka zato ni bil le osvetliti problematiko tega aspekta v vsebinskem kontekstu, ampak predvsem opozoriti na nekatere najbolj tipične lingvistične koncepte znotraj novinarskega teksta (konceptualne metafore, predpostavke, skupno védenje, pomensko nepopolnost diskurza, eliptičnost diskurza, implicitnost, indeksikalnost, perlokucijsko dejanje, sceno skupne vezane pozornosti, ubesedenje, ki služi popularizaciji ali družbeni porazdelitvi védenja), ki takšne pomene ustvarjajo, a se jih med prebiranjem besedila v prvi instanci niti ne zavedamo.

ISSN 1580-7371

06

EUR 10,00